Taal
in stad en land

èerdaodig luttern jaustern glèende floddernopsem veurbeduudsel wiegekoppen diedel

DRENTS

Henk Bloemhoff en
Henk Nijkeuter

Sdu UITGEVERS

Taal
in stad en land

DRENTS

Taal
in stad en land

DRENTS

Henk Bloemhoff en Henk Nijkeuter

Sdu Uitgevers, Den Haag

De complete reeks 'Taal in stad en land',
hoofdredactie Nicoline van der Sijs:

1 *Amsterdams* door Jan Berns m.m.v. Jolanda van den Braak
2 *Fries en Stadsfries* door Pieter Duijff
3 *Gronings* door Siemon Reker
4 *Haags* door Michael Elias i.s.m. Ton Goeman
5 *Leids* door Dick Wortel
6 *Maastrichts* door Ben Salemans en Flor Aarts
7 *Oost-Brabants* door Jos Swanenberg en Cor Swanenberg
8 *Rotterdams* door Marc van Oostendorp
9 *Stellingwerfs* door Henk Bloemhoff
10 *Utrechts, Veluws en Flevolands* door Harrie Scholtmeijer
11 *Venloos, Roermonds en Sittards* door Pierre Bakkes
12 *West-Brabants* door Hans Heestermans en Jan Stroop
13 *Zuid-Gelderse dialecten* door Jan Berns
14 *Sallands, Twents en Achterhoeks* door Jan Nijen Twilhaar
15 *Heerlens Nederlands* door Leonie Cornips
16 *Taal van de Wadden* door Mathilde Jansen en Marc van Oostendorp
17 *Drents* door Henk Bloemhoff en Henk Nijkeuter
18 *Zeeuws* door Lo van Driel
19 *Noord-Hollands* door Jan Berns
20 *Zuid-Hollands* door Cor van Bree

Vormgeving omslag en binnenwerk: Villa Y (André Klijssen), Den Haag
Zetwerk: ProGrafici, Goes
Druk en afwerking: A-D Druk BV, Zeist

ISBN 90 12 09018 0

Voorwoord bij de reeks 'Taal in stad en land'

Op 1 mei 2002 zijn de eerste dertien delen van de reeks 'Taal in stad en land' verschenen bij Sdu Uitgevers; zie de pagina hiernaast voor een overzicht en zie het kaartje op pagina 7. Ieder deel van de reeks beschrijft de taal van een bepaalde streek of stad. In 2003 en 2004 zullen de volgende delen verschijnen, met beschrijvingen van streektalen in zowel Nederland als België. Uiteindelijk zullen alle regionale variëteiten van het Nederlands (inclusief de minderheidstaal Fries), zijn beschreven, sommige globaal en andere gedetailleerder. De boeken zijn bedoeld voor ieder die in Nederlandse dialecten is geïnteresseerd – of men deze nu zelf spreekt of niet.

Taal en dialect

Benamingen als taal, standaardtaal, dialect, accent, streektaal, sociolect, groepstaal bestaan naast elkaar; ze zijn nauw verbonden met de taalontwikkeling en de visie hierop. In deze reeks willen wij benadrukken dat alle taalvariëteiten taalkundig gelijkwaardig zijn, vandaar de reekstitel (bedacht door Jacomine Nortier) *Taal* in stad en land.

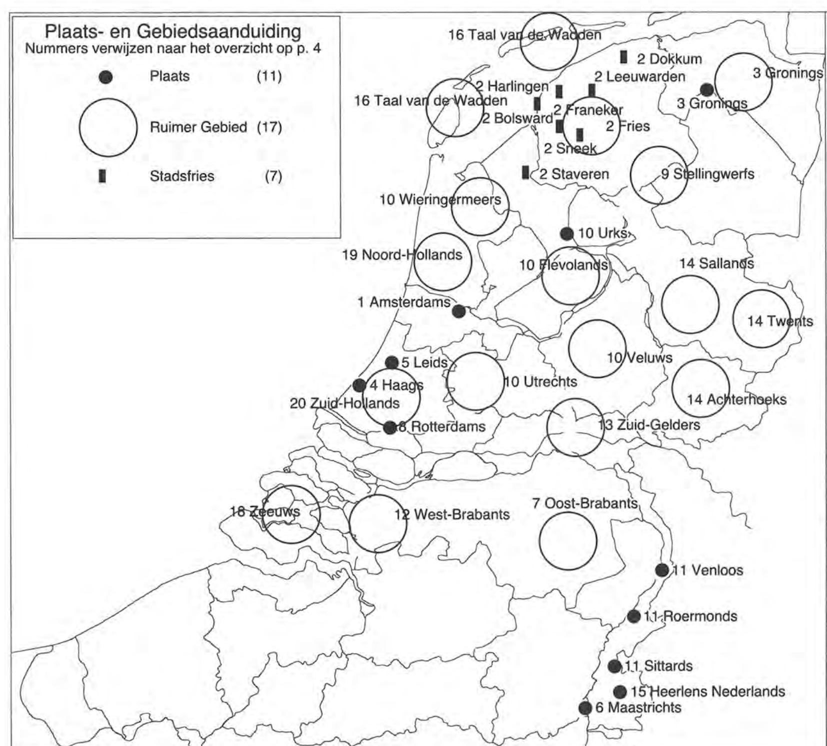
Hoe verliep de taalontwikkeling in Nederland? De taal die in de Middeleeuwen werd gesproken, verschilde per regio, stad en zelfs dorp. Er bestonden dus alleen streektalen. Tijdens de Renaissance werd naast de geleerdentaal Latijn steeds vaker de volkstaal, dus het Nederlands, gebruikt, zowel in literaire en

wetenschappelijke werken als in bijbelvertalingen. Door de opkomst van de drukpers vonden de teksten bovendien een ruimere verspreiding dan voorheen. Omdat daarbij de taalverschillen tussen de verschillende regio's hinderlijk voor de communicatie bleken, schiep men een overkoepelende standaardtaal, waarin althans in de geschreven taal de regionale verschillen beperkt werden. Vanaf die tijd bestond er een verschil tussen enerzijds de dialecten, die in een bepaalde streek gesproken werden, en anderzijds de gestandaardiseerde schrijftaal, die in het hele Nederlandstalige gebied min of meer uniform was.

Hierbij dient opgemerkt dat er formeel geen verschil bestaat tussen een taal en een dialect. Traditioneel wordt Fries een taal en Gronings een dialect genoemd, maar in taalkundig opzicht verschillen zij niet: het Fries en het Gronings zijn beide volwaardige taalsystemen. Hoogstens kan men volhouden dat het verschil tussen het Fries en het Standaardnederlands groter is dan dat tussen het Gronings en het Standaardnederlands. Het verschil tussen het Standaardnederlands en een Nederlands dialect ligt in buitentalige zaken: in het feit dat spelling, grammatica en woordkeus van het Standaardnederlands zijn geüniformeerd, vastgelegd en op school worden onderwezen, en dat het Standaardnederlands tot staatstaal is verheven. Vandaar dat taalkundigen op de vraag wat het verschil is tussen een taal en een dialect, hun toevlucht nemen tot one-liners zoals 'taal is een dialect met een leger en een vloot' en 'taal is een dialect met een nationale vlag'. Standaardtaal en dialect hebben een verschillende maatschappelijke positie gekregen, en daardoor ook een verschillende maatschappelijke waardering.

Zoals gezegd bestond er vanaf ongeveer de zeventiende eeuw een gestandaardiseerde schrijftaal. De gesproken taal bleef tot eind negentiende eeuw van streek tot streek verschillen. Halverwege de negentiende eeuw ontstond er een soort beschaafde spreektaal, een gesproken eenheidstaal, waaraan aanvankelijk alleen de gegoede burgers zich hielden. Deze beschaafde spreektaal breidde zich vanuit de Randstad steeds meer uit, ten koste van de dialecten, dankzij onderwijs, grotere mobiliteit, dienstplicht, radio en later televisie. Men ging de standaardtaal nu wel Algemeen Beschaafd Nederlands of ABN noemen. Anderzijds groeiden vanaf ongeveer 1900 de plattelandsdialecten steeds meer toe naar de standaardtaal, of ze pasten zich aan elkaar aan in grotere dialectgebieden, zodat regiolecten ontstonden zoals binnen delen van het Nedersaksisch en het Zuid-Limburgs.

Eind negentiende eeuw veranderde ook de positie van de stadsdialecten

Plaats- en Gebiedsaanduiding
Nummers verwijzen naar het overzicht op p. 4
Plaats (11)
Ruimer Gebied (17)
Stadsfries (7)
16 Taal van de Wadden
2 Dokkum
2 Harlingen
2 Leeuwarden
3 Gronings
16 Taal van de Wadden
2 Franeker
3 Gronings
2 Bolsward
2 Fries
2 Sneek
2 Staveren
9 Stellingwerfs
10 Wieringermeers
10 Urks
19 Noord-Hollands
10 Flevolands
14 Sallands
1 Amsterdams
14 Twents
5 Leids
10 Veluws
4 Haags
10 Utrechts
14 Achterhoeks
20 Zuid-Hollands
8 Rotterdams
13 Zuid-Gelders
7 Oost-Brabants
18 Zeeuws
12 West-Brabants
11 Venloos
11 Roermonds
11 Sittards
15 Heerlens Nederlands
6 Maastrichts

radicaal. Naast een tegenstelling tussen stad en platteland – die overigens niet voor alle steden bestond – ontstonden er nu sociale tegenstellingen binnen de steden zelf. Onder andere als gevolg van de industrialisatie trokken allerlei mensen van het platteland naar de stad, en hier vond een vermenging plaats van de dialecten die ze voorheen spraken, met als resultaat een groepstaal of sociolect, namelijk van de arbeiders. Hier ligt de kiem van de huidige stadstalen zoals het Amsterdams, Haags, Rotterdams en Utrechts. Een geheel eigen variëteit van het Standaardnederlands is het Nederlands van Heerlen, dat is ontstaan door grootschalige industrialisatie en de grote toevloed van migranten uit allerlei streken en landen naar de mijnen. Na een betrekkelijk korte wordingsperiode kregen de stadsdialecten hun definitieve vorm. In de twintigste eeuw zijn ze over het algemeen minder veranderlijk geweest dan de plattelandsdialecten, onder andere omdat het leven op het platteland ingrijpend is gewijzigd. Met name de stadsdialecten van de Randstad groeiden geleidelijk steeds meer naar de standaardtaal toe. Momenteel wijken ze hiervan vooral in klank nog af. Daarom worden ze ook wel accenten genoemd. De stadstalen in het zuiden van het land, zoals het Maastrichts, Roermonds, Venloos en Sittards, vertonen daarentegen nog steeds grote verschillen met de standaardtaal, hoewel ook zij hier steeds meer naartoe groeien. Deze zuidelijke stadstalen zijn nooit het sociolect van een bepaalde klasse geweest, maar werden altijd door alle lagen van de bevolking gesproken.

In de twintigste eeuw keek men tot ongeveer de jaren zestig neer op alle van de standaardtaal afwijkende taalvariëteiten, die men denigrerend 'plat' noemde. Onderwijzers en ouders ontmoedigden het gebruik van dit plat. Dit verschilde overigens wel per regio: in het noorden werd veel meer op het dialect neergekeken dan in het zuiden – waar dialect van oudsher door alle lagen van de bevolking wordt gebruikt –, terwijl in Friesland al sinds de zeventiende eeuw een groep heeft bestaan die zich sterk beijverde voor het Fries.

In de jaren zestig van de twintigste eeuw traden grote maatschappelijke veranderingen in. Er ontstond verzet tegen het gevestigde gezag, en dat uitte zich ook in het taalgebruik, dat vrijer, minder officieel werd. De jonge generatie keerde zich tegen het verzorgde en gekunstelde taalgebruik van de oudere generatie. Er kwam een grote tolerantie voor verschillen in uitspraak en woordkeus, voor informeel taalgebruik en voor het gebruik van dialect. Het verschil tussen spreektaal en schrijftaal werd kleiner. In de jaren negentig werd geschreven spreektaal in internet- en sms-verkeer zelfs normaal.

De emancipatie van de jaren zestig leidde ook tot het ontstaan van allerlei nieuwe groepstalen, zoals jongerentaal, studententaal, yuppietaal, homotaal. Van belang voor het ontstaan van deze groepstalen is het feit dat jongeren en jong-volwassenen gedurende langere tijd bijeen blijven dankzij de leerplicht (en tot voor kort de dienstplicht), en dat er een sterk groepsgevoel bestaat onder jongeren dat zich onder andere uit in een eigen woordenschat. Een oudere groepstaal is het Bargoens, waaronder vroeger de geheimtaal van dieven, zwervers en venters werd verstaan, een taal die gekleurd was door de streektaal van de sprekers en door het Jiddisch; nu de venters en de zwervers van het platteland verdwenen zijn, verstaan we er veelal de volkstaal van de grote steden onder.

Een speciale en recente vorm van jongerentaal is straattaal. Hierover is voor het eerst in 1997 gerapporteerd. Straattaal is een groepstaal van jongeren in de steden, een mengtaal met Nederlands als basis, aangevuld met woorden uit het Engels en minderheidstalen zoals Surinaams, Arabisch, Turks en Papiaments. Het onderzoek naar straattaal is nog volop bezig. In het boek over het Amsterdams wordt aandacht besteed aan het verschijnsel.

Vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw zien we zowel voor de plattelandsdialecten als voor de stadsdialecten een duidelijke revival, die wel 'dialectrenaissance' wordt genoemd: popgroepen die in dialect zingen, verheugen zich in een grote belangstelling, er verschijnen veel publicaties in en over het dialect, cabaretiers gebruiken stadstalen en bereiken daarmee een groot publiek.

De aandacht voor streektalen en dialecten is overgenomen door de politiek. Regionale en landelijke overheden bieden financiële steun aan inspanningen ten behoeve van het dialect. In 1984 is de eerste streektaalfunctionaris benoemd, voor het Gronings, in 1987 zijn streektaalfunctionarissen voor het Drents benoemd, in 1998 voor het Overijssels, in 1999 voor het Stellingwerfs, in 2001 voor het Zeeuws en Limburgs, en in 2002 voor het Gelders. Bovendien zijn in 1996 het Fries en Nedersaksisch in Nederland met verschillende status erkend als regionale taal binnen het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen. In 1997 is ook het Limburgs als regionale taal erkend.

De reeks 'Taal in stad en land'

Hoe staat het in het nieuwe millennium met de dialecten? De reeks 'Taal in stad en land' biedt het antwoord op die vraag. Terwijl momenteel de belangstelling voor dialecten zowel bij de bevolking als bij de politiek nog steeds toeneemt, blijkt paradoxaal genoeg uit de boeken van de reeks dat het daadwerkelijke gebruik van dialect vrijwel overal gestaag afneemt, en dat alle dialecten steeds meer veranderen in de richting van de standaardtaal. Dat maakt het des te belangrijker dat de stand van zaken wordt vastgelegd. Van de meeste regio's en steden bestaan wel historische beschrijvingen van het dialect, maar in deze reeks wordt de *huidige* situatie beschreven. Uniek aan de reeks is bovendien dat hij uiteindelijk het gehele Nederlandstalige gebied zal bestrijken.

In principe volgen de delen van de reeks hetzelfde stramien. Eerst wordt een algemene inleiding gegeven met een plaatsbepaling van het dialect. Hierna volgt een beschrijving van de klanken en spelling, de woorden, woorddelen en zinnen van het huidige dialect – deze beschrijving is contrastief, dat wil zeggen dat de nadruk ligt op datgene wat afwijkt van het Standaardnederlands. De volgende hoofdstukken handelen over het ontstaan van het dialect en de houding ertegenover. Hierna wordt een woordenlijst gegeven met de belangrijkste of opvallendste woorden in het dialect. Ieder boek besluit ten slotte met gegevens over in het dialect geschreven literatuur en een voorbeeld daarvan, waarna als finale de belangrijkste literatuur óver het dialect wordt vermeld.

Het hoofdstuk over de klanken staat helemaal aan het begin, omdat klanken nu eenmaal het grootste, opvallendste en meest onderzochte verschil tussen Standaardnederlands en dialect vormen. Van de grote steden weet men vaak dankzij cabaretiers en zangers hoe de taal ongeveer klinkt, maar van de plattelandsdialecten is dat veel minder bekend, hoogstens in enkele stereotiepen, die, zoals uit de boeken blijkt, lang niet altijd kloppen. De auteurs hebben geprobeerd de klankverschillen zo duidelijk en eenvoudig mogelijk uit te leggen, maar de materie is ingewikkeld. In ieder boek is een overzicht gegeven van de gebruikte fonetische weergave. Er bestaat in het Nederlandse taalgebied een tendens om tot uniforme afspraken te komen voor het spellen van dialecten, maar uitgekristalliseerd is deze tendens nog niet. Voor de reeks 'Taal in stad en land' is in principe gekozen voor de Brabantse referentiespelling (in 1999 gepubliceerd onder de titel *Hoe schrijf ik mijn dialect?* en in de bundel *Honderd jaar stadstaal* – waarin de geschiedenis van de stadstalen wordt beschreven).

Bij het hoofdstuk over de zinnen kwamen twee problemen naar voren: ten eerste bleek dat er over de zinsbouw van sommige dialecten nog veel niet bekend of onderzocht is, ondanks de verschijning in 1991 van de *Atlas van de Nederlandse dialektsyntaxis.* (Om dit gat te dichten is in 2000 het project Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten, SAND, van start gegaan.) Ten tweede bleek dat er voor diverse dialecten bijna niets te zeggen viel over de zinsbouw om de simpele reden dat deze nauwelijks van de Standaardnederlandse spreektaal verschilt of dat men zich niet bewust is van mogelijke verschillen; dat geldt met name voor de dialecten in het Randstadgebied.

Uit het hoofdstuk over de houding tegenover het dialect blijkt dat er een verschil in beleving en waardering van de verschillende taalvariëteiten bestaat. Dankzij de dialectrenaissance is de status van de dialecten in het algemeen weliswaar verhoogd, maar tussen de waardering van de dialecten onderling bestaan aanzienlijke verschillen. Opvallend is dat vooral de vroeger verguisde stadsdialecten in het westen van het land in bepaalde situaties en in gecultiveerde vorm een hogere status hebben gekregen, zowel binnen als buiten de stad zelf, en dat daarbij de (geringe) verschillen met de standaardtaal – vooral bestaand uit uitspraakverschillen – worden benadrukt. De statusverhoging van de plattelandsdialecten blijft daarbij over het algemeen achter. Daarbij is het dan interessant om te zien dat er ook in zuidelijk Nederland – waar de waardering en het gebruik van het dialect van oudsher door de hele bevolking werd gedragen – een tegenstelling tussen het platteland en de stad bestaat: in Maastricht bijvoorbeeld kijkt men vaak neer op dialecten van het omringende gebied, die men 'boers' noemt.

Alle delen van de reeks staan op zichzelf. Wie meerdere of zelfs alle delen van de reeks leest – en dat raad ik ieder van harte aan! – zal bemerken dat sommige verschijnselen of woorden in meerdere dialecten voorkomen. Verwijzingen daarnaar ontbreken meestal; de dialecten zijn in principe beschreven in hun verhouding tot de standaardtaal, niet in verhouding tot elkaar. Wel beslaan sommige boeken grotere gebieden, zoals het Oost- en West-Brabants, Zuid-Gelders, Midden-Nederland (Utrechts, Veluws, Flevolands en Urks) of Centraal Oost-Nederland (Sallands, Twents en Achterhoeks). In deze boeken worden uiteraard de verschillen binnen het gebied beschreven. De Waddendialecten worden voor het eerst samen beschreven, hoewel er traditioneel een verschil wordt gemaakt tussen West-Friese en Friese eilanddialecten. Het blijkt echter dat de Waddendialecten een scala vormen van Friese en Hollandse ele-

menten, waarbij sommige eilanden meer elementen van het Fries en andere van het Hollands bezitten.

Uit de boeken komt naar voren dat hoe verder weg van de Randstad een dialect gesproken wordt, des te meer het over het algemeen verschilt van de standaardtaal. En verder dat de stadsdialecten over het algemeen minder verschillen van de standaardtaal dan de omringende plattelandsdialecten. De stadsdialecten van de Randstad verschillen dus het minst van de standaardtaal, en sommige stadsdialecten zijn zelfs vrijwel verdwenen: zo verschillen het huidige Leids en Nijmeegs van het Standaardnederlands vrijwel alleen in enkele speciale klanken of een bijzondere intonatie.

Wie na het lezen van de boeken nog meer wil weten, kan terecht op de website www.taalinstadenland.nl. Deze site bevat onder andere een hoofdstuk uit ieder boek, aanvullingen op de boeken, illustraties, links naar websites met meer informatie over de streek en het dialect, en een geluidsopname van het dialect.

De boeken in de reeks bieden een boeiend overzicht van de taalvariëteiten die binnen het Nederlandse taalgebied worden gesproken. De auteurs zijn er op voorbeeldige wijze in geslaagd het stoffige of carnavaleske imago dat de dialecten lange tijd heeft aangekleefd, af te schudden en een informatieve en aantrekkelijke beschrijving te geven waaruit vooral blijkt dat de dialecten in het bewustzijn van de mensen nog springlevend zijn – waarmee niet gezegd is dat dat ook geldt voor alle dialecten zelf. Daarbij is ieder boek van de reeks geschreven vanuit de kennis, interesse en specialisatie van de afzonderlijke auteur. Iedere auteur plaatst dus zijn eigen accenten, wat het algehele beeld extra levendig maakt. Tezamen hebben de auteurs een indrukwekkend monument voor de Nederlandse dialecten opgericht.

Nicoline van der Sijs, hoofdredacteur

Inhoud

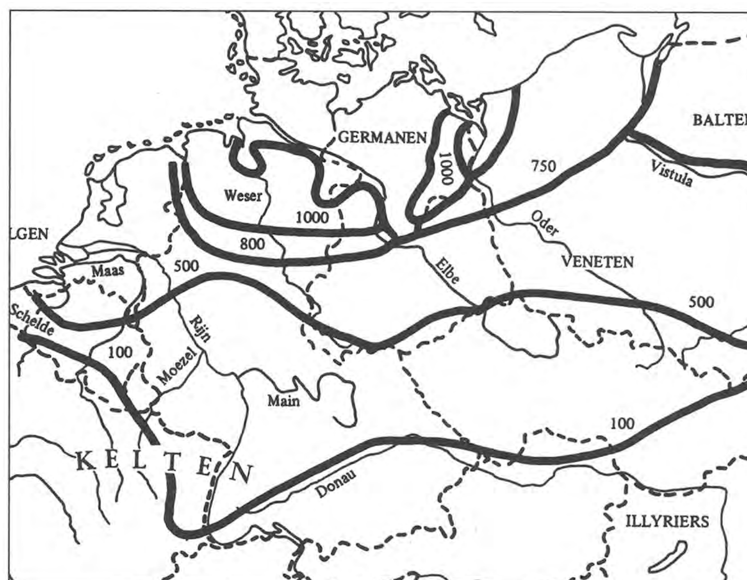
Lijst van illustraties

1. Inleiding

Uit het interessante boekwerk *Geschiedenis van Drenthe* kan men opmaken dat Drenthe al zo'n 13.000 jaar lang bewoond moet zijn geweest, ja dat we zelfs kunnen spreken van voortdurende bewoning. Met de komst van boeren die akkerbouw en veeteelt uitoefenden in de periode 3800 – 500 voor Chr. ontstond een continue ontwikkeling, die doorloopt tot in ons huidige tijdsbestek. De 'hunebedden' zijn tussen 3350 en 3050 voor Chr. gebouwd. Hoe interessant die prehistorische overblijfselen ook zijn, spectaculairder is dat een ander overblijfsel van lang geleden nog steeds levend cultuurgoed is, al is het in de loop van de tijd nogal veranderd. Het *Drents* dus, het onderwerp van dit boek.

Maar waar komt het Drents eigenlijk vandaan, en van wanneer dateert het? Volgens archeologen ontstonden de huidige Drentse zanddorpen in de periode van 500 tot 250 voor Chr. Taalhistorici nemen aan dat de germanisering van het gebied van het huidige Nederland zo tussen 1000 en 100 jaar voor Chr. z'n beslag moet hebben gekregen, doordat de Germanen zich vanuit hun kerngebied in Noord-Duitsland en Zuid-Scandinavië naar het zuiden hebben verbreid. Zo moet Drenthe door deze trek 'Germaans' zijn geworden, wat niet betekent dat er geen vermenging kan hebben plaatsgevonden met de al aanwezige bevolking.

De eerste ontwikkelingen van algemene Germaanse taalbijzonderheden moeten hebben plaatsgevonden in de periode van 500 – 100 voor het begin van onze jaartelling. Pas in het tijdperk van 200 tot 500 na Chr. tekent zich de

1. De germanisering van Noord-Europa tot de komst van Caesar, vanuit het noorden (Van Loon, 1986).

variëteit West-Germaans meer en meer af, met de nodige dialectschakeringen, differentiëringen dus naar regio. Voor de periode 800 – 1100 kunnen we spreken van de Oudsaksische taal, en wel voor het gebied van Noord-Duitsland tot de Elbe en wat Nederland betreft ongeveer tot de IJssel. Dat wil zeggen, voor het gebied van Drenthe, Overijssel, de Achterhoek, een deel van de Veluwe, Stellingwerf en, met de nodige slagen om de arm, delen van Groningen.

Het Oudsaksisch leeft als het ware voort in de huidige Nedersaksische streektalen in die regio's. Voor de tussenliggende periode van 1100 tot 1600 noemen we de schrijftaal van dat gebied wel het Middelnederduits, de taal met name van het machtige 'koopmansverbond' van de Hanze. Een Gelderse geschiedschrijver duidt die taal in 1654 al als Nedersaksisch aan. Volgens sommigen zou boven de aanduiding 'Middelnederduits' de term Middelnedersaksisch te prefereren zijn, omdat onder 'Middelnederduits' ook andere, niet-'Saksische' taalsystemen (kunnen) worden begrepen.

De benaming Oudsaksisch voor een van de West-Germaanse hoofddialecten – de andere zijn het Oudhoogduits, het Oudnederlands, het Oudengels en

het Oudfries – heeft betrekking op de 'stam' van de Saksen. De oudste verwijzing naar deze Saksen dateert uit de tweede eeuw voor Christus. Deze Germaanse bevolkingsgroep is waarschijnlijk als eenheid ontstaan als stam of krijgsmacht van de Germaanse Chauci. Ze werden genoemd naar hun karakteristieke korte zwaard ('sahs'). Naderhand werden ook andere stammen Saksen genoemd en werden taalvariëteiten die op de taal van de 'Saksen' leken als Saksisch aangeduid. Begrijpelijk dus dat taalkundigen er al sinds lang op wijzen dat taalkundige benamingen als 'Saksisch', 'Oudsaksisch' enz. kunnen, maar niet in alle gevallen hoeven te slaan op taal die door 'alle echte Saksen' werd gesproken. Het woongebied van de Saksen zou in eerste instantie vooral de regio van Holstein in Noord-Duitsland zijn geweest, vanwaar de Saksen zich in zuidelijke en ook westelijke richting hebben verbreid. De 'eenheid' van de Saksen bestond uit een losse bond van gebieden, met jaarlijkse bijeenkomsten van vertegenwoordigers. Het is niet zeker of in 772, wanneer Karel de Grote begint met z'n verovering van het rijk van de Saksen, Drenthe ook werkelijk tot het gebied van de Saksen werd gerekend, hoewel het Saksische machtsgebied zich tot de IJssel uitstrekte.

Hoe dit ook precies is geweest, een eigen eenheid *Drenthe* moet al in de tweede eeuw na Chr. hebben bestaan, omdat de naam *Drenthe* uit die tijd zal stammen. Dat is namelijk al bewezen voor de soortgelijke naam *Twenthe*. De naam *Drenthe* betekent 'eenheid van drie delen'. Men gaat ervan uit dat de oorspronkelijke drie delen stonden voor een noordelijk gebied, door de eeuwen heen met 'Noordenveld' aangeduid, het zuidoostelijke 'Zuidenveld' en het zuidwestelijk deel met de gereconstrueerde naam 'Westenveld'. Afgezien van de vermeerdering met Coevorden en het verlies van de stad Groningen en naaste omgeving, Westerwolde en oostelijk Stellingwerf is de 'drie-eenheid' gelijk gebleven. We vinden vandaag nog duidelijke taalverschillen tussen de drie genoemde 'delen'. In het westelijke deel wordt, in de gemeente Westerveld, overwegend Stellingwerfs gesproken. Die variëteit is in een apart deel van de reeks *Taal in stad en land* al uitvoerig behandeld.

Uit de sterke overeenkomsten van het Drents met het Nedersaksisch van het aangrenzende Duitse gebied en in Nederland dat van Salland en Twente blijkt dat het Drents uit het Oudsaksisch en Middelnedersaksisch voortkomt. Het Drents deelt namelijk algemene kenmerken van het Nedersaksisch, zoals:

– de klankcombinatie van *ol* voor *d, t*, bijvoorbeeld in *gold* 'goud' en *holt* 'hout', waar westelijke dialecten, het Nederlands en het Fries een tweeklank

ou (Nederlands) resp. *âl* (Fries) bezitten. De klankcombinaties *old* en *olt* vinden we al in het Oudsaksisch.

- de eenheidsuitgang *–t* van de meervouden bij het werkwoord (*wij, ie, zij neemt* 'wij, jullie, zij nemen'); dit bestond al in het Oudsaksisch.
- umlaut van lange vocalen zoals in *gruun* of *greun* 'groen', oorspronkelijk **groni*; we vinden die umlaut niet in de westelijke streektalen en Nederlandse tegenhangers met een 'oe', 'oo' en 'aa' (de al in het Oudsaksisch aanwezige en in het Middelnedersaksisch sterk in bereik toenemende umlaut is in het Nederlands hoofdzakelijk bij korte vocalen te vinden, niet bij lange).
- de lettergreepdragende nasaal (zoals in de uitspraak *loopm* voor 'lopen', *ligng* voor 'liggen' en *laotn* voor 'laten'; deze was in het Oudsaksisch niet aanwezig, maar ontstond waarschijnlijk in de periode van het Middelnedersaksisch).

Met dit alles is nog niet het begin van het 'echte Drents' gevonden en dat kan ook niet. Het is namelijk niet goed doenlijk om te bepalen wat 'echt Drents' is (hierover naderhand meer) en er is bovendien veel te weinig vooronderzoek gedaan om met enig gezag algemene indrukken te geven. Aan de andere kant kan uit het bovenstaande wel worden afgeleid dat het Germaans al vroeg op Drentse bodem voorkwam en dat de Oudsaksische variëteit zich ook in Drenthe moet hebben afgetekend, als eigen vorm van het West-Germaans.

We kunnen ook vanuit het 'hedendaagse Drents' terugredeneren naar vroeger. De onderzoekers zijn wat dat betreft redelijk eensgezind. Drenthe-kenner bij uitstek dr. Jan Naarding constateerde een betrekkelijke stabiliteit van de Drentse taal in zijn proefschrift (1947), met nog de meeste beïnvloeding vanuit het noorden en vanuit het zuiden, met name het zuidwesten. In zijn bespreking van Naardings werk voor de regionale omroep in 1948 sloot de taalkundige Albert Sassen zich bij Naarding aan voor wat het noorden betreft, maar dacht voor de 'afwijkingen' van het zuidwesten ook aan spontane ontwikkelingen aldaar.

Dr. J. Bergsma vindt in de inleiding van zijn Drentse woordenboekje van 1906 'dat men in Drente, eerst bijna ontoegankelijk, later opzettelijk buitengesloten, lang op zichzelf aangewezen, duidelijker loop en lot zijner oudere en nieuwere woorden en denkbeelden, zeden en gebruiken kan nasporen dan in menig ander deel van ons vaderland'. Hij denkt dus ook aan stabiliteit en aan continuïteit van de Drentse taal. En vergelijkt men Picardts werk uit de zeventiende eeuw en latere woordenlijsten met het Drents zoals dat nog leeft bij de

ouderen, dan ziet men weinig verandering. De bekende grens tussen woorden die zuidelijk een *aa* hebben en in het noorden een *ao*, moet volgens Naarding sinds ongeveer 1500 ongeveer gelijk zijn gebleven, al zijn voor die tijd wel verschuivingen in het noordelijke gebied, ten gunste van het noordelijke *ao*, te traceren. Toch heeft het noorden van Drenthe onder meer bepaalde tweeklanken die noordelijke beïnvloeding vanuit het Gronings aannemelijk maken. Dr. G.H. Kocks, samensteller van het *Woordenboek van de Drentse Dialecten*, wijkt met zijn opvattingen ten gunste van het zandgebied in Zuidoost-Drenthe als centraal Drents gebied, niet af.

Veel en veel korter geleden dan de tijden waarover ik daarnet vertelde, maakte ik voor het eerst op opmerkelijke wijze kennis met het Drents. Dat was in 1969-1971, toen ik tewerkgesteld was als erkend gewetensbezwaarde militaire dienst in 'Kamp Vledder te Vledder'. Vanuit deze Zuidwest-Drentse plaats maakte ik korte tijd dialectologische opnamen in het zeer nabije Stellingwerf, daarbij begeleid door dr. Hendrik Entjes van het Nedersaksisch Instituut in Groningen, later hoogleraar. Entjes wees mij daarbij vanaf het begin op het belang van Albert Sassens studie *Het Drents van Ruinen* (1953). Toen ik 'vervroegd uit dienst' gedurende een klein half jaar onderwijzer kon zijn in het Drentse Ruinen, maakte ik kennis met uiterst plezierige mensen in een heel levendig dorp, en dus ook met de taal zoals ik die uit Sassens boek had leren kennen, een taal die ook nog eens heel prettig bleek te klinken.

Het dorp, de *Ruunders* en de taal van *Rune* leken nog puur. Een van die vrolijke kinderen uit mijn klas vroeg op een dag of ze wel een Drents 'versje' mocht laten horen, en dat mocht natuurlijk. Ze zong zo ongeveer:

> *Ik heb die lief, mien iegen laandtien, mien aolde Drenthe-laand* 'ik heb je lief, m'n eigen landje, mijn oude Drenthe-land'

Tenminste, ik meende het me altijd zo te hebben herinnerd, tot ik Henk Nijkeuters heel recente literair-historische proefschrift las. Hij vermoedt dat deze strofe uit het 'Drents volkslied' oorspronkelijk Nederlandstalig was en pas heel recent verdrentst is, zelfs pas na mijn tijd in Ruinen. Bouwde ik na mijn kennismaking met Ruinen al gauw een te romantisch beeld op?

Veel later, in de jaren tachtig, na mijn studie Nederlands leerde ik Henk Nijkeuter kennen, toen ik zijn docent Nederlands was aan de lerarenopleiding

van de Noordelijke Leergangen. Hij bleek iemand met grote interesse voor het Drents en de Drentse literatuur. In 2001 promoveerde hij zelfs op de Drentse literatuurgeschiedenis. Met dat alles was hij de ideale mede-auteur voor deze uitgave. Ik dank hem voor zijn bereidheid mee te werken. Samen danken we hoofdredacteur Nicoline van der Sijs dat dit boek iets langer onderweg heeft mogen zijn dan de bedoeling was. Sommige dingen moeten nu eenmaal 'heur tied hebben'.

Beide auteurs hebben, als gevolg van hun belangstelling, een eigen inbreng gehad. Henk Nijkeuter heeft de grootste inbreng gehad in de stukken over taalhouding, literatuur en Drentse teksten. Bij de behandeling van taalkundige onderwerpen en bij de historische bespiegelingen kan vooral aan de inbreng van Henk Bloemhoff worden gedacht. Toch hebben wij samen deze uitgave geschreven, en wel eenvoudigweg uit liefde voor het Drents en voor het al dan niet in het Drents bezongen 'aolde Drenthe-laand'. We hopen er interessante informatie en een goed gevoel voor het Drents mee over te brengen, en er de interesse en zorg voor het Drents en de Drentse cultuur mee te stimuleren. Laat het Drents z'n warmte aan Drenthe blijven geven, al dan niet met een vleugje romantiek.

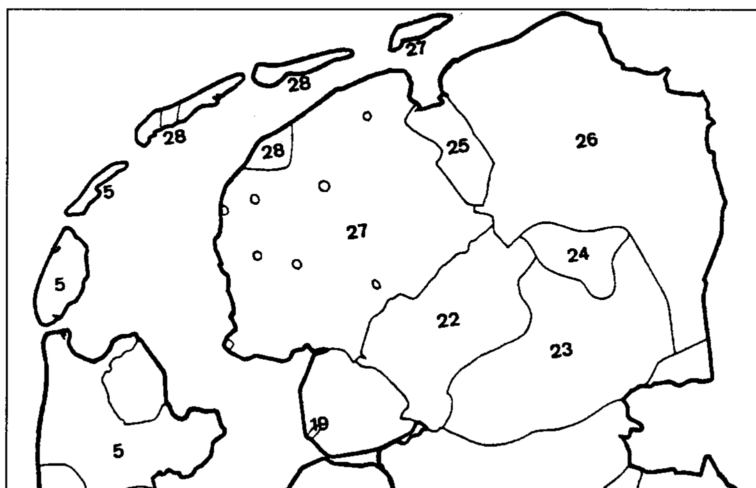
Henk Bloemhoff

2. Klank, taalvariatie en spelling

De klinkers en 'het Drents'

Op de een of andere wijze hoor je aan iemands taal dat hij of zij uit Drenthe komt. Maar waaraan ligt dat precies? Hoort iemand die van ver komt nog het verschil met sprekers uit het naburige Hardenberg in Overijssel of met het naburige Stellingwerf? Dat blijkt vaak niet het geval te zijn. Daartegenover staat dat iemand die uit het oosten van Drenthe komt en 'veenkoloniaal Drents' spreekt, kan worden herkend als 'Groninger'. Uit een oud taalonderzoek blijkt dan ook dat men zich in die regio eerder Gronings dan Drents voelt. Grappige spotzinnetjes onderstrepen dat en ook het volgende grappige raadseltje: 'Een 13-tal *d*'s, wat betekent dat?' Het antwoord laat zich moeilijk raden, maar de veenkoloniale Drent legt het graag uit: *Doe dikke domme Drent, doe drinkst dij doen, dat dut dij de dood* 'jij dikke domme Drent, jij drinkt je dronken, dat maakt je dood'. Het is duidelijk, de veenkoloniaal voelt zich geen echte Drent, je bespot jezelf immers niet.

Vanuit het Midden-Drentse Eext beschouwt men de Hunze als een soort taalgrens met het veenkoloniale Drents. En vanuit Zuidlaren in het noorden ziet men de oostelijke taal van over de Hunze als *oosterse taol* 'oostelijke taal'. De Zuidlaarders zelf hebben trouwens ook de naam zich soms niet tot de Drenten te willen rekenen. In het naburige West-Laren, Eext en Gieten zegt men dan ook spottend over hen: *Wij bint gien Drenten maor Zuudlaors* 'Wij

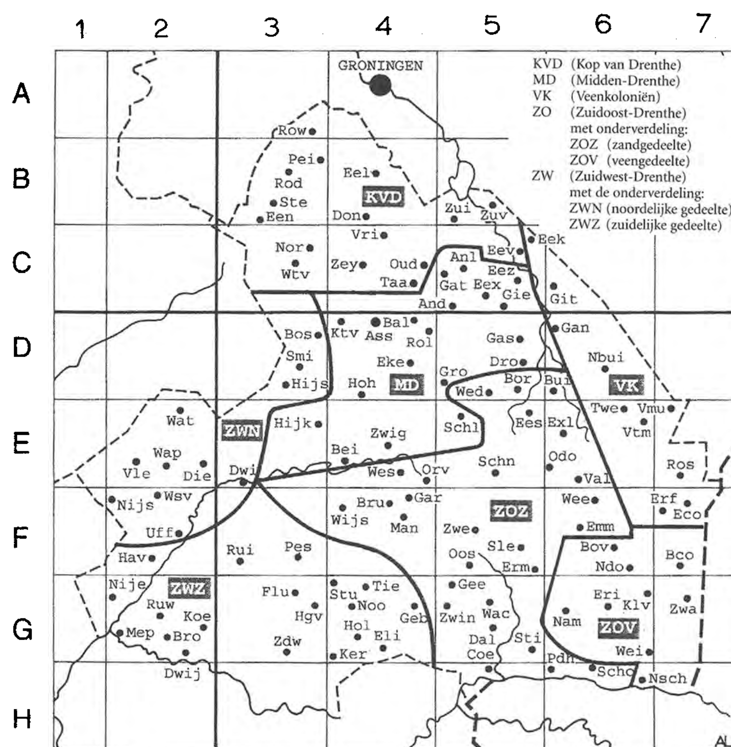
2. Deel van de bekende taalkaart van Daan en Blok (1977)

zijn geen Drenten maar Zuidlaarders'. In Noord-Drenthe zegt men vaak dat het Drents daar aansluit bij het Gronings. Dat is niet ten onrechte, we zullen het nog zien. En wat het zuidwesten van Drenthe betreft, daar beleeft men het Stellingwerfs dat gesproken wordt in het grootste deel van de gemeente Westerveld, en in Smilde, ook als anders dan 'echt Drents'. Grappige spotzinnetjes laten dat zien, zoals bijvoorbeeld uit het echt-Zuidwest-Drentse Ruinen: *De boeren jaegen mit de waegens deur et waeter dat 't zo klaetert* 'de boeren jagen met de wagens door het water dat het zo klatert', met maar liefst vier maal de *ae*-klank, die klinkt zoals de *ai* in *militair*. Die is karakteristiek voor het Stellingwerfs, niet voor 'het Drents'. In dit boek volgen we gemakshalve als definitie voor Drents: 'de in Drenthe gesproken dialecten', al is ook om nog een andere reden voorzichtigheid geboden. Zo spreken Overijsselaren uit Slagharen, Balkbrug en omgeving 'Drents-achtig', maar omdat ze niet in Drenthe wonen, kan men eigenlijk niet van Drents spreken volgens onze definitie.

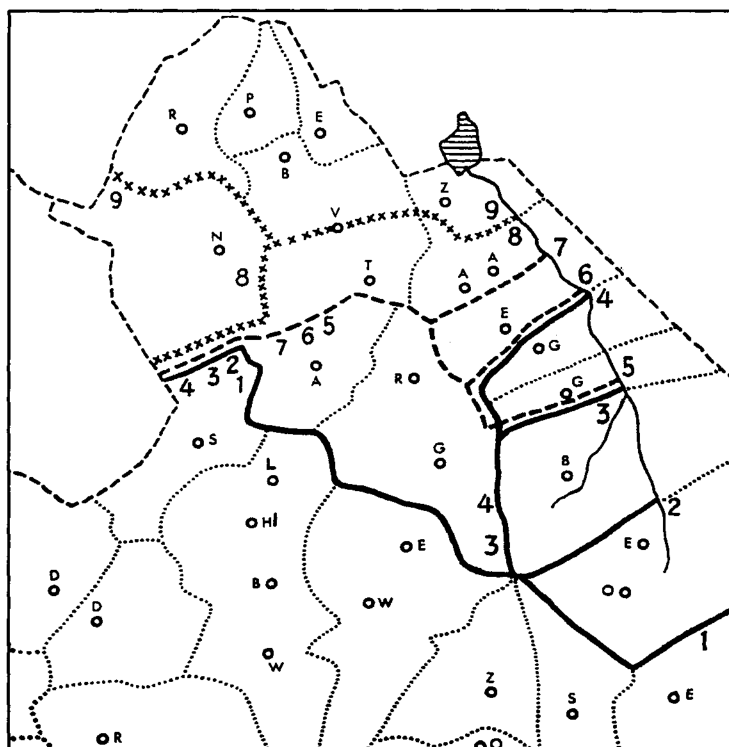
Een bekende indeling van de Drentse dialecten laat zich aflezen van de vrij algemeen aanvaarde taalkaart van Daan en Blok 1977, vergelijk illustratie 2. Aan die indelingskaart ligt vooral het gevoel van sprekers over overeenkomsten en verschillen met naburig taalgebruik ten grondslag, zoals die ook blijken uit spotzinnetjes als die van daarnet, maar ook zijn er criteria van deskundigen verwerkt. De rangorde van de cijfers op de kaart drukt de verhoudings-

gewijze afstand tot het Standaardnederlands uit. Dat relatieve verschil in afstand voelen de Drenten zelf niet zozeer, maar het verschil tussen de soorten Drents des te meer. No. 22 op de kaart heeft betrekking op het hele Stellingwerfstalige gebied, inclusief dus het gebied met *ae*-sprekers buiten Drenthe, en het noorden en oosten van Drenthe gaat mee met no. 26, het Gronings. Het Zuid-Drents met 23 en het Midden-Drents met 24 blijven over.

Je kunt ook woorden en andere gegevens per plaats rubriceren of met een regioaanduiding. Zo kunnen overzichtskaarten worden samengesteld zoals in het *Woordenboek van de Drentse Dialecten* (illustratie 3), een standaardwerk dat hier nog meer dan eens ter sprake komt, aangeduid als *WDD*. Het woord *staomenaosie* 'toestand' bijvoorbeeld staat hierin vermeld met de aanduiding MD voor Midden-Drenthe. Dan volgt de variant *stenaosie*, met de vermelding

3. Hoofdkaart uit het Woordenboek van de Drentse Dialecten

1	zömmer (-u-)	- zòmmer
	a(a)rm + (a)es	- narm + nes
	bleekens	- blikbeeren
	hòk	- gast
	etgruen	- etgaar
	roe:zeg	- ruis
2	-st	- -s
	swoa	- zaende
3	oa	- aa
	rekk.a+cs.verb.	-geen rekk.
	vool	- vul
	gras	- gres
	òkster (ó-, oa-)	- akster
	dörp (-ò-, -öö-)	- darp
	uur	- juur+judder
	zómp niet	
	eel(t) niet	
	del	- liekstee
4	zin(t) niet	
5	difthongering	
	maaien	- meien
6	(a)art(e)	- arft
7	booden	- beuden
	G niet in ausl.	
8	dòcht	- da(a)cht,(-de)
	-en	- -t
	iegelswien	- iegelkoar
	(a)aibert	- (l)uibert
9	het	- hef
	schoof	- g(a)arf

4. *'Noordelijke invloed' samengevat door Sassen (1953). De linkerkolommen noemen noordelijke vormen, d.i. op de kaart 'boven' de genummerde lijnen*

ZWZ, dat wil zeggen: gebruikt in zuidelijk Zuidwest-Drenthe. Voorbeeldzinnen zijn opgenomen met een aanduiding van de plaats waar ze gebezigd worden of met een afkorting van een auteursnaam. In dit geval luidt de voorbeeldzin *Wat een staomenaosie*! 'wat een toestand'. Die zin heeft de vermelding *And*, wat staat voor het Midden-Drentse dorp *Anderen*. Anders dan in Daan en Blok 1977 onderscheidt men in Drenthe binnen het Zuid-Drents gewoonlijk het Zuidwest-Drents, het Drents van het zuidoostelijke zandgebied en dat van het zuidoostelijke veengebied. En naast het Midden-Drents ruimt men plaats in voor het Drents van het noorden en dat van de Veenkoloniën. Veel Drentse dialectverschillen getuigen van dit onderscheid, dat ook tot uitdrukking komt in de kaartstructuur van illustratie 3.

De volgende kaart (illustratie 4) toont een groot aantal dialectverschillen. Het is een gedetailleerde kaart uit Albert Sassens *Het Drents van Ruinen*. Sassen wil hiermee laten zien hoe zich ten noorden van elke onderscheidende lijn die hij tekent ('isoglosse') vormen voordoen die aan het Gronings doen denken. Ondanks de gedetailleerdheid laat de kaart duidelijke tegenstellingen tussen noordelijk Drenthe en het zuiden zien, waarbij een aantal Zuidwest-Drentse bijzonderheden buiten beschouwing zijn gebleven. Noordelijk van isoglosse 3 bijvoorbeeld zegt men steeds de *ao*, ook in woorden als *waoter*, *haolen*, waar zuidelijk van 3 de *aa*-uitspraak geldt, dit zagen we eerder al. Noordelijk van 3 geldt de *ö* of *öö* in een woord als 'dorp', zuidelijk zegt men *darp* (maar weer niet in Zuidwest-Drenthe). Kijken we naar isoglosse 9 dan geldt noordelijk ervan de uitspraak *het* voor 'heeft', tegenover zuidelijk *hef*, en men zegt noordelijk *schoof* voor 'schoof' en zuidelijk *garve*. Voor verdere uitleg van de isoglossen verwijzen we naar Sassens werk, pag. 249 e.v.

De verschillen tussen de Drentse streektalen zijn vooral te vinden in het gebruik van een aantal klinkers en tweeklanken. Laten we daarom eerst eens kijken naar die in het Drents van Sleen en wijde omgeving. De volle klinkers die daar voorkomen, zijn hierna in woordvoorbeelden genoemd. Links respectievelijk rechts staan de woorden waarvan de eerste klinker wordt uitgesproken met de tong meer naar voren dan wel meer naar achteren. Men spreekt daarom van voor- respectievelijk achterklinkers. De cijfers 1-4 duiden de verschillende hoogtestanden van de tong aan. Klinkers kunnen bovendien al dan niet met lipronding worden uitgesproken, zoals ook uit het schema blijkt. Met lipronding worden uitgesproken: *uu*, *uu:*, *u*, *eu*, *èu*, *ö* en alle achterklinkers, behalve *a* en *aa*. De meeste klinkers kunnen behalve kort ook lang worden uit-

gesproken. Het lang zijn is met een dubbele punt aangegeven in de notatie. Zoals uit de woordvoorbeelden blijkt, wordt het verschil tussen korte en lange *ie*, *uu* en *oe* niet in de spelling tot uitdrukking gebracht en dat geldt ook voor het verschil tussen beide korte *o*'s.

'voor'			'achter'	
'niet-rond'	'rond'	hoogte-graad	'niet-rond'	'rond'
zie 'zij' *Slien* (ie:) 'Sleen'	*buus* 'zak van kledingstuk' *pruven* (uu:) 'proeven'	4		*broen* 'bruin' *doen* (oe:) 'doen'
ligt 'ligt' *strelen* 'strelen'	*zun* 'zon' *zeun* 'zoon'	3		*jong* 'jong' *hoog* 'hoog'
allen 'alleen' *dèènken* 'denken'	*zöt* 'ziet' *rèuren* 'roeren'	2		*hok* 'hok' *aodem* 'adem'
		1	*as* 'als' *aal* 'al'	

Aan de hand van dit overzicht valt vrij gemakkelijk in te zien waaruit de voornaamste klankverschillen met het Nederlands bestaan:

- de lange *ie* in het woordvoorbeeld *Slien* 'Sleen', die klinkt als in het Engelse *deep*, komt in het Nederlands alleen voor als er een *r* op volgt (*bier*, *vier*) en in bepaalde leenwoorden, maar het Drents kent deze *ie* ook in talloze andere woorden, zoals *liegen* 'liegen', *giet* 'gaat', *ien* 'één'. In geschreven Drents kun je het verschil tussen korte en lange *ie* niet herkennen, omdat het niet in de spelling wordt uitgedrukt. In het Sleense *gienien* 'geeneen' hoor je de eerste *ie* kort, de tweede lang.
- de lange *uu* van het voorbeeld *pruven* 'proeven' doet zich in het Nederlands bijna alleen voor als er een *r* volgt. In het Drents van Sleen en elders vinden we voor veel meer medeklinkers een lange *uu*. Het hangt dus niet af van de *r* die volgt, zoals blijkt uit woorden als *bunen* 'boenen' en *zuut* 'zoet'.
- de korte *uu* doet zich veel meer voor in het Drents dan in het Nederlands,

bijvoorbeeld in woorden als *buten* 'buiten', *geluud* 'geluid' en *buus* 'broekzak, jaszak e.d.'
- de Sleense *ee* in *strelen* 'strelen', de *eu* in *zeun*'zoon' en de *oo* in *hoog* 'hoog' zijn duidelijke 'eenklanken', zoals die nationale bekendheid hebben dankzij de Twenten en de politica Jeltje van Nieuwenhoven, afkomstig uit het Stellingwerfse Noordwolde, vlak over de West-Drentse grens. Wie die klinkers wil proberen uit te spreken, kan het best een *i* (van 'pit'), de *u* (van 'put') respectievelijk de *o* van 'dom' uitspreken en die eventjes 'aanhouden'.
- de *ö* is een heldere *u*-klank, één graad opener dan de *u* van 'put'.
- de *èu* is de lange vorm van de *ö*-klank.
- de *è*: spreekt men uit door de *e* van *pet* aan te houden, vergelijk Nederlands *militair*.
- de *oe* in het Drents van Sleen kan ook lang zijn, en dat niet alleen voor *r*, dus zoals in het Nederlandse *boer*. Het voorbeeld *doen* laat dat horen, en ook woorden als *doeve* 'duif' en *roet* 'roet'.
- de *o*'s van 'jong' en 'hok' onderscheiden zich in maar één ding: het verschil in openingsgraad. In het Zuidwest-Drents onderscheiden woorden als bijvoorbeeld *lokken* 'lokken' en *lokken* 'gelukken' zich door dit verschil. In Sleen liggen zulke woordparen minder voor de hand, omdat daar *lukken* het juiste woord is voor 'gelukken', en niet *lokken* (met een dichte *o* dus).
- de *ao* van *aodem* 'adem' doet zich in vrij veel woorden voor; het is de verlengde vorm van de *o* van *hok* 'hok' en *lokken* 'lokken'.

De gekozen woordvoorbeelden wekken misschien de indruk dat het Drents in woordvoorraad sterk op het Nederlands lijkt en het verschil slechts bestaat uit een paar klankverschillen. De woordenlijst en andere zaken in dit boek tonen aan dat het een stuk interessanter is. De stomme *e* van *de* bijvoorbeeld, zoals de sjwa wel heet om zijn 'doffe' karakter, komt op onverwachte plaatsen voor, tenminste vanuit het Nederlands gezien. We vinden hem bijvoorbeeld in *Die 'e zo goed kent...* 'die hij zo goed kent', in *koeze* 'kies' en *doeve* 'duif'. Maar in *lopen* 'lopen', *warken* 'werken' en *bidden* 'bidden' verstopt hij zich. Men spreekt deze woorden namelijk uit als *loopm*, *warkng* en *bidn*. Dat verschijnsel is redelijk bekend, niet alleen van het Drents, maar ook van het Sallands, het Gronings, het Stellingwerfs en andere vormen van Nedersaksisch.

Nu zou je bij het zingen verwachten dat men dit soort woorden steeds gewoon op z'n Drents zingt. Toch vinden sommigen het wenselijk om zulke

woorden 'voluit' te zingen en dus de sjwa te laten horen. Of men doet dat gewoon *ongemarkt* 'ongemerkt', bijvoorbeeld als men meezingt met een van de allermooiste Drentse liedjes: *De mooiste meid van Slien* door het zangduo Harm Dijkstra en Roelof Klinkhamer. 'Harm en Roelof' wonen in Sleen en spreken en zingen in de taal van Sleen en wijde omgeving. De meeste klanken en veel van de hierboven genoemde woorden komen in *De mooiste meid van Slien* tot leven, zoals de *ie*-klank die het Sleens kenmerkt.

De mooiste meid van Slien

Hie löp in 't veld, een stille Drent,
hie löp langs aal die plekkies die 'e zo goed kent...
Hie zöt de zun die non de lucht al purper kleurt.
En vrag zuk of: 'Wat is er toch met mij gebeurd?'
Dan zingt 'e zacht, zodat gienien hum heurt...

'Zie is zo mooi, zo mooi is er gienien,
zie is de aller-aller mooiste meid van Slien.
As 'k heur zie lopen stiet mien aodem stil,
zie is op dizze wereld alles wat ik wil.'

Daor lig zien laand, zien hof, zien aole boerderij,
Hie dèènkt: 'Wat is dit mooi, 't is allemaol van mij'...
Zien broene peerd komp op hum an, hie giet er hen.
Hie flustert zachies: 'Bles mien jong, ik bin zo allen'
Hie streelt zien hals en slag zien armen er umhen...

Dan zeg 'e: 'Bles mien jong, ej bint mien kameraod.
Het ienigst wezen waor ik vrijoet tegen praot...
Ik bin verliefd mien jong, ja luster maar ies goed,
vanaovend möt het hoge woord er maar ies oet!'
Hie legt zien harde handen op zien zachte snoet.. en hie zingt lachend:

'Zie is zo mooi, zo mooi is er gienien,
zie is de aller-aller mooiste meid van Slien.
As 'k heur zie lopen stiet mien aodem stil,
zie is op dizze wereld alles wat ik wil

zie is zo mooi, zo mooi is er gienien,
zie is de aller-aller mooiste meid van Slien.

En daarmee kunnen we wel even afscheid nemen van 'Centraal-Drenthe' en een eerste vergelijking maken met ander Drents, om te beginnen met Zuidwest-Drenthe. Dat gebied is wat de klanken betreft – en nog veel meer – uitvoerig onderzocht door Albert Sassen, in zijn belangrijke studie *Het Drents van Ruinen.* In het derde hoofdstuk worden uitvoerige vergelijkingen gemaakt met het Drents elders en met de taalsystemen van Noordwest-Overijssel en de Stellingwerven.

5. Albert Sassen

Albert Sassen (1921-1999)

Albert Sasssen was van 1969 tot 1986 hoogleraar Nederlandse taalkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij werd geboren in Ter Apel en was tijdens de bezetting ondergedoken in Fluitenberg bij Ruinen, zodat hij al in de gelegenheid was taalmateriaal te verzamelen voor zijn latere dissertatie. Hij studeerde Nederlandse taal- en letterkunde aan de Groninger universiteit. In 1959 werd hij daar lector in de Nederlandse taal- en letterkunde. Hij werkte mee aan Blancquaerts Reeks Nederlandse Dialectatlassen door de taal van Groningen en Noord-Drenthe op te nemen en te beschrijven (1967; deel 16 in de reeks). In 1953 was hij gepromoveerd bij G.A. van Es op *Het Drents van Ruinen* (Assen), een publicatie die niet heel bekend meer is maar die bij kenners geldt als een uitstekende, nauwgezet vervaardigde monografie. Naderhand vulde Sassen z'n Ruinense werk nog aan met een artikel over de fonologische onregelmatigheden in het Ruinens. In 1946 publiceerde hij onder het pseudoniem Willem van Fluitenberg het gedicht 'De Reuze', in het Drents.

Als we nu het klinkersysteem van het Zuidwest-Drents, zoals Sassen dat laat zien, vergelijken met het Drents van Sleen, dan valt op dat de klinkers die in het Ruinens voorkomen zich ook in het Sleens voordoen. Maar niet in elk woord zit steeds dezelfde klinker, zoals de woorden in het staatje hierna laten

zien. Anders gezegd, de klinkers zijn niet helemaal gelijk verdeeld over de woorden.

Sleen e.o.	Ruinen e.o.	Nederlands
hoes	*huus*	'huis'
doezend	*duzend*	'duizend'
kind	*kiend*	'kind'
wind	*wiend*	'wind'
deel/dele	*dale*	'naar beneden'
gres	*grös*	'gras'

Zulke Drentse woordverschillen komen op fraaie wijze tot uitdrukking in het *WDD.* Als regel levert Sleen (als 'Centraal-Drents') het hoofdlemma in dat woordenboek, bijvoorbeeld in het geval van *deel* 'naar beneden'. Onder dat trefwoord zien we dat *deel* ook in het midden en noorden van Drenthe voorkomt, maar in de vorm *dele* in het midden van Drenthe en in de Veenkoloniën. En de variant *dale* treedt behalve in het zuidwesten toch ook op in het zuidoosten. De vorm *daal* zit in het zuidoostelijke zandgebied, terwijl het *daele* is in het *ae*-gebied tussen Ruinen en de Stellingwerven.

Een ander opvallend en vrij bekend verschil is de aan- versus afwezigheid van de *-e* aan het woordeinde. Het zuidwesten bewaart die *-e* – en ook de oostelijke rand van Drenthe doet dat –, want in die gebieden zegt men bijvoorbeeld *takke* 'tak' en *kamme* 'kam', maar elders is het gewoon *tak* e.d. Toch is dit beeld te veralgemeniserend, omdat in het gedeelte van Drenthe waar die slot-*e* niet op zou treden, hij dat steeds of soms doet na een *b* of *d.* Zo kent heel Drenthe de vormen *tobbe* 'tobbe', *ribbe* 'rib' en *krubbe* of *kribbe* 'kribbe', al komt in Midden-Drenthe naast *ribbe* ook *rib*, en naast *krubbe* ook *krub* voor. *Vodde* 'vod' komt overal wel voor, maar toch treft men *vod* in het middengedeelte van Drenthe aan. *Kidde* voor *ked* 'bepaald klein paard' komt weer in heel Drenthe voor. Ook de *g* wil nog wel eens de *-e* behouden, zo blijkt uit het *WDD.* Zo komt *vlagge* voor in Midden-Drenthe en in het zuidoosten. En ook *mugge* 'mug' heeft een slot-*e*, al doet zich in het noorden ook *mug* voor. Dat de *-e* na *–b*, *-d* bewaard is, is overigens niet zo verwonderlijk. Zo is uit het Stellingwerfs bekend dat in bepaalde werkwoordsvormen ook vaak de *-e* bewaard blijft juist na *b* of *d*, vergelijk *hudet* 'hoedt', *krabbet* 'krabt', tegenover *krast*

'krast' (en niet **krasset*) en *kapt* (en niet **kappet*). Ook van Drentse (en Stellingwerfse) verkleinwoorden is bekend dat daarin een *-e* bewaard blijft na *b*, *d* (vergelijk *ribbegien* 'ribbetje', *voddegien* 'vodje'). Dat gebeurt niet na bijvoorbeeld *p* of *k*, vergelijk *kappe – kappien* 'kap-kapje', *takke – takkien* 'tak-takje'.

Tot nu toe draaide het in de gegeven woorden om een andere klinker uit dezelfde klinkerinventaris. Voor een verder onderscheid kunnen we kijken naar verschijnselen die structureler van aard zijn. Er zijn ook klinkers uit het ene gebied die corresponderen met niet tot het eigen systeem behorende, andere klanken uit een ander gebied. Ze brengen zelfs een belangrijk onderscheid aan tussen het Drents van het zuiden en dat van, ruwweg gesproken, het noorden van Drenthe.

Met de tweeklanken naar het noorden

Tussen het zuiden en Noord- en Midden-Drenthe ligt een breuklijn, zou je kunnen zeggen. De heldere *aa* van bijvoorbeeld *water*, in het Stellingwerfs *ae*, levert in het midden en noorden een *ao* op. Daar '*klaotert het waoter tegen de glaozen*'. Heel veel *aa*'s zijn dus *ao*'s in het noorden. Natuurlijk is de *ao* in het zuiden ook bekend, maar in minder woorden, bijvoorbeeld *schaop* 'schaap' en *jaor* 'jaar', woorden die het Drents van het midden en noorden zo ook heeft. Kijken we nu naar de tweeklanken, eigenlijk 'combinaties van twee klanken', dan vallen in het midden en noorden een klein aantal bijzondere klanken op. Midden-Drenthe heeft in plaats van sommige lange *ie*'s een *eei*, voor sommige *uu*'s een *eui*, en voor sommige *oe*'s een *oou*. Het gaat hier om lange tweeklanken, waarvan het eerste deel met een geringe mondopening wordt uitgesproken. Woordvoorbeelden zijn *breeif* 'brief', *greuin* 'groen' en *boouk* 'boek'. Zuidelijker spreekt men deze woorden niet zo uit en gaat het meestal om lange *ie*'s, lange *uu*'s en lange *oe*'s. Maar ga je verder naar het noorden, dan worden de genoemde tweeklanken wijder, dus met een grotere mondopening uitgesproken. Ook is het lange karakter van de genoemde tweeklanken niet meer zo vaak en zo duidelijk aanwezig. Men hoort *breif* en nog noordelijker *braif* en zo ook *gruin* en *bouk*. Het is aannemelijk dat deze tweeklanken zich hebben ontwikkeld uit *ee*, *eu* en *oo*.

In de volgende liedtekst in het Drents van Roderwolde, van de Noord-Drentse auteur Peter van der Velde, zien we de tweeklanken fraai vertegenwoordigd. Ze doen natuurlijk Gronings aan. Hoe verder we naar het noorden

komen, hoe duidelijker de tweeklanken zijn 'als in het Gronings'. Trouwens, de *ao*-klank wordt naar het noorden toe ook donkerder, Sassen constateerde het al in 1953. Weer een ander fenomeen is dat andere *ee*'s, *oo*'s en *eu*'s, die in Zuid-Drenthe duidelijk eenklanken zijn, naar het noorden toe op de Nederlandse en Groningse *ee*'s, *oo*'s en *eu*'s gaan lijken, dus een licht tweeklank-karakter krijgen. Wie de liedjes van Peter en Alke van der Velde beluistert, kan dat zelf constateren.

Noordenveld

Noordenveld, mien olle laand van mai,
Noordenveld, ik hol zo veul van dai,
Met dien bossen en dien essen, waor de rogge gruit,
Met dien mooie olle wallen, waor de bekketrekker bluit,
Noordenveld, laand van mai,
Noordenveld, mien laand, ik hol zo veul van dai!

Noordenveld, mien olle laand van mai,
Noordenveld, ik hol zo veul van dai,
Met dien deipies, die vol kronkels deur het gruine graslaand gaon,
Met dien torens die verscholen tusken hoge eiken staon,
Noordenveld, laand van mai,
Noordenveld, mien laand ik hol zo veul van dai!

Mai 'mij' en *dai* 'jou', beide *ai*-vormen dus, komen ook in de stad Groningen voor, elders in het Gronings is het *mie* en *die*. Het Noord-Drents lijkt wat dat betreft dus Groningser dan de Groninger ommelanden, wat erop wijst dat de invloed in de eerste plaats uit de stad Groningen afkomstig was. *Gruien* 'groeien' en *bluien* 'bloeien' hebben ook wijde diftongen, maar deze woorden komen met *ui* ook elders in Drenthe voor. Het woord *gruin* 'groen' echter, dus met *ui*, zit alleen in het noorden en oosten, *greuin* met de minder wijde tweeklank zit zuidelijker in Noord- en Midden-Drenthe maar niet in Zuid-Drenthe, waar het *gruun* en ook wel *greun* is. *Deipies* zijn 'diepjes', beekjes, watertjes dus; in Zuid-Drenthe bevat dat woord een lange *ie*, elders in noord-Drenthe een *ai*. Die *ai* doet zich overigens ook weer voor aan de oostrand van Drenthe, en in

het zuidoostelijke veengebied vinden we de variant met *ei*. Ook *gruin* vinden we in het oosten en zuidoosten. *Mai* en *dai* echter vinden we uitsluitend in de Kop van Drenthe.

De medeklinkers

Meestal krijgen de medeklinkers in beschrijvingen van streektalen in verhouding weinig aandacht. Dat is maar heel ten dele terecht. Verschillen in klinkers en tweeklanken vallen wel meer op, zijn herkenbaarder. De spotzinnetjes die we hier en elders noemden getuigen daarvan, ze slaan immers niet op medeklinkers.

Nu is het wel zo dat over veel van de Drentse medeklinkers weinig meer valt te vertellen dan dat ze ook in het Nederlands bekend zijn. De *b, p, d, t, k, f, v, s, z, ch* en *g* zijn gelijk of ongeveer gelijk aan die in het Nederlands. De *r* is doorgaans de tongpunt-*r* die we ook uit het Nederlands kennen, maar dus niet de brouw-*r* of de Engels-achtige *r* uit het westen van ons land. Ook de *l* is in het algemeen gesproken niet anders (maar zie hierna).

De bijzonderheden van de Drentse medeklinkers zitten eerder in de wijze waarop ze gezegd worden aan het eind van een woord of lettergreep, in de positie waarin ze voorkomen in een woord, of in geografische verschillen.

De slot-*m*, -*n* en -*ng* worden in een zwak beklemtoonde lettergreep enigszins aangehouden. Zo wordt 'leven' in het Drents (ongeveer) als *leebm* of *leemm* uitgesproken, dus niet met een sjwa (*e*) ertussen zoals in het Nederlands, we noemden het al eerder. Zo ook zegt men 'rijden' als *riedn* en niet als *rie-den*, en al helemaal niet als *rie-de*. En zo ook zegt men *ligng* 'liggen' en niet zoiets als *li(g)-ge(n)*. Minder bekend is dat ook de *l* en *r* in zulke zwak beklemtoonde lettergrepen geen sjwa voor zich krijgen. Men zegt dus voor 'wekker' *wekr* en voor 'lepel' *leepl*. Helemaal bijzonder is de uitspraak van bijvoorbeeld *pellen* in Noord-Drenthe. Dat woord wordt daar wel uitgesproken als *pedl* of *pell*. De *l* heeft hier de vorm en functie van de zwakke lettergreep -*en* overgenomen. Afhankelijk van de regio zegt men er ook *meull* of *meudl* voor 'molen', en zelfs *gull* in plaats van *gulden* 'gulden'.

Van de lange *m*, *n* en *ng* kunnen we soortgelijke verschijnselen laten zien. Deze medeklinkers komen in heel Drenthe extra lang over als ze worden voorafgegaan door een andere *m*, *n* of *ng*. Eenvoudige voorbeelden zijn 'bomen' met de algemene uitspraak *boomm:*, 'bonen' met de uitspraak *boonn:* en 'wan-

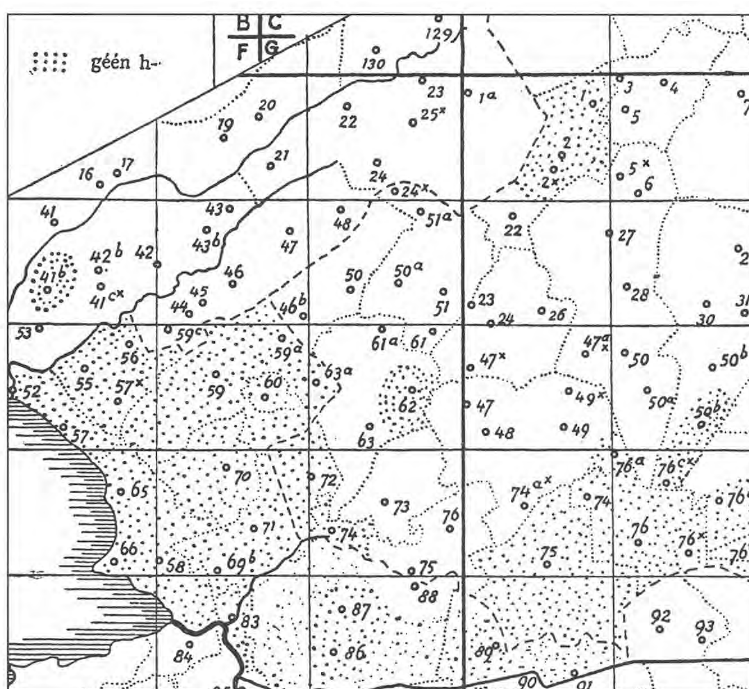
gen' met de uitspraak *wangng.* En dat terwijl we in meerlettergrepige woorden als *bewaopenen* 'bewapenen' wel vaak alleen een kort klinkende *m* horen, dus als in *bewaopm* 'bewapenen', waarin je uit twee *n*'s na de *p* een lang aangehouden *m* zou verwachten. Een lange, lettergreepdragende *m*, *n* of *ng* is ook te horen als voorafgaand een medeklinker verandert en gelijk wordt aan de uitspraak van de *m*, *n*, of *ng*. Het komt vrij veel voor dat men *even* 'even' niet als *eebm* zegt maar, verder geassimileerd, als *eemm:*, een vorm die ook wel verkort wordt tot *eem.* En zo hoort men ook *weenn:* 'wezen, zijn' in plaats van *weezn* of *weedn*, en *ling:* 'liggen' in plaats van *li-g-ng.*

De *g*-klanken vormen een verhaal apart. Aan het woordbegin doet zich de plofklank *g*, zoals we die kennen uit het Engels leenwoord 'goal' niet voor, in tegenstelling met bijvoorbeeld het nauw verwante Stellingwerfs en het veel minder verwante Fries. Men zegt in het Drents een stemhebbende of stemloze, lang aangehouden *g* aan het begin. Maar midden in het woord komt de plofklank wel voor, bijvoorbeeld in een woord als *bigge* 'big'. De oudere schrijvers Harm Tiesing en Jan Naarding spellen deze plofklank als *gk* resp. *GG.* Wel treedt er kennelijk in en vanuit Noord-Drenthe een verandering op waarbij de plofklank in Midden-Drenthe tot 'gewone g' wordt of is geworden. Zuidelijk hoort men in een woord als *bigge* dus een *g* van *goal.* Heel bijzonder in dit verband is het gebied in Midden-Drenthe waar men ook in eindpositie een stemhebbende plofklank *g* zegt. Of misschien moeten we zeggen: zei, omdat deze uitspraak zelden meer wordt gehoord. Men hoorde dus *big*, *rug* en meer van zulke woorden met de *g* van 'goal' in slotpositie, zoals dat ook met de *g* in het Engels gebeurt. Engelse invloed? Vast niet, maar wat is er dan gebeurd? In het Drents is het net als in het Standaardnederlands regel dat woorden in eindpositie geen *d*, *b* of de plofklank *g* hebben, maar *t*, *p* of *ch*: *hond* wordt dus uitgesproken als *hont.* Uit het voorbeeldmateriaal kunnen we afleiden dat de woorden die de *g* van 'goal' in slotpositie hadden, vroeger steeds aan het eind een sjwa hadden na die *g.* Toen de sjwa afviel – eerst af en toe, later als regel – kon de slotmedeklinker, dus de plofklank *g* nog een tijdje als bijzonder geval bewaard blijven, zonder aangetast te worden door de klankregel die slotmedeklinkers stemloos maakt. Toen in het Drents de slot-plofklank *g* stemloos werd, hoorde men ook vaak een *k*-achtige klank, oude spelvormen getuigen ervan. Die verandering in eerste instantie is logisch, de *k* is immers de stemloze vorm van de plofklank *g*, vervolgens kwam de 'ch'.

Van een ander karakter is het gedrag van de *h* in het Drents. Hoewel buiten-

staanders menen dat zo ongeveer alle Drenten de *h* niet zeggen, beperkt dat verschijnsel zich tot het gebied van Zuidwest-Drenthe en een smalle rand aan de noordoostelijke grens met Groningen. En zoals dat ook elders in Nederland het geval is, zodra die *h*-loze Drenten gaan twijfelen of ze nu wel of niet een *h* moeten zeggen in formele situaties, gaan ze hun best doen om aan de norm van het Nederlands te voldoen, en maken dan dus fouten. Hypercorrecties zijn dat in dit geval: ze zeggen de *h* voor klinkers van die woorden waar de *h* niet in thuishoort, en ze vergeten hem in allerlei gewone woorden waarin ze hem in hun gewone Drents niet zeggen.

Het gevolg is dat er allerlei taalgrapjes de ronde deden en nog doen. Zo wil de volksmond dat een tramconducteur de halte nabij *Haovelte* 'Havelte' aankondigde door te roepen *Aovelte!*, dus zonder *h*. Werd hij hierop geattendeerd, dan antwoordde hij *Die komt d'r in Huffelte wel weer bij*. De grap is, dat de gewone uitspraak van de bedoelde dorpsnaam *Uffelte* is. Wat de conducteur

6. Zuidwest-Drenthe met en zonder h (Sassen 1953)

noch de reizigers zich gerealiseerd zullen hebben, is dat Havelte in een gebied ligt waar de *h* inheems is, terwijl Uffelte juist een *h*-loos eilandje is in Zuidwest-Drenthe, overigens net als Smilde, zoals te zien is op taalkaart 13 in Sassen 1953, hier weergegeven als illustratie 6. In Zuidwest-Drenthe versterkt de aan- versus afwezigheid van *h*- het verschil tussen Drents-Stellingwerfs en aangrenzend *ae*-loos Zuidwest-Drents, al vallen de *h*-grens en de *ae*-grens niet geheel samen. In Ruinen, dat de *ae* niet heeft, worden de Hoogeveners bespot met *'k Heb een ontie ekocht, in 'n okkie met uj d'r in en 'n ekkie d'r veur* ''k heb een hondje gekocht in een hokje met hooi erin en een hekje ervoor'. Inderdaad is Hoogeveen en omgeving *h*-loos gebied en Ruinen niet, dat wat dat betreft dus bij het Stellingwerfs-Drents aansluit.

Wat hier, tot slot, zeker niet onvermeld mag blijven is het opvallend gebruik van de glottisslag, ook wel 'het klikje' genoemd (zie ook Siemon Rekers deeltje in deze reeks over Groningen). Dit gebruik, dat indertijd een onderzoeker als Jan Naarding (1934-1935) al was opgevallen, moet worden gezocht in een deel van Noord-Drenthe. We komen erop terug bij de behandeling van de verkleinwoorden.

Iets over de spelling van het Drents

Nog niet zo lang geleden konden we in het tijdschrift *Onze Taal* (1999) lezen over de toen net verschenen referentiespelling voor de Brabantse dialecten. Naar aanleiding daarvan werd gezegd dat er voor dialecten eerder 'geen regels [waren] om bepaalde klanken in letters om te zetten'. Voor Drenten, Groningers en Stellingwervers moet zo'n mededeling onbegrijpelijk geweest zijn. Ze valt alleen te verklaren uit gebrek aan kennis van het noorden en oosten. Al sinds 1987 bestaat het boekwerk *Drentse spelling. Een handleiding voor de schijfwijze van de streektaal.* En voor het Gronings en Stellingwerfs bestaan eveneens uitgaven met geüniformeerde spellingsystemen. Geen regels om bepaalde klanken in letters om te zetten? Ach, het bestuur van het tijdschrift *Driemaandelijkse Bladen* formuleerde de belangrijkste voor het Nedersaksisch al in de tweede jaargang, van 1903...

Maar dat was natuurlijk niet 'officieel'. In 1935 al kwam de Groninger hoogleraar G.S. Overdiep met concrete voorstellen voor een eenvoudige schrijfwijze van het Drents in het maandblad *Drenthe.* Hij kreeg, in datzelfde jaar en in hetzelfde blad, steun van de Drent Jan Naarding. Naarding was voorstander

bijvoorbeeld in woorden als *buten* 'buiten', *geluud* 'geluid' en *buus* 'broekzak, jaszak e.d.'

- de Sleense *ee* in *strelen* 'strelen', de *eu* in *zeun* 'zoon' en de *oo* in *hoog* 'hoog' zijn duidelijke 'eenklanken', zoals die nationale bekendheid hebben dankzij de Twenten en de politica Jeltje van Nieuwenhoven, afkomstig uit het Stellingwerfse Noordwolde, vlak over de West-Drentse grens. Wie die klinkers wil proberen uit te spreken, kan het best een *i* (van 'pit'), de *u* (van 'put') respectievelijk de *o* van 'dom' uitspreken en die eventjes 'aanhouden'.
- de *ö* is een heldere *u*-klank, één graad opener dan de *u* van 'put'.
- de *èu* is de lange vorm van de *ö*-klank.
- de *è*: spreekt men uit door de *e* van *pet* aan te houden, vergelijk Nederlands *militair*.
- de *oe* in het Drents van Sleen kan ook lang zijn, en dat niet alleen voor *r*, dus zoals in het Nederlandse *boer*. Het voorbeeld *doen* laat dat horen, en ook woorden als *doeve* 'duif' en *roet* 'roet'.
- de *o*'s van 'jong' en 'hok' onderscheiden zich in maar één ding: het verschil in openingsgraad. In het Zuidwest-Drents onderscheiden woorden als bijvoorbeeld *lokken* 'lokken' en *lokken* 'gelukken' zich door dit verschil. In Sleen liggen zulke woordparen minder voor de hand, omdat daar *lukken* het juiste woord is voor 'gelukken', en niet *lokken* (met een dichte *o* dus).
- de *ao* van *aodem* 'adem' doet zich in vrij veel woorden voor; het is de verlengde vorm van de *o* van *hok* 'hok' en *lokken* 'lokken'.

De gekozen woordvoorbeelden wekken misschien de indruk dat het Drents in woordvoorraad sterk op het Nederlands lijkt en het verschil slechts bestaat uit een paar klankverschillen. De woordenlijst en andere zaken in dit boek tonen aan dat het een stuk interessanter is. De stomme *e* van *de* bijvoorbeeld, zoals de sjwa wel heet om zijn 'doffe' karakter, komt op onverwachte plaatsen voor, tenminste vanuit het Nederlands gezien. We vinden hem bijvoorbeeld in *Die 'e zo goed kent...* 'die hij zo goed kent', in *koeze* 'kies' en *doeve* 'duif'. Maar in *lopen* 'lopen', *warken* 'werken' en *bidden* 'bidden' verstopt hij zich. Men spreekt deze woorden namelijk uit als *loopm*, *warkng* en *bidn*. Dat verschijnsel is redelijk bekend, niet alleen van het Drents, maar ook van het Sallands, het Gronings, het Stellingwerfs en andere vormen van Nedersaksisch.

Nu zou je bij het zingen verwachten dat men dit soort woorden steeds gewoon op z'n Drents zingt. Toch vinden sommigen het wenselijk om zulke

ook *kommen*, niet *kom'm*, *wangen*, niet *wangng*. Men heeft vanouds willen aansluiten bij bestaande spellinggewoonten en woordbeelden van het Nederlands. Een van de overwegingen is dat de Drent zelf weet wat hij moet met de uitspraakopties van de slot-*n*. De Nederlandstalige cursist kan dat leren op cursussen of door eenvoudigweg z'n oor te luisteren te leggen. Jammer genoeg geven de Drentse woordenboeken tot op heden geen aanwijzing voor de uitspraak per woord.

Enkele opvallende kenmerken van het geschreven Drents, en dus van de spelling, zijn de volgende. De heldere *òò*-klank wordt als *ao* weergegeven, ook als men die iets 'donkerder' uitspreekt. Men schrijft dus *slaopen* 'slapen', *raod* 'raad' enz. en niet **sloapen*, **road*. Een voordeel van de vooropplaatsing van de *a* is dat je, omdat je als lezer 'van links naar rechts' leest, eerst een stuk van het woord met *a* ziet, goed voor het herkennen.

Om dezelfde reden staat de *a* voorop in de weergave van de *ae*-klank in woorden als *waeter* 'water' in het Zuidwest-Drentse Stellingwerfs. Maar voor *èè*-klanken die niet corresponderen met Nederlandse *aa*'s heeft men gekozen voor het symbool *è(e)*, zoals in *èter* 'eter' en *flèer* 'lap grond, oorvijg'. In andere regio's in Drenthe – en in andere woorden – komen nog speciale rekkingsverschijnselen voor, zoals in *zeg* 'zegt' en *flezzen* 'fles', maar er waren geen redenen om die rekking in de spelling tot uitdrukking te brengen.

Zorg voor herkenbaarheid blijkt ook in die gevallen waarin van nogal afwijkende klanken kan worden gesproken, zoals de al genoemde *eei*, *eui* en *oou* in Midden-Drenthe. *Steein* 'steen' is heel herkenbaar, *leeif* 'lief' is iets lastiger, maar over het geheel kan men steeds denken aan een Nederlandse nevenvorm met *ee* of *ie* om het woord 'te raden'. Dat geldt ook in het geval van de *oou*, vergelijk *doouk* 'doek' en *bloouden* 'bloeden'. Lastiger is het met *greuin* 'groen' en *zeuit* 'zoet'; men moet ontdekken dat veel *eui*'s met *oe*'s overeenkomen, zonder dat men hierover een regel kan formuleren.

De regels voor de werkwoordsspelling die men voor het Drents hanteert, komen neer op die voor het Nederlands, al zijn er nuances. Ook de regel 'één klinkerteken in plaats van twee' in open lettergreep is overgenomen uit het Nederlands. Op één belangrijke uitzondering na, want in het verkleinwoord handhaaft men de dubbele medeklinker van het grondwoord, zodat men naast *puut* 'zak' en *oog* 'oog' leest *puutien* en *oogien*. Men wil het grondwoord zoveel mogelijk ongewijzigd laten, en dat is op zichzelf begrijpelijk. Maar de grondvorm van het woord 'oog' is in de gebieden met veel slot-*e*'s niet *oog* maar *oge*.

Moet men hier nu het grondwoord zoveel mogelijk ongewijzigd laten en dus *ogie(n)* schrijven, of moet men zich toch aanpassen aan de *oogien*-spelling? De regel 'één teken in open lettergreep' zou ook voor het verkleinwoord de oplossing kunnen bieden, maar wordt niet gevolgd.

Een andere kwestie is de spelling van de *i* + *j*, een nauwe tweeklank die in heel Zuid-Drenthe voorkomt. Deze wordt nu als een *ij* gespeld, en eerder wel als *i'j* of als *y*. Hij wordt gebruikt als in het Nederlands in overeenkomstige woorden of woorddelen een *ij* wordt geschreven. Maar men spelt *ei* als het Nederlandse woord geen *ij* heeft, zoals in geval van *snei* 'sneeuw'. Geen van beide schrijftekens *ij* en *ei* suggereert de nauwe tweeklank. Was er voor *i'j* of *y* gekozen, dan stond dat teken naar gelang de regio voor de *i* + *j* of de *e* + *j* uitspraak. Maar de leesbaarheid lijdt toch niet onder deze kwestie, en de heersende spellingrust lijkt ons dan ook een stuk belangrijker.

3. De woorden en hun vorming

Veel woorden zijn opgebouwd uit bestaande woorden of kleinere betekenisdragende deeltjes, net als in andere talen. In vergelijking met het andere Nedersaksisch van Groningen, Overijssel en Stellingwerf is er wat dat betreft weinig bijzonders te melden. Handelende personen bijvoorbeeld worden door het achtervoegsel *-er* aangeduid. Men kent dus in het Drents *warkers* 'werkers', *lopers* 'lopers' en *autorieders* 'autorijders', zoals elders. Wil men het vrouwelijke geslacht ook nog tot uitdrukking brengen, dan heeft ook het Drents *warksters, loopsters* en *autoriedsters.* Voor aanduidingen voor vrouwelijke personen bestaan ook nog achtervoegsels als *–in(ne),* zoals in *boerin(ne)* en, als bijzondere vorm, *-ske* in *meesterske* 'vrouw van de onderwijzer'. Dit alles is niet zo spectaculair. Maar gelukkig bestaan er ook fraaie eigen regels en vormen. Dat is vooral zo bij het verkleinwoord en het werkwoord, en daarom besteden we hierna eerst en vooral aan de vormen van die woordcategorieën aandacht, waarna we nog enkele andere bijzonderheden vermelden.

Het verkleinwoord

Bij de verkleinwoordvorming in het Drents doet zich veel variatie voor, net als in het naburige Nedersaksisch. Buiten Drenthe is het Drents bij sommigen wel een beetje bekend door de verkleiningsuitgang *-egie(n),* zoals bijvoorbeeld in de meisjesnaam *Hillegien.* Maar er zijn nog veel meer verkleiningsuitgangen.

Laten we beginnen met te kijken naar het Zuidwest-Drents, dat door Albert Sassen zo gedegen is beschreven in zijn proefschrift over het Ruinens (1953). Aan de hand van de volgende voorbeelden laten de verschillende gedaantes zich goed aflezen:

sprao – spraogien 'spreeuw – spreeuwtje'
touw – touwgien 'touw – touwtje'
mouwe – mouwgien 'mouw – mouwtje'
muui – muuigien 'tante – tantetje'
zeie – zeigien 'zeef – zeefje'
bedde – beddegien 'bed – bedje'
slabbe – slabbegien 'slab – slabje'

De voorbeelden *mouwe* en *zeie* laten zien dat de stomme slot-*e* ('sjwa') wegvalt, maar die blijft na een korte klinker +*d* of +*b*, zoals in *slabbe* en *bedde*. In de volgende gevallen blijft de slot-*e* ook, of hij wordt toegevoegd, zodat er alsnog -*egien* ontstaat:

bolle – bollegien 'stier – stiertje'
stal – stallegien 'stal – stalletje'
bar – barregien 'bar – barretje'
karre – karregien 'kar – karretje'
kin – kinnegien 'kin – kinnetje'
nune – nunegien 'schelp – schelpje'
ram – rammegien 'ram – rammetje'
komme – kommegien 'kom – kommetje'

In dit rijtje gaat het om grondwoorden met een korte klinker. Toch zijn er klinkers die kort klinken maar die zich soms als lange klinkers gedragen en dan geen -*egien* krijgen. Het gaat om de *ie*, *uu* en *oe*, in woorden als *biele* 'bijl' met als verkleinwoordvormen *bieltien* en *bielegien*, *roene* 'ruin' met als verkleinwoordvorm *roentien*, *tuun* 'tuin' met de verkleinwoordvorm *tuuntien* en *doeme* 'duim' met de verkleinwoordvorm *doempien*.

Je zou verwachten dat in dit rijtje ook woorden als *tang* 'tang' en *ding* 'ding' zouden staan, met daarnaast te verwachten vormen als *tangegien*, *dingegien*. Zo regelmatig lijkt het Drents echter niet steeds te zijn. In dit soort woorden,

woorden dus met korte klinker en uitgaand op *–nk*, *-nge* of *-ng*, krijg je gewoon *–gien*:

jonge – jonggien 'jongen – jongetje'
dink – dinggien 'ding – dingetje'
tange – tanggien 'tang – tangetje'

Het effect van lange klinkers zien we in de volgende woorden; de slot-sjwa telt als het ware niet mee.

stale – staaltien 'steel – steeltje'
stoel – stoeltien 'stoel – stoeltje'
stien – stientien 'steen – steentje'
hane – haantien 'haan – haantje'
oor – oortien 'oor – oortje'
pare – paartien 'peer – peertje'

Een direct voorafgaande sjwa heeft hetzelfde resultaat:

schöttel – schötteltien 'schotel – schoteltje'
ummer – ummertien 'emmer – emmertje'

Deze staatjes zijn nogal overzichtelijk: de sjwa aan het eind valt weg en wordt ook niet ingevoegd, de vorming is dus tegengesteld aan die met korte klinkers gevolgd door *l*, *r* enz. Het valt te betwijfelen of in woorden als *schöttel* 'schotel' en *ummer* 'emmer' de *-e* eigenlijk wel een rol speelt. Je hoort hem immers niet, wat zeker ook zo is in de woorden met *n* hierna. De *l*, *r* en ook de *n* fungeren blijkbaar als 'kern van een lettergreep', en vragen kennelijk om *–tien*.

kuken – kukentien – 'kuiken – kuikentje'
wagen – wagentien 'wagen – wagentje'
balken – balkentien 'balk – balkje'
klowen – klowentien 'kluwen – kluwentje'

Het is opvallend dat de uitspraak *ng* in *kuken* 'kuiken', *wagen* 'wagen' en *balken* 'balk' (men zegt immers *kuukng*, *waagng*, *balkng*) niet als *ng* telt, zoals in *dink*

'ding' en *jonge* 'jongen' hierboven. Was dat wel het geval, dan zouden we vormen als *kukengien* en *wagengien* moeten tegenkomen, en dat is niet het geval. Kennelijk treedt de uitgang *–tien* op doordat het 'in wezen' om een slot-*(e)n* gaat. Opvallend is verder ook dat slotmedeklinkers als de *t*, *d* in *vaort* 'vaart' en *laand* 'land' niet nodig zijn om de *–tien* uitspraak te verkrijgen. Zijn ze er niet, dan ontstaat evengoed door de lange klinker *+n* of *+r* de *–tien* variant, dus zoals bij *pare* 'peer' en *hane* 'haan'.

De *m* na een lange klinker of na een korte klinker + medeklinker zorgt, net als in het Standaardnederlands, voor een bijzondere woordvorm:

raam – raampien 'raam – raampje'
baom – baompien 'bodem – bodempje'
narm – narmpien 'arm – armpje'
helm – helmpien 'helm – helmpje'

In de grote groep van overige gevallen treedt steeds *–ien* op:

hof – hoffien 'tuin – tuintje'
kalf – kalfien 'kalf – kalfje'
narve – narfien 'nerf – nerfje'
glieve – gliefien 'reet, spleet – reetje, spleetje'
dorp – dorpien 'dorp – dorpje'
roepe – roepien 'rups – rupsje'
busse – bussien 'bus – busje'
neuze – neusien 'neus – neusje'
haanse – haansien 'handschoen – handschoentje'
pot – pottien 'pot – potje'
rad – radtien 'wiel – wieletje'
peerd – peerdtien 'paard – paardje'
maande – maandtien 'mand – mandje'
haoke – haokien 'haak – haakje'
rogge – roggien 'rug – ruggetje'
wiege – wiegien 'wieg – wiegje'
zichte – zichien 'zeef – zeefje'
arfte – arfien 'erwt – erwtje'
voeste – voesien 'vuist – vuistje'

Hoewel deze rij mooi regelmatig oogt, zijn er wel weer de nodige bijzonderheden. *Peerdtien* en *maandtien* elk met *dt*, dat oogt misschien vreemd, maar het gaat hier gewoon om een Drentse spellinggewoonte. De *d* in deze woorden is stemloos geworden en *-ien* is achtergevoegd. *Peertien* en *maantien* zouden meer de feitelijke klank uitdrukken. Net als die *d* worden de *v*, de *z* en de *g* stemloos in *narfien* 'nerfje', *gliefien* 'reetje, spleetje', *neusien* 'neusje', *roggien* 'ruggetje' en *wiegien* 'wiegje'. In het geval van lange *ie*, *uu* of *oe* in het grondwoord zijn de tegenhangers in het verkleinwoord kort, dus zoals in bijvoorbeeld *wiegien* 'wiegje' en *gliefien* 'reetje, spleetje'.

De *t* in *zichte* 'zeef', *arfte* 'erwt' en *voeste* 'vuist' telt uit de voorbeelden te zien niet mee. Maar voor wie even aan de uitspraak van 'knechtje' en 'vuistje' in het Nederlands denkt, is dat weer niet zo'n wonder.

Opmerkelijker is dat naast *maande* met de verkleinwoordvorm *maandtien* toch *weidegien* als verkleinwoord naast *weide* voorkomt, en zo ook *naoldegien* als nevenvorm van *naoltien* bij *naolde* 'naald'. Wel heel bijzonder zijn de vrouwennamen *Eultien* bij de mansnaam *Aole* en *Klèusien* bij de mansnaam *Klaos*. Zij laten namelijk zeldzame gevallen van umlaut in het verkleinwoord zien. In Drenthe komt regelmatige umlaut in het verkleinwoord alleen voor in enkele zuidelijk dorpen, namelijk Padhuis en Schonebeek en omgeving. Daar zegt men bijvoorbeeld naast het grondwoord *boom* 'boom' als verkleinwoord *beumpien* 'boompje'. De *oo* is daarin door umlaut tot *eu* geworden. En zo gaat het in veel meer woorden. Daarmee sluit een klein stukje Drenthe aan bij Overijssel en het naburige Bentheim.

Streekvariatie in verkleinwoorden

Als we ons vanuit Ruinen en omgeving begeven naar het centraal geachte Sleen, dan zien we dat de verkleinwoorden niet zoveel anders zijn. De 'Drenthecursus' voor deze plaats van het streektaalbureau *Drentse Taol* laat onder meer zien:

la – lagien 'la – laatje'
man – mannegien 'man – mannetje'
vul – vullegien 'veulen – veulentje'
hoes – hoesien 'huis – huisje'
raam – raampien 'raam – raampje'
breur – breurtien 'broer – broertje'

Dit lijstje oogt bedrieglijk, want er zijn wel degelijk verschillen. Zo lezen we in een Sleense woordenlijst ineens *wicht – wichtien* 'meisje', met een *t* dus, die je zeker niet zou verwachten.

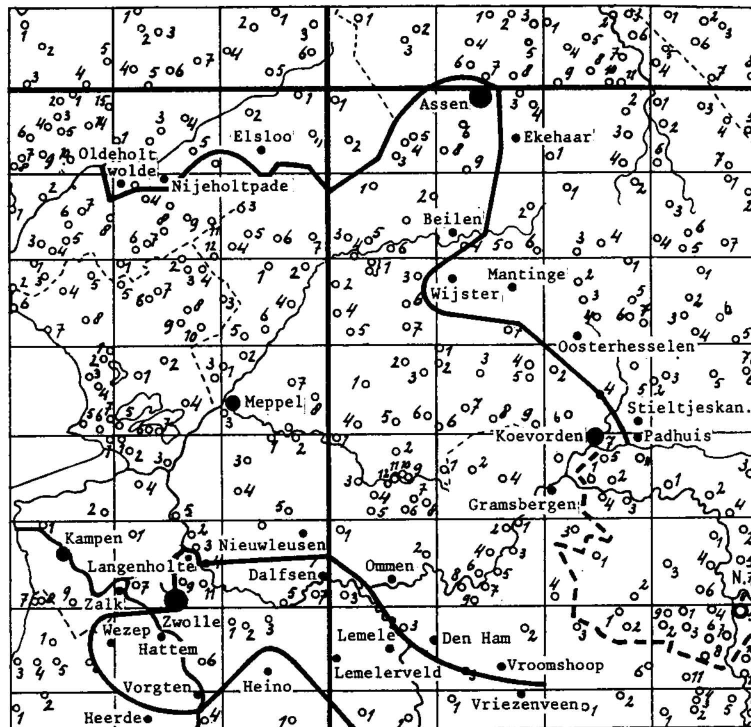
Gaan we een stuk noordelijker, naar Rolde, dan zien we een vergelijkbaar beeld. Maar nu duikt ineens de slot-*n* van de verkleinuitgang *-ien* niet meer op. Dat is vanouds al zo in noordelijke streken van Drenthe, in sommige dorpen in het zuiden ook, en bij jongeren komt de slot-*n* in het verkleinwoord zuidelijk ook zwakker te staan. Ook zien we *dingegien* 'dingetje' optreden, maar in Ruinen en Sleen was het *dinggien*!

Gaan we nog noordelijker, helemaal naar Peize en niet zover van de stad Groningen dus, dan zien we weer dezelfde voorbeelden als uit Rolde, maar bij *deken* 'deken' hoort plotseling *dekenie*, dus zonder *t*. We zitten dan ook behoorlijk 'hoog' in Noord-Drenthe, en uit dat gebied is de wegval van de *t* bekend in bepaalde gevallen van het verkleinwoord. Niet steeds, want Peize kent weer wel *haortie* 'haartje' en *hondtie* 'hondje'. Veel afwijkender is het nabij gesproken Drents van Roden. Dat was de Drenthe-kenner Jan Naarding in de jaren dertig van de vorige eeuw al opgevallen. Normaliter zag hij in het Rodens *-gie*, *-ie* of *-egie* optreden. Na een lange klinker + *m* volgde *bie*, niet *pie*, zoals we zouden verwachten. En na een lange klinker + *l*, *r* en na woorden op *lt*, *rt*, *rd* volgde *-die*, niet *-tie*. Na een 'ingeslikte' *-en* zoals in *deken* 'deken' komt *-ie*, zoals in Peize dus. Maar wat zien we nu gebeuren bij woorden als 'paadje', 'boontje', 'hondje' en 'jaartje'? De medeklinkers voor de verkleiningsuitgang vallen gewoon weg, zodat er vormen ontstaan als *pa'ie* 'paadje', *boo'ie* 'bootje', *ho'ie* 'hondje' en *jao'ie* 'jaartje'. Dat zijn vormen met op de plaats van de apostrof een stemband-klik, oftewel een glottisslag. Dit verschijnsel treedt op bij een grondwoord op *d*, *t*, lange klinker plus *n*, *nd*, *nt* en bij veel woorden met lange klinker plus *r*, *rd* en *rt*. Buitengewoon complex lijkt dit allemaal vanuit ons standpunt als taalbeschouwer. Maar dat is het helemaal niet bij de sprekers van het Drents van Roden. Voor hen moet de ontwikkeling tot dit systeem allicht een vorm van vereenvoudiging zijn geweest, al zullen ze er zich niet zo bewust van geweest zijn...

Al deze variatie is nog lang niet alles wat er zich voordoet. Een uitputtende beschrijving zit er hier natuurlijk niet in, maar toch willen we hieronder nog enkele korte beschouwingen aan een aantal subtypen wijden. Toen de eerste auteur in de eerste helft van de jaren tachtig onderzoek deed naar de klank- en vormleer van het naburige Stellingwerf en daar enquêteerde, breidde hij zijn

onderzoek uit naar West-Overijssel en Drenthe, in samenwerking met dr. G.H. Kocks van het *WDD*. Van de gegevens van toen maken we nu gebruik om nog iets meer te vertellen over andere streekverschillen.

Opmerkelijk is dat naast het type *boompie(n)* 'boompje', dat we algemeen Drents kunnen noemen, noordelijk en oostelijk van ongeveer de lijn Assen – Coevorden bij woorden als *bessem* 'bezem' en *helm* 'helm' de verkleinwoordvormen *bessemtie(n)* 'bezempje' en *helmtie(n)* 'helmpje' voorkomen, in plaats van of naast *bessempie(n)* en *helmpie(n)*. Die streektegenstelling speelt ook een rol in aangrenzend Overijssel en Stellingwerf, zie illustratie 7. Vermoedelijk kregen woorden als *boom* en *raam* heel lang geleden *-tien* bij zich, zoals dat nu nog bekend is in het Overijsselse Vriezenveen, en eerder uit het Stellingwerfse Appelscha. Het type *bessemtie(n)* bewaart een oude situatie, die westelijk en zuidelijk van de genoemde lijn is verdwenen.

7. Bessempien *'bezempje' (zuidwestelijk in Drenthe) tegenover* bessemtien *en varianten (noordoostelijk) op de kaart (Bloemhoff 1991)*

Midden- en Noord-Drenthe kennen nog anderssoortige variatie. Zo komen uit de plaatsen Anderen en Anloo de vormen *meulenie* 'molentje' en *levenie* 'leventje'. Ook het zuidelijker Borger heeft *meulenie* 'molentje', maar het naburige Buinen *meulentien*. Het nabijgelegen Drouwen geeft weer *levenie*. Het noordelijke Eelde geeft bij *–(e)m* verkleinvormen met *-nie*: *bessumnie, helmnie* en *leemnie*. Het westelijk Noord-Drentse Een en Norg geven *bessemie, blössemie, helmie* en *levenie*, evenals het noordelijke Roderwolde. Ook uit andere Midden-Drentse plaatsen zoals Eext, Ekehaar, Rolde, Gasselte en Grollo zijn zulk soort verkleinwoorden bekend, *ie*-vormen dus of vormen met *-nie*. Ook komen vormen voor met *-die*, zoals in het Noord-Drentse Eexterveen, Peize en het midden-oostelijke Exloo, die *bessemdie* 'bezempje' en *leemdie* 'leventje' kennen. Extra ontwikkelingen laten Roderwolde en Zuidlaren zien met *meullie*, Anderen en Een met *meulenlie* en Anderen met zelfs *bommelie* 'bommetje'. En zo valt nog veel meer over de Drentse verkleinwoorden te zeggen, zoals over de *-ke(n)* en *-tje(n)*-vormen langs de oostelijke rand. Eigenlijk verdient dit onderwerp een uitvoerig nader onderzoek, waarbij ook de historische ontwikkeling interessant en belangrijk kan zijn, ook voor de visie op het Drents als geheel. Laten we hier maar afsluiten met wat het Duo Karst, zingend, van de varianten van het Drents vindt in *Oens dialect-lied*:

Het Oostdreints, het Westdreints,
het Noord- en het Zuud-,
dat is zo verschillend in klaank en geluud.
Het Zuudoost-, het Zuudwest-,
middenin, an de greins:
van streekie töt streekie
veraandert oens Dreints

Drentse werkwoorden

Net als de verkleinwoorden bieden ook de werkwoorden in Drenthe de nodige variatie. Laten we eerst kijken naar het systeem in Zuidwest-Drenthe, dat al vroeg uitvoerig werd beschreven door Albert Sassen. Eerst zijn de rijtjes van een zwak, dus regelmatig werkwoord opgesomd, daarna die van een sterk werkwoord en dan die van een onregelmatig zwak werkwoord.

het zwakke werkwoord: *warken* 'werken'

tegenwoordige tijd	verleden tijd
ik warke/wark ik	*ik warkte/warkt(e) ik*
ie warkt/wark ie	*ie warkten/warkt(e) ie*
hij, zij, het warkt/warkt hij, zij, het	*hij, zij, het warkte/warkte hij, zij, het*
wij warkt/wark(e) wij	*wij warkten/warkte wij*
ie warkt/wark ie	*ie warkten/warkt(e) ie*
zij warkt/warkt zij	*zij warkten/warkten zij*

het sterke werkwoord: *kieken* 'kijken'

ik kieke/kiek ik	*ik keke/keek ik*
ie kiekt/kiek ie	*ie keken/keek ie*
hij, zij, het kik/kik hij, zij, het	*hij, zij, het keek/keek hij, zij, het*
wij kiekt/kiek(e) wij	*wij keken/keke, keek wij*
ie kiekt/kiek ie	*ie keken/keek ie*
zij kiekt/kiekt zij	*zij keken/keken zij*

het onregelmatig werkwoord: *duren* 'durven'

ik dure/duur 'k, duu'k	*ik dusse/dus 'k*
ie duurt/duuj, duur ie	*ie dussen/dus ie*
hij, zij, het duurt/duurt e, zij, het	*hij, zij, het dus/dus e, hij, zij, het*
wij duurt/dure wij, duuw	*wij dussen/dusse wij*
ie duurt/duur ie, duuj	*ie dussen/dus ie*
zij duurt/duurt zij	*zij dussen/dussen ze*

Vrij ingewikkeld dus, die vervoeging van de Drentse werkwoorden van Ruinen en omgeving, en dan is er met *duren* 'durven' nog maar één echt onregelmatig werkwoord gedemonstreerd, terwijl het er veel meer zijn. Bij inversie-vormen zijn er nog meer overgangsklanken dan zich hier al laten aflezen, zoals bij 'snijden', in het Ruinens *snien*: *snee-r – ik* 'sneed ik', *snee-r-e wij* 'sneden wij'; veel te veel om allemaal hier op te noemen, maar genoeg om nog eens op de grote taalkundige gevarieerdheid te wijzen waarvan je in het Drentse land

kunt genieten. Zo ook valt er bij de klinkerwisseling in de verleden tijd veel te vinden dat heel anders is dan het Nederlands. We geven hier met voorbeelden een opsomming hoe die klinkerwisseling (ablaut) zich in de hoofdklassen van de sterke werkwoorden voordoet:

1. *kieken – keek – keken – ekeken* 'kijken – keek – keken – gekeken'
2a. *vliegen – vlèùg – vlèùgen – evlèùgen* 'vliegen – vloog – vlogen – gevlogen'
2b. *kroepen – krèùp – krèùpen – ekrèùpen* 'kruipen – kroop – kropen – gekropen'
3a. *drinken – drunk – drunken – edrunken* 'drinken – dronk – dronken – gedronken'
3b. *trekken – trök – trökken – etrökken* 'trekken – trok – trokken – getrokken'
4. *stikken – stak – staken – estèùken* 'steken – stak – staken – gestoken'
5. *èten – at – aten – e-èten* 'eten – at – aten – gegeten'
6. *slaon – slèùt – slèùden/slèùn – eslagen* 'slaan – sloeg – sloegen – geslagen'
7. *wassen – wös – wössen – ewast/ewassen/ewössen* 'wassen (reinigen) – waste – wasten – gewassen'

Ook in de tegenwoordige tijd kent het Drents klinkerwisselingen, en ook daarmee onderscheidt het zich van het Nederlands. Het Ruinens heeft in de derde persoon tegenwoordige tijd enkelvoud wisselingen zoals hieronder te vinden zijn:

blieven 'blijven' – *hij, zij, het blif*
vliegen 'vliegen' – *hij, zij, het vlög*
kroepen 'kruipen' – *hij, zij, het krup*
lèzen 'lezen' – *hij, zij, het les*
laoten 'laten' – *hij, zij, het lat*

Treedt de klinkerwisseling op, dan verdwijnt de uitgang van de derde persoon enkelvoud *–t* die in regelmatige gevallen wel optreedt, zoals in *hij warkt* 'hij werkt'.

Het Centraal-Drentse Sleen wijkt flink af van het Zuidwest-Drentse Ruinens. Wel vinden we gelijksoortige klinkerwisselingen in de tegenwoordige tijd, zoals bij *bieden* 'bieden': *hie bödt* 'hij biedt', bij *bieten* 'bijten': *hie bit/bet*, bij *dragen* 'dragen': *hie/zie, het drag* en bij veel andere werkwoorden. Hier vinden we ook in de tweede persoon enkelvoud van de tegenwoordige tijd klinkerwis-

selingen, namelijk als gebruik gemaakt wordt van het persoonlijk voornaamwoord *do* 'jij', in combinatie met de uitgang *–s*. Wordt *ij* = 'jij' gebruikt, dan treedt geen klinkerwisseling op en niet de uitgang *–s*, maar *-t*, zoals dat ook in het Ruinens het geval is bij *ie* 'jij'. Vergelijk:

bieten 'bijten' – *do bits/ij biet* 'jij bijt'
geven 'geven' – *do gefs/ij geeft* 'jij geeft'
dragen 'dragen' – *do drags/ij draagt* 'jij draagt'
slaopen 'slapen' – *do slaps/ij slaopt* 'jij slaapt'

Bij *ik* treedt geen *-e* op in de tegenwoordige en verleden tijd. Maar in de meervoudsvormen (wij, jullie, zij) vinden we net als in Ruinen en omgeving een uitgang *t*, zoals in *wij/ij/zij draagt* 'wij/jullie/zij dragen'. In het voltooid deelwoord treedt geen voorvoegsel *-e* op, zoals in Ruinen en omgeving, vergelijk *do hes had* 'jij hebt gehad', *ik heb geven* 'ik heb gegeven'. Bij de klinkerwisselingen in de verleden tijd zien we als afwijkend bijvoorbeeld *do druugs* 'jij droeg' in Sleen tegenover Ruinens *ie drèugen* en *ik sleup* in Sleen tegenover *ik slèupe* in Ruinen.

Gaan we verder naar het noorden, naar Rolde in Midden-Drenthe, dan heeft ook hier het voltooid deelwoord geen voorvoegsel. In plaats van *do hes had* in Sleen zegt men *je hebt had* 'je hebt gehad'. *Je hebt* (tegenwoordige tijd) en *je hadden* (verleden tijd) zijn hier opvallend door het optreden van *je* 'jij'. Ook in Rolde vinden we klinkerwisselingen in de tegenwoordige tijd, maar dan wel alleen in de derde persoon: *hie/zij/het bög* bij *bugen* 'buigen', *hie/zij/het bet* bij *bieten* 'bijten', *hie/zij/het slap* bij *slaopen*. De tweede persoon, met *je*, krijgt geen klinkerwisseling zoals in Sleen, vergelijk: *je buugt* 'je buigt', *je biet* 'je bijt' en *je slaopt* 'je slaapt'. Andere klinkers in de verleden tijd dan in het Ruinense systeem zijn bijvoorbeeld die in *ik sleup* 'ik sliep', Ruinens *ik slèupe*, en *hie vul* 'hij viel', Ruinens *hij völt*.

Gaan we nog noordelijker, naar Peize, dan treffen we weer geen voorvoegsel aan in het voltooid deelwoord. Hier zegt men *ik heb had* en *doe hest had*, het laatste naast *ai hebben had* 'je hebt gehad'. We treffen weer klinkerwisselingen aan bij *hij*, *zij* en *het*, vergelijk *hij/zij/het bödt* (bij *beiden* 'bieden'), maar nu ook bij de vorm van de tweede persoon met *doe*, vergelijk *doe bödst* 'jij biedt'. Maar weer niet bij het alternatief voor *doe*, namelijk *ai*, te beschouwen als variant van *ie* in Ruinen en *ij* in Sleen. Men zegt dan namelijk *ai beiden* of

eventueel *jij beiden* 'jij biedt'. Afwijkende klinkerwisselingen vinden we ook nu weer. Bij *beiden* 'bieden' vinden we bijvoorbeeld *bood – boden – boden*, vanuit Nederlands standpunt niet vreemd maar vanuit Drents perspectief wel. Het werkwoord 'buigen' klinkt hier als *boegen*, met verledentijdsvormen als *ik buig* 'ik boog' en *wai buigen* 'wij bogen'. Bij *draogen* 'dragen' is het *ik druig* 'ik droeg', niet met *eu-* of *uu*-vormen, maar het is wel weer *hij vul* bij *vallen*. Terwijl het in Rolde nog was *wij nimt/je nimt/zij nimt*, met de 'eenheidspluralis' op *-t*, hebben we in het Noord-Drentse Peize te maken met *wai nemen* 'wij nemen', *jullie/ai nemen* 'jullie nemen' en *zij nemen* 'zij nemen', meervoudsvormen dus met steeds *-en*.

Bij verdere studie vraagt dit alles om nauwkeurige overzichten en vooral ook om kaarten met gebiedsindelingen voor de verschillende verschijnselen. Zulke kaarten zijn er bijvoorbeeld al wel voor de eenheidspluralis op *-t*, die aansluit op een massief 'achterland' in Noord-Duitsland en die vaak wordt opgevat als typisch Nedersaksisch/Drents, dit ondanks de bijzondere vormen uit Peize die we net noemden. In 1954 publiceerde G.G. Kloeke al een taalkaart met beschouwingen over de afwisselende klinker *a* in *hij slap* 'hij slaapt', dus bij het werkwoord 'slapen', zoals die zich bijvoorbeeld ook in Overijssel voordoet.

Drentse klit-vormen

Wie het Drents leest of hoort wordt al gauw verrast door de vele vormen van samensmelting van woorden. Om een wijdverbreid misverstand maar direct uit de weg te ruimen: je kunt die vormen niet verklaren uit de opvatting van sommigen dat het 'maar' dialect is, dat het 'maar' om een slecht gereguleerde taal gaat. De systematiek die aan de bedoelde vormen ten grondslag ligt, is eerder ingenieus en vergelijkbaar met het Franse *j'ai* 'ik heb' en het Engelse *I don't*, letterlijk 'ik doe niet'.

Zo ook heb je in het Drents hele reeksen van zulke 'klit-vormen' die voor de sprekers en schrijvers van het Drents heel gewoon zijn. Die 'vervorming' in het Drents geldt meestal voor de achterkant van woorden, dus zoals in het Engelse *don't*. Het gaat om bepaalde werkwoordsstammen en om bepaalde voegwoorden en verwante woordtypen, bijvoorbeeld *dat, as, die*, waaraan persoonlijke voornaamwoorden klitten. Maar dat doen weer niet alle persoonlijke voornaamwoorden: *zij* duidelijk niet, *hij* treedt soms in de eigen klit-vorm *-e* op zonder dat het voorafgaande woord verandert en bij *het* hoort alleen dat het kan worden verkort tot *'t*.

Voorbeelden zijn:

voorafgaand woord + *ik*:

as + *ik* -> *a'k* 'als ik'
of + *ik* -> *o'k* 'of ik'
heb + *ik* -> *he'k* 'heb ik'
wol + *ik* -> *wo'k* 'wilde ik'

voorafgaand woord + *ie* (of een variant van *ie*); de reeks geldt ook voor *ie* = jullie

doe + *ie* -> *doej* 'doe jij, doet u'
dat + *ie* -> *daj* 'dat jij, dat u'
waor + *ie* -> *waoj* 'waar jij, waar u'
kun + *ie* -> *kuj* 'kun jij, kunt u'
wil + *ie* -> *wi'j* 'wil jij, wilt u'

voorafgaand woord + *we*:

dat + *we* -> *daw* 'dat we'
mut + *we* -> *muw* 'moeten we'
daor + *we* -> *daow* 'waar we'
wol + *we* -> *wow* 'wilden we'

Daarnaast bestaan er nog samensmeltingsvormen van een heel ander type, zoals *lao-r-ik* 'laat ik', *lao-r-ie* 'laat je', *dèu-r-ie* 'deed je' en *lère-wij* 'legden wij'.

Drentse samenstellingen

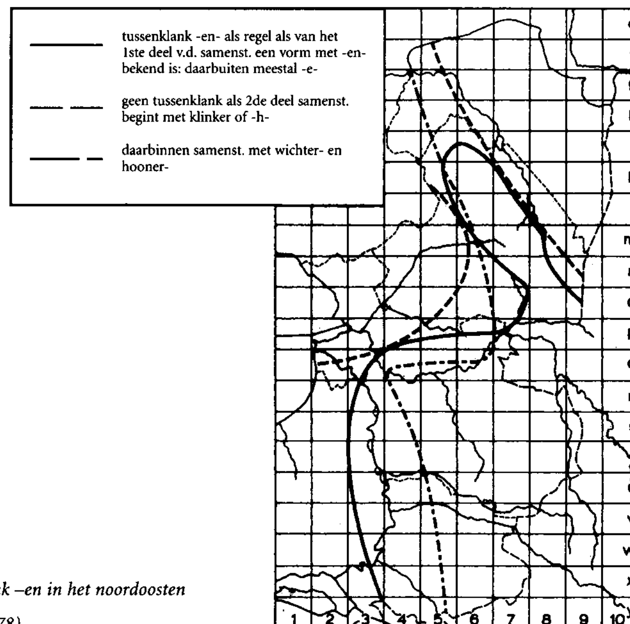
Jammer genoeg hebben er nog geen onderzoekers zich nauwgezet beziggehouden met de processen van woordvorming in het Drents. Daardoor valt hier weinig te zeggen over de productiviteit van woordvormingsregels en zo ook is niet duidelijk in welke woordvormingsregels het Drents het sterkst afwijkt van het Nederlands. Bij een eerste blik vallen er al wel een aantal bijzonderheden op. Zo zijn er zelfstandige naamwoorden met als linker deel een bijvoeglijk

naamwoord en als rechterdeel een zelfstandig naamwoord die zich in het Nederlands niet voordoen, al is het woordvormingstype op zich wel bekend uit het Nederlands. We vinden in het Nederlands bijvoorbeeld niet *kleinjong* 'de jongste jongen', *kleinknecht* 'knecht van zo'n 12 jaar, die onder de *grootknecht* stond', en *kleinwark* 'kleinere hoeveelheid dan *dagwark*'. En met *groot-* vinden we in het Drents, en niet in gangbaar Nederlands: *groothals* 'opschepper', *grootknecht* 'eerste knecht', *grootloug* 'stad' en *grootmes* 'broodmes'. Als bijwoord zelfs heeft zich ontwikkeld *grootkans* 'zeer waarschijnlijk'.

Dankzij het *WDD* valt er met redelijke zekerheid iets te zeggen over de tussen-*(e)n* in samenstellingen van twee zelfstandige naamwoorden. Het gaat hier om een gemakkelijker zaak dan in het geval van de spelling van het Nederlands. Voor die taal wordt tegenwoordig onder meer verwezen naar het optreden van de *-en* bij de meervoudsvorming van het eerste deel. Zo schrijft men kunstmatig 'pannenkoek' met een tussen-*en* omdat 'pan' zelf alleen een meervoud 'pannen' heeft, volgens een bedachte spellingregel. In het Drents ligt het anders. Het gaat er eenvoudigweg om dat je variëteiten hebt waarin de tussen-*(e)n* wordt gezegd, zonder dat die speciaal bedacht, geconstrueerd hoeft te worden. Zonder een spoor van twijfel zegt men in het ene gebied *hondenneuze* 'neus van een hond' (in het zuidoosten, in het midden en in het noorden), maar in de Veenkoloniën, het zuidwesten en ook in het zuidoostelijke veengebied *hondeneuze*. Hoe klinkt dat verschil? In *hondenneuze* klinkt de *e* in *honden-* niet, de *n* van *honden-* is als kern van de lettergreep 'syllabedragend'. Populair gezegd, de *-en* wordt 'ingeslikt'. Dat gebeurt in *hondeneuze* niet, de *e* vóór *-neuze* wordt voluit gezegd en de *n* van *neuze* hoort alleen bij *-neuze* en niet bij *hond*. Op dezelfde manier komen *knienenkeutels* 'konijnenkeutels' voor in het zuidoosten en het midden van Drenthe, maar ze worden in heel Drenthe ook *knienekeutels* genoemd volgens het *WDD*.

Dat het hier om een verbindings-*n* gaat die misschien stoelt op bepaalde klankvoorwaarden of een oude naamvals-*en* en van nature niet om een opdringerige meervouds-*en*, maken samenstellingen als *schoedeuze* 'schoenendoos', *maogres* 'madegras' en de samenstellingen met *pèerd-* 'paard' in het woordenboek duidelijk: van *pèerde-eeg* 'eg voor een paard' tot *pèerdstalzolder* 'zolder boven de paardenstal' geeft het woordenboek, maar liefst drie bladzijden lang, geen vormen met de tussen-*n* bij het woord *pèerd*, hoewel je in heel veel gevallen het woorddeel *pèerd* als meervoudig zou kunnen opvatten, betekenistechnisch gesproken dan.

Al ver voordat de kwestie van de verbindings-*n* door de nieuwe spelling van het Nederlands (1995) op gezette tijden in de actualiteit was (en is!), publiceerde H.H.A. Morshuis een beschouwing aan de hand van een aantal kaartjes over de 'Samenstellingen bestaande uit twee zelfstandige naamwoorden in Noord-Oost-Nederland', en wel in *Driemaandelijkse Bladen* 78 (1978). Deze auteur constateert dat een aantal woorden steeds hetzelfde beeld opleveren, zoals blijkt uit de door hem vervaardigde kaarten. Er is steeds duidelijk een vast *-e*-gebied en een even vast *-en*-gebied te onderscheiden. Het onderscheid wordt dus bepaald door de streek, en zijns inziens niet 'door kwesties als meervoud van het eerste deel, of een genitief-verbinding'. Wel blijken fonologische factoren een rol te spelen. Zo valt in een groot deel van het gebied de *-e* weg als het tweede deel van de samenstelling met een klinker begint (of met een niet-gerealiseerde *h*). Op bijgaand verzamelkaartje van Morshuis (illustratie 8) staat het gebied oostelijk van de vette, niet-onderbroken lijn voor samenstellingen van zelfstandige naamwoorden met de tussenklank *-(e)n* 'als regel als van het eerste deel van de samenstelling een vorm met *-en-* bekend is; daarbuiten meestal *-e*'.

8. De tussenklank –en in het noordoosten (Morshuis 1978)

4. De Drentse woordenschat

'Het' Drents woordenboek

Hoe verder terug in tijd de totstandkoming is, hoe immenser het project lijkt en hoe grootser de prestatie, die van het tweedelige *Woordenboek van de Drentse Dialecten*. In maart 1969 startte G.H. Kocks, geboren en getogen Drent, zijn voorbereidende werkzaamheden voor dat woordenboek. Hij was daartoe aangesteld aan het Nedersaksisch Instituut, door de toenmalige hoogleraar-directeur, prof. dr. K.H. Heeroma. Het verzamelen begon in de herfst van dat jaar. Toen werden drie informantengroepen geformeerd in Sleen, naderhand aangevuld met een vierde. Sleen is een dorp dat niet alleen geografisch maar vooral ook taalkundig gezien centraal is gelegen. Vanaf die tijd vroeg dr. Kocks in sessies met informanten gedurende twee avonden per week Drentse woorden en zinsmateriaal op. Dat gebeurde in lange gesprekken aan de hand van ouder materiaal van Jan Naarding, materiaal dat hij verder ter beschikking had en aan de hand van vragen die zich spontaan voordeden bij de bewerking van materiaal.

In 1973 werd, na oproepen vooral in regionale bladen, een netwerk opgezet van informantengroepen in zo'n honderd Drentse plaatsen, verspreid over de hele provincie. In het najaar gingen de eerste sets vragenkaartjes naar de informanten en vervolgens zou dat maandelijks gebeuren. Hoe fijnmazig dit netwerk was, kan men in één oogopslag zien op de overzichtskaart die hier opge-

nomen is als illustratie 3 (pag. 25). Op basis van vooral het Sleense materiaal richtte dr. Kocks z'n vragenkaartjes in. Er werd gevraagd om het voorkomen van het genoemde woord te bevestigen of te ontkennen en in geval van het laatste het eigen woord te noemen. Bovendien werd gevraagd naar een voorbeeldzin met het gevraagde begrip, soms ook naar vormen van het woord (het verkleinwoord, de vormen van de verleden tijd, enz.) en, impliciet of expliciet, naar uitdrukkingen en spreekwoorden.

Het project werd op meerdere wijzen ondersteund, zoals met behulp van het tijdschriftje *Drents Woordenboek Medewerkerscontact*, waarin richtlijnen en adviezen voor de medewerkers waren opgenomen. Het bevatte ook antwoorden op vragen die door medewerkers werden gesteld, info over het Drents en bijzondere taal- en volkskundige informatie die door informanten was verstrekt. Het medewerkerscontact bestond van 1973 tot 1990, verscheen eerst drie en later vier keer per jaar en bevat veel gegevens over het verloop van het project, over het Drents en over de Drentse volkskunde. Verder werden er eens in de twee jaar op meerdere plaatsen medewerkersbijeenkomsten gehouden, waar over de stand van zaken werd geïnformeerd en waar ook voor de nodige verstrooiing werd gezorgd door voordrachten of een quiz.

In de tweede helft van de jaren tachtig kwam het project in een lastige financiële positie. De financieringssystematiek vereiste meer en meer kortlopend onderzoek gevolgd door vlotte publicatie. Het Nedersaksisch Instituut was genoodzaakt tot een versnelde afvraging van de letters *S* – *Z*. In overleg met de informanten werden woordenlijsten opgesteld en door de groepen ingevuld waarin alleen nog naar de kennis van het genoemde woord en naar een voorbeeldzin werd gevraagd.

In 1990 begon de redigeerfase, die maar vijf jaar mocht duren. Met steun van de provincie Drenthe kon naast dr. Kocks – die zelf maar voor een deel van zijn aanstelling in de gelegenheid was te redigeren – een tweede deeltijdse redacteur worden aangesteld, te weten één van beide auteurs van dit boek, Henk Bloemhoff. In het begin werd nog van een vrij uitvoerig model uitgegaan. Zo werden buigingsbijzonderheden opgenomen en volledige gebiedsaanduidingen gegeven. Maar toen bleek dat inperking noodzakelijk was, besloot men bij een woord alleen het gebied te noemen of als dat van toepassing was, meerdere gebieden, zodat niet steeds alle dorpen hoefden te worden

9. *Geert Kocks (Foto: DvhN/Jelte Homburg)*

Geert Kocks (1936-2003)

Geert Hendrik Kocks kreeg grote bekendheid als samensteller van het *Woordenboek van de Drentse Dialecten*. Daarnaast heeft hij een fors aantal publicaties over het Drents en de Drentse geschiedenis op zijn naam staan. Hij was een van de grondleggers van de officiële spelling van het Drents.

Geert Kocks werd geboren op 15 december 1936 in het Zuidoost-Drentse Barger Oosterveld. Hij haalde zijn gymnasiumdiploma aan het Aartsbisschoppelijk Klein Seminarie in Apeldoorn, en studeerde germanistiek aan de Rijksuniversiteit Groningen, met als bijvakken Nedersaksische taal- en letterkunde en geschiedenis van de Middeleeuwen. Aanvankelijk was hij leraar te Emmen en in 1966-1969 was hij lector voor Nederlands in Göttingen. In 1969 werd hij wetenschappelijk medewerker aan het Nedersaksisch Instituut der Rijksuniversiteit Groningen en hij promoveerde in dat jaar op *Die Dialekte von Südostdrente und anliegenden Gebieten*. Hij hield zich vooral bezig met de studie en lexicale beschrijving van het Drents, en gaf o.m. colleges Middelnederduits.

vermeld. De voorbeeldzinnen en de vaste verbindingen (uitdrukkingen e.d., spreekwoorden) kregen de vermelding van één dorp of schriftelijke bron, zonder dat alle dorpen of het hele gebied steeds werden vermeld. Voor voorbeeldzinnen is dat geen ramp, maar bij uitdrukkingen, spreekwoorden enz. was dat jammer, omdat men op die manier niet goed zicht krijgt op de verbreiding. Desondanks, illustratie 10 op p. 60 laat zien hoe bijvoorbeeld het artikel *baand* I op deze manier toch nog steeds heel informatief is. We vinden de woordgeslachtaanduiding *de*. Het meervoud is tweeërlei, zoals blijkt uit <banden, baanden>. De vorm *baand* is kennelijk opgegeven uit drie onderscheiden regio's, namelijk ZW (Zuidwest-Drenthe), MD (Midden-Drenthe) en ND (Noord-Drenthe). De vorm *band* geldt voor ZO (Zuidoost-Drenthe) en VK (het Veenkoloniaal Drents). Drenthe was geografisch opgedeeld in zeven subregio's, zie kaart 3, p. 25. De vermelding ZW, MD enz. zegt dus dat er ten minste één opgave is voor elk van de genoemde regio's. Na het = teken vinden we de betekenissen weergegeven, met voorbeeldzinnen en vaste verbindingen. De

baand I de <banden, baanden> (ZW, MD, ND). Ook **band** (ZO, VK) = **1**. band om te binden *De 2 korte baanies van de schoet wurden dan an mekaor knupt* (Vri) **2**. rand, strook *Een baand deur het brood, dan is het brood niet gaor* (And), *Een dikke baand beton* (md), *Een koe met een witte baand over het kruus* (Sle) **3**. band om iets *Wij hebt vandaag een flink stuk in de band kregen* schoven van band voorzien (Bor), *De wind is oet de baand* fietsband (Nsch), *Aj de klomp kapot harren, muuk de smid der een bandtien over* (Scho), *De toete hef vèer iezern baanden veur de stevigheid* (Zdw), *Ik spaar die bandties niet* sigarenbandjes (Klv), *As de eerder eine dood was, leupen ze mit een zwarte band um de arm* (Bov), (fig.) *Ie heurt ook vake van meinsen, die in heur jonge jaoren nooit ies uut de baand sprungen* (Hol) **4**. spier even boven het begin van de staart aan weerskanten van het staartbeen *Dei kou kan wel ies gauw kaalven, de banden binnen al weg* (Eel) **5**. boekenband *Dat boek lig hielmaol oet de baand* (Sle) **6**. rand van biljart *Hie kan geweldig over de baand speulen* (Oos) **7**. geluidsband *Zie hebt oes vao op de baand opnummen* (Emm) ***Het kan beter van de zak as van de baand** beter van een rijke dan van een arme (Rol)

baand II het = **1**. lintvormig weefsel *Ik mot nog even wat band van de winkel halen* (Bov) **2**. teenhout *Een rietdekker warkt mit baand* (Smi)

baand(-) z. ook bij *band(-)*

baandensnieder de = persoon, die bij de dorsmachine de banden om de garven doorsnijdt *De instopper en de bandensnieder zaten boven op de dörsmesien* (Zey)

baander de <-s>. Ook **baanser** (KVD, be: Hondsrug), **bander** (VK, dva), **ban(d)ser** (dva), **baonder** (be:Dwi in bet. 3) = **1**. grote deur naar schuur of deel *Ie muut de baander niet lös laoten staon, het tocht jao op de dele* (Hav), *Zie trökken de boel veur de baander* hielden boeldag, vaak gedwongen verkoop (Bor), *De kleine baander* of *het kleine baandertien* kleine deur in de *baander* (ZW, ZOZ), *Klein baanderie zit in de ziedmuur of op het aander èend van de schuurdeel en ok wel is op het èend van de kostal* (And) **2**. gulp *Heb ie het heui nog niet dreuge? Ie hebt de baander nog lös* (Geb) **3**. *baander* of *baonder* is ook een *deel* [schuurdeel] voor een rijtuig te Dwingeloo (be)

10. Baand 'band' in het WDD

reducties hadden tot gevolg dat er maar één vaste verbinding met *baand* in bet. 4 is opgenomen, hoewel er meer verbindingsmogelijkheden zijn. Hetzelfde geldt voor *baand* onder bet. 3, en voor het spreekwoord *Het kan beter van de zak as van de baand*, vermeld na de asterisk, de vaste plaats voor 'onveranderbare verbindingen' zoals spreekwoorden en volksrijmpjes. Het grote voordeel van de inperking is geweest dat beide woordenboekdelen heel toegankelijk en leesbaar zijn geworden en vrij vlot na de afgesproken vijf jaar bij Van Gorcum konden worden uitgegeven. In 1996 werd deel I uitgegeven en in 1997 deel II, samen goed voor iets meer dan 1500 dichtbedrukte woordenboekpagina's. In 2000 volgde nog een register Nederlands – Drents, om de woordenschat door Nederlandse ingangen toegankelijker te maken. Nog voor Kocks te vroege dood in de zomer van 2003 werd de Drentse woordenschat ook toegankelijk gemaakt door publicatie van een retrograde lijst met zo'n 48.000 woorden en varianten, van een inleiding voorzien door Siemon Reker.

Voor en naast 'het' woordenboek

Zolang er mensen met belangstelling voor het Drents zijn geweest, waren er ook woordenboekachtige beschrijvingen, woordenlijsten en aanzetten of plannen tot woordenboekondernemingen. In het hoofdstuk 'Belangstelling voor het eigen dialect' uit zijn proefschrift *Terreinverkenningen inzake de dialectgeografie van Drente* (1947) attendeert Jan Naarding al op beschouwingen over het Drents in werk van de Coevorder predikant dr. Johan Picardt uit 1660. De notities van Picardt behoren tot het oudste, schriftelijk overgeleverde Drents. We vinden in zijn werk 'typisch Drentse woorden', zoals *goren* 'moestuin' (vergelijk Nederlands 'gaard') en *staodig* 'bedaard, gelijkmoedig' (vergelijk Nederlands 'gestadig'). Ook vinden we enkele grammaticale gegevens.

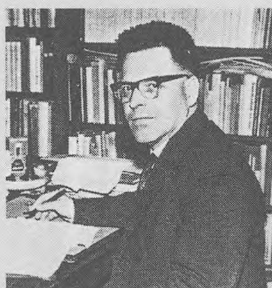
Tegen het midden van de negentiende eeuw verschenen in de *Drentsche Volksalmanak* betrouwbare woordenlijsten die bijeen waren gebracht door een drietal schoolopzieners, die het midden, het zuidoosten en het zuidwesten vertegenwoordigden, en ook verschenen er enkele lijsten van A.L. Lesturgeon (zie ook hoofdstuk 6, 7 en 8). In 1848 verscheen van J. Pan *Drentsche woorden en spreekwijzen*, een boekpublicatie van de eerder in *Archief voor Nederlandsche Taalkunde* uitgegeven versie (1844-1845). Het door de Groninger H. Molema vervaardigde, negentiende-eeuwse manuscript *Proeve van een woordenboek der Drentsche Volkstaal in de 19e eeuw* (1889) wordt door Kocks in de inleiding van 'zijn' woorden-

boek niet erg positief gekwalificeerd. Het zegt onder meer: 'De inhoud bestaat eigenlijk uit een compilatie van alles, wat er in de 19e eeuw was verschenen met nadruk op het Noord-Drents'.

Het in 1906 gepubliceerde werk van dr. Jan Bergsma vormt op meer dan één punt een belangrijke stap vooruit. Zijn *Woordenboek, bevattende Drentsche woorden en spreekwijzen* bouwt voort op de verzamelingen van Pan, Lesturgeon en Molema, maar dat is 'geschift, verzameld en vermeerderd', zo vertelt Bergsma. En 'bij schier elk woord is de Schrijver ingelicht door tal van deskundigen, wier hulp hij had gevraagd', zo geeft uitgever J.B. Wolters aan. De lijst telt meer dan zeventig informanten, voor het merendeel verspreid over de provincie Drenthe. Bergsma heeft veel vermeldingen opgenomen van de plaatsen waarvoor het woord of een variant ervan geldt. Zijn woordenboek laat heel terecht de onderlinge verschillen zien, de ene vorm van Drents is immers de andere niet. Bij de behandeling van de *a* – 'eerste letter van 't alphabet' geeft Bergsma een uitvoerige uiteenzetting over het voorkomen van de diverse realisaties van de *a*, die neerkomt op een interessante dialectgeografische beschrijving. Onder *e* vinden we net zo'n beschrijving voor die klank. Een ander interessant fenomeen bij Bergsma is het gebruik van een behoorlijk consequente spelling. *Baon* 'baan' wordt al met *ao* geschreven, zoals dat vandaag de dag gebeurt in de officiële spelling van het Drents, en ook de *èè*-klank in bijvoorbeeld *baene* 'baan' wordt al als *ae* gespeld.

Bergsma's werk is bovendien voorzien van flink wat voorbeeldzinnen en uitdrukkingen. Een groot nadeel echter is dat hij maar tot en met *giebe* (tolletje, bep. knoop) kwam in zijn 128 pagina's tellende boekwerk. Naar H.T.J. Miedema in 1964 meedeelde bleef het bij die ene aflevering door gebrek aan belangstelling (zie Heeroma 1964). Naderhand heeft Bergsma nog tot en met *haevergeurt* aangevuld in *Driemaandelijkse Bladen* 1927-1931, maar dat zal hij zeker niet onder afronding hebben verstaan. Bovendien had hij in de 'laatste aflevering' willen aanbieden wat hij 'ter etymologische verklaring' had kunnen melden, en ook dat is er niet van gekomen.

Ten tijde van het grote Drentse woordenboekproject verschenen er nog een vijftal andere woordenboeken. In de eerste plaats was dat het uitvoerige *Drents Woordenboek* van Henk Hadderingh en Bart Veenstra, op de titelpagina aangeduid als 'Een verzameling van vrijwel uitsluitend idiomatische woorden, uitdrukkingen, zegswijzen en spreekwoorden uit de Drentse dialecten, met toevoeging van beschrijvingen van gebruiken en spelen, versjes, rijmpjes, raadsels

11. Jan Naarding

Jan Naarding (1903-1963)

Jan Naarding werd geboren op 21 juni 1903 in het Drentse Sleen. Hij bezocht in Groningen de Rijkskweekschool en was gedurende lange tijd onderwijzer en hoofd der school, het laatst in het Groningse Hoogkerk. Aan de Groninger universiteit studeerde hij Nederlands bij o.m. de hoogleraar G.S. Overdiep. Na het overlijden van Overdiep promoveerde hij bij de hoogleraar J.H. Brouwer. Hij was docent Nederlands in Almelo en Assen, en was ook verbonden aan de lerarenopleiding Nederlands van de Noordelijke Leergangen. Op het terrein van het Drents en de Drentse geschiedenis heeft hij veel boeken en vooral artikelen geschreven. Het door Naarding verzamelde taalmateriaal kon heel goed worden gebruikt ten behoeve van het *WDD*. Heeroma karakteriseerde hem na zijn overlijden als 'de meest volkomen Drent die ik ooit heb ontmoet'. Naarding was in zijn ogen 'de belichaming van de Drentse beweging, de Drentse geest, de Drentse taal, de Drentse wetenschap. Naarding wist alles en alles van Drente'.

Vanaf september 1959 was Naarding verbonden aan het Nedersaksisch Instituut, en bouwde het mee op. Hij heeft als mederedacteur nog meegewerkt aan de voorbereiding van de bundel *Oostnederlands*, waarin hij, na zijn overlijden op 20 juli 1963 door Heeroma op een heel persoonlijke wijze werd herdacht.

en andere zaken van volkskundige aard'. Een van de bijzonderheden van dit woordenboek is dat het voor een belangrijk deel is gebaseerd op onderzoek van teksten, zoals die van de Drentse schrijver H. Tiesing (1853 – 1936). Daarnaast is gebruik gemaakt van eigen notities en individuele afvragingen. Het woordenboek van Hadderingh en Veenstra verscheen in 1979 en ondervond veel belangstelling, waarschijnlijk zowel door de behoefte aan Drentse woordenboeken als ook door de voorkeur voor bijzondere Drentse woorden die uit het woordenboek sprak.

In 1987 verscheen het *Klein Drents Woordenboek* van J. Kuik, een bescheiden idioticon gebaseerd op het Midden-Drents. In 1992 kwam Jan Tissings *Zakwoordenboek Drents-Nederlands, Nederlands-Drents* op de markt, dat vooral didactische doeleinden dient.

Enkele informanten voor het *WDD* hadden steeds een afschrift bewaard van

wat men had opgegeven. In geval van het Zuidwest-Drentse Dwingeloo leidde dat zelfs tot een door de informant R. Smit geredigeerd en degelijk en inzichtelijk gepresenteerd plaatselijk woordenboek, het *Woordenboek van het Drents van Dwingelo.*

In 1975 kreeg het Drentse regionale woordenboekproject navolging bij de Stellingwerfse buren. Voor het Stellingwerfse project, waarbij informantengroepen in zo'n 25 dorpen werden opgezet, kon gebruik gemaakt worden van het Drentse vragenmateriaal. Het werd waar nodig aangepast.

Drentse woorddynamiek

Al komen veel Drentse woorden misschien al wel meer dan tweeduizend jaar in het Drentse gebied voor, het bestaan van die woorden is lang niet altijd een statische kwestie. Zo maakt Albert Sassen 1953 in de beschouwingen bij zijn taalkaartjes in zijn boek over het Drents van Ruinen (en omgeving) meer dan eens een opmerking over geografische opschuivingen van woorden. Bij zijn kaartje met synoniemen van 'ooievaar' bijvoorbeeld zegt hij dat in Ruinerwold en Ruinen *störk* of *stork* (vergelijk Engels *stork*, Duits *Storch*) is vervangen door het (ook) Drentse *(h)eileuver.* En in Vledder bleek het woord *bleekens* voor 'mazelen' te zijn vervangen door *meuzels*, terwijl dat in Diever juist het jongere woord bleek. Daarbij ging hij af op de oordelen van informanten. Ook al veel eerder was er belangstelling voor de dynamiek van de Drentse woorden. De bekende oudere taalgeleerde G.G. Kloeke bijvoorbeeld schreef al in 1920 over 'De aanspreekvormen in de dialecten onzer noordelijke provinciën' en ging daarin onder meer na waar nog *doe* werd gezegd, als vorm voor de tweede persoon enkelvoud. Kloekes kaart met daarop het al dan niet voorkomen van *doe* en uitspraakvarianten ervan in Noordoost-Nederland werd in uitgebreide versie gepubliceerd in 1952. Voor het langzaam *doe*-loos geworden gebied van Zuidwest-Drenthe vond Henk Hadderingh naderhand nog bewijzen van de eerdere aanwezigheid van *doe* in negentiende eeuwse Drentse teksten van een zestal streektaalschrijvers (Haddering 1979) en hij geeft meerdere aanwijzingen voor een aftakelingsproces al tijdens de negentiende eeuw. De gebruiksmogelijkheden van *doe* met daarnaast *ie* (eveneens tweede persoon enkelvoud) bleken aan variatie onderhevig.

Veel jonger zijn de resultaten van een Nederlands-Vlaams onderzoek dat werd uitgevoerd in het kader van de Stichting Nederlandse Dialecten. Dat

onderzoek werd in 1974 gehouden op basis van een grote enquête in een flink aantal regionale dagbladen en het leidde in 1995 tot een fikse publicatie *Het Dialectenboek 3, Dialect in beweging*. 'Als er in de laatste jaren iets in de belangstelling van die dialectologen gestaan heeft, dan is het wel de veranderlijkheid van hun onderzoeksobject', aldus inleider Siemon Reker, en daarmee was geen woord te veel gezegd. In de inleiding wordt nog eens helder gemaakt dat en hoe je taalveranderingen kunt waarnemen door het taalgebruik van de generaties met elkaar te vergelijken. In dit geval waren dat er vijf, waarnaast nog ouder vergelijkingsmateriaal uit een enquête van het Aardrijkskundig Genootschap kon worden gebruikt.

Voor Drenthe werd onder meer de overgang van het eertijds algemene woord *mot*, *motte* (of varianten) 'zeug' naar *zeug(e)* nader bekeken. Al in 1895 werd *zeug* voor enkele Drentse plaatsen opgegeven. De oudste leeftijdscategorie uit de enquête (personen die geboren waren voor 1916) geeft alleen *mot* of *motte* of een variant. De categorie geboren in de periode 1916-1930 laat naast *mot/motte* al in een vijftiental plaatsen *zeug(e)* zien, en in de geboortecategorie 1931-1950 is dat al een twintigtal plaatsen geworden. Nogal wat informanten geven bovendien op niet beide vormen te zeggen, maar alleen *zeug(e)*. Nemen we beide groepen samen, dan is ongeveer eenderde van het aantal opgaven een *zeug(e)*-vorm. In de beide jongere categorieën is dat beeld omgedraaid: tweederde van de opgaven zijn *zeug(e)*-vormen, eenderde vormen van *mot*. En wat ook al verwacht was, werd wederom opnieuw bewaarheid: in 'stedelijker' plaatsen als Emmen en Meppel wint *zeug(e)* onder invloed van het Standaardnederlands sneller terrein dan op het echte platteland.

Een ander typisch Drents woord dat op een sprekende manier terrein verliest volgens de enquête, is *zuk* (of de variant *zik*), Nederlands 'zich'. Die oude vorm *zuk* kent in Drenthe in 1895 nog een groot spreidingsgebied. Hier en daar in het noorden, het zuidoosten en in het hele zuidwesten wordt dan het persoonlijk voornaamwoord *hum* 'hem' of *heur* 'haar' gebruikt, bijvoorbeeld in *Hij wast hum*. Je kunt zeggen dat *zuk* werd gebruikt beoosten de lijn Zuidwolde-Roden. *Zuk* is, zo blijkt uit de enquête, onder toenemende druk van Nederlands *zich* komen te staan – in het Nederlands was *zich* overigens eeuwen eerder uit het Hoogduits ontleend! – en dat leidt tot een veelvuldig gebruik van *zich* of de mengvorm *zuch* in het *zuk*-gebied. *Zuk* is zelfs zodanig onder druk komen te staan dat bij de geboortecategorie 1951-1970 zuivere *zuk*-vormen alleen nog werden opgegeven voor Eext, Emmen en Zweeloo. En

uit de gebieden waar persoonlijke voornaamwoorden worden gebruikt voor 'zich', dus *hum* en *heur*, werden uit die categorie vijftien opgaven ontvangen met alleen maar *zich*, geen enkele met *hum/heur*...

Wees Sassen op verschuivingen binnen het gebruik van 'echt Drentse woorden', in de twee gevallen die we uit het onderzoek in het kader van de Stichting Nederlandse Dialecten aanhaalden, zien we de gevolgen van de ongemeen sterke invloed van het Nederlands zoals die zich vanaf de jaren zestig voordoet, niet alleen in Drenthe maar overal. Streektaalliefhebbers vergoelijken zulke veranderingen door het Nederlands wel eens met de reactie 'Taal is een levend iets en verandert dus altijd', maar deze veranderingen betekenen op termijn de dood van Drents. Verreweg de meeste veranderingen betekenen 'meer Nederlands' en 'minder Drents'...

Drentse woorden: echte oude en echte nieuwe

Er is vaak belangstelling voor 'echte Drentse woorden', en men bedoelt dan: woorden die vanouds alleen maar in Drenthe voorkomen. Deze nieuwsgierigheid naar 'echt Drents' levert echter een probleem op, zoals ook de vraag naar 'woorden die alleen maar Nederlands zijn' een probleem met zich meebrengt. Die moeilijkheid bestaat erin dat Drents, ander Nedersaksisch, Fries en Nederlands talen zijn die voortkomen uit een gemeenschappelijke 'West-Germaanse basis'. Die basis was een van bewoningskern tot bewoningskern, van streek tot streek geleidelijk, vooral qua klanken veranderend taallandschap, waarin de woordenschat voor een niet onbelangrijk deel gelijk was en dus nog is. Die gelijkheid geldt voor een belangrijk deel ook voor de woorden uit invloedrijke cultuurtalen waaruit later is ontleend, zoals het Latijn en Frans.

Ook kunnen 'West-Germaanse' woorden een ander bereik hebben gekregen dan ze eerst hadden. Een voorbeeld is het toenemend gebruik van *heileuver* voor 'ooievaar', zie hierboven. Daarentegen zagen we het synoniem *störk* terrein verliezen. Uit Sassen 1953 en het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* weten we dat het ook elders werd gezegd en misschien wordt het dat nog wel. Of zo'n woord zich nu uitbreidt of juist terrein verliest, we kunnen moeilijk zeggen dat dit woord 'echt Drents' is: het is immers niet tot Drenthe beperkt. Maar het is wel weer echt Drents omdat het vanouds in het Drents voorkomt.

Daarom maken we meer kans op echt = uniek Drents als we zoeken naar eigen ontwikkelingen van woorden binnen het Drents, zoals *lieuwerd* = munt-

zijde met leeuw (gevormd dus uit *leeuw*), of naar neologismen. Een voorbeeld hiervan is *blatsig*, gezegd van een niet al te goed smakende borrel, lang geleden door Max Douwes uitgevonden en gebruikt in één van zijn sketches voor de toenmalige regionale radio. Een tweetal andere woorden die Kocks in de inleiding van zijn woordenboek noemt zijn *kloetenjenever*, een spottende benaming voor alcoholvrije bowl, en *botterlikkertien* voor een royaal besmeerde boterham. In beide gevallen gaat het om in bepaalde families ontstane woorden. In onze tijd is de vorming van neologismen haast populair te noemen. In de periodiek van de stichting *Drentse Taol* en *Stichting Het Drentse Boek* worden met regelmaat lijstjes gegeven door Eite Brink. Hij selecteert begrippen uit het moderne leven en voorziet ze van een Drentse benaming, zoals uit de volgende voorbeelden blijkt.

depressief – *zwartkiekerig*
gsm – *buustillefoon*
horizonvervuiling – *oetkiekbedarf*
interview – *vraogpraotie*
neolithicum – *hunebeddentied*
skeelers – *straotscheuvels*

Deze nieuwvormingen van Brink liggen dicht tegen het gewone Drents aan, sommige zijn waarschijnlijk al in gebruik. Waar neologismen iets komisch of plats krijgen, is de houdbaarheid minder zeker, zoals in de volgende voorbeelden:

advocaat – *wettenwiesneus*
cholesterol – *aodersmeer*
condoom – *piemelpuutie*
rampentoerist – *ellendekieker*
stress – *drokdruk*
uroloog – *pisdokter*

Drentse woorden: echt mooie

Ook de vraag naar mooie, Drentse woorden wordt regelmatig gesteld. Wat mooie, minder mooie of zelfs lelijke woorden zijn is een vraag die zich moei-

lijk in het algemeen laat beantwoorden, het is heel persoonlijk. Men kan 'mooie Drentse woorden' aanreiken, bijvoorbeeld als voorstel voor een opschrift van een huis, voor een recreatiecomplex of voor een straatnaam. De behoefte aan 'mooie woorden' is soms sterk. We beperken ons hier tot een lijst die is samengesteld uit wat een grote groep Drenten als 'mooie Drentse woorden' opgaf. Het betreft 67 inzendingen van Drentse informantengroepen uit 1990, in het kader van een grote enquête naar populaire woorden in streektalen en dialecten van de Stichting Nederlandse Dialecten. In de desbetreffende publicatie (Bloemhoff en Kocks 1991) vindt men ook een lijst die is samengesteld na een oproep om inzendingen door Radio Drenthe.

De top-vijf uit vele inzendingen van de medewerkers van het Drents woordenboek in 1990 zag er als volgt uit:

1. **beun(e)**. Het betekent een doorgaans uit planken bestaande zolder. Het woord is verwant aan het Duitse *Bühne*, maar het lijkt niet ontleend te zijn.

2. **hozevörrels**. Dit woord betekent 'kousevoeten'. *Hozen* zijn kousen, *vörrels* is mogelijk via *vöddels* ontstaan uit 'voetelings'. Bewoners van de Veenkoloniën proberen mensen van elders graag uit wat de kennis van hun streektaal betreft met het zinnetje: *Hai lop op hozevöddels over de beunde mit schienvat in haand* 'hij loopt op kousevoeten over de zolder met de lantaarn in z'n hand'.

3. **betuun**. De betekenis van dit woord is 'schaars, krap', en ter verklaring wordt gedacht aan een eerdere vorm *between*, lees: 'tussen tweeën, ingesloten, beperkt'. Samen met *betuun* eindigden op de derde plaats *schötteldoek* = vaatdoek, *hoesien* = huisje, w.c., en *dauweln* = niet opschieten.

4. **boezeroen**. Het gaat hier om een aangepaste vorm van het Franse *bourgeron*. De betekenis is 'overhemd'. *Boezeroen* eindigde op de vierde plaats met nog een flink aantal andere woorden.

5. **dolkies**. Dit woord, dat 'dadelijk' betekent, is door klankveranderingen ontstaan uit zoiets als *daolijkies*. *Dolkies* eindigde op de vijfde plaats met nog een aantal andere Drentse woorden.

5. Verschijnselen op zinsniveau

Het zou prachtig zijn als er in dit hoofdstuk over zinsbouwverschijnselen in het Drents geput zou kunnen worden uit zoiets als een Grammatica van het Drents. Jammer genoeg bestaat zo'n studie nog niet. Als alternatief hebben we acht interessante verschijnselen op zinsniveau uitgezocht, die we hierna aan de hand van voorbeeldmateriaal laten zien en kort van commentaar voorzien. In alle gevallen geven we één of enkele suggesties voor verder lezen.

1. De baand lek-constructies

In het Drents en verwant Nedersaksisch wordt vanouds vaak niet het bezittelijk voornaamwoord gebruikt maar bestaat er een sterke voorkeur om het lidwoord te gebruiken als het 'bezit' logisch voortvloeit uit de situatie en dat bezit dus niet tot uitdrukking hoeft te worden gebracht. Enkele voorbeeldzinnen:

(1) Drents: *Ik heb de baand lek*, met daarnaast in het Nederlands: 'M'n band is lek'

(2) Drents: *Ik heb het in de buse*, met daarnaast in het Nederlands 'Ik heb het in m'n broekzak'

(3) Drents: *De oren bint hum bevreuren*, met daarnaast in het Nederlands: 'Z'n oren zijn bevroren'

(4) Drents: *Hij moet hum de tanden poetsen*, met daarnaast in het het Nederlands: 'Hij moet z'n tanden poetsen'

In het geval van de eerste twee zinnen spreken we wel van *hebben*-constructies, in het tweede geval, dat van zin 3, heeft men het wel over de constructie van de possesieve datief. *Hum* is de datiefvorm van het persoonlijk voornaamwoord *hij* 'hij', en drukt hier tevens het 'bezit' uit. In het Drents en ander Nedersaksisch bestaan ook verwante verschijnselen die een belangrijk verschil vormen met het Nederlands. Zoals in het voorbeeld van zin 4, waarin we de Drentse en algemener oostelijke voorkeur voor 'wederkerende verbindingen' laten zien. Suggesties voor verder lezen: Entjes 1976, Van Bree 1978 en andere studies van deze auteur, vooral Van Bree 1981.

2. Dat-zinnen

Traditioneel wordt het Drents wel opgevat als een taal waarin in de hoofdzin de volgorde is: onderwerp – persoonsvorm – voorwerp(en) – eventuele andere werkwoorden, terwijl in de bijzin de persoonsvorm en de eventuele andere werkwoorden achteraan komen in de zin. Zodat dus de volgorde is: onderwerp – voorwerp(en) – werkwoord(en). Die volgorde zien we optreden in de volgende zin, dat wil zeggen in de bijzin, dus na *dat*:

(5) *Ik bin bliede, dat a'k oe etröffen hebbe* 'Ik ben blij, dat ik je tegenkwam/gevonden heb'

We zien in deze zin, ontleend aan het *Woordenboek van de Drentse Dialecten*, trouwens nog een interessant syntactisch verschijnsel, dat van de dubbel bezette voegwoordplaats (na de komma): in die positie staan zowel *dat* als *as*, al is dat hier door het volgende *ik* tot *a'* afgekort. In de bijzin, dus in het gedeelte na *dat*, vinden we dus de volgorde zoals men die traditiegetrouw verwacht. Nu is het voor het Nederlands lange tijd zo geweest dat men aannam dat die taal, in tegenstelling tot vele andere talen, als basisvolgorde de volgorde onderwerp – voorwerp(en) – werkwoord(en) zou hebben. Die basisvolgorde gold als 'de' volgorde van de bijzin. Taaltheoretisch onderzoek van de laatste tien, vijftien jaar wijst er echter op dat er veel voor te zeggen is alle talen of althans zeer veel talen op de wereld te zien met de basisvolgorde onderwerp – werkwoord(en) – voorwerp(en). Andere volgordes die zich dan in talen voordoen, moeten als daarvan afgeleid worden gezien. Wonderwel blijken ook meerdere verschijnselen van de bijzin in het Nederlands te passen in die nieu-

we opvattingen. Wat het Drents betreft is het aardig om hier te laten zien dat ook de Drentse bijzin niet altijd de veronderstelde volgorde 'onderwerp – voorwerpen(en) – werkwoorden' heeft, al heeft (5) die wel. In zin (6) en (7) namelijk, zinnen ontleend aan het *Woordenboek van de Drentse Dialecten*, zien we in de bijzin, ingeluid met *dat*, wel degelijk de volgorde 'onderwerp – werkwoord – voorwerp(en)':

(6) *Wai hadden de wind met, dat wai stoven der over* 'We hadden de wind mee, zodat we heel erg hard gingen'

(7) *Hij bienderde met grote stappen weg, dat doe G. der an kwam, was e nargens mèer te zien* 'hij beende met grote stappen weg, zodat toen G. eraan kwam, hij nergens meer te zien was' (omgezet *was e* telt niet)

Het materiaal voor het *WDD* bevat veel materiaal met bijzinnen die met *dat* beginnen. Ongetwijfeld zal bij nader onderzoek blijken dat bij meer bijzinstypen dan die in (6) en (7) de 'hoofdzinsvolgorde' zal voorkomen. In (6) en (7) gaat het om bijwoordelijke bijzinnen van gevolg, maar voor het Stellingwerfs geldt dat de 'hoofdzinsvolgorde in dat-zinnen' bij ten minste vijf verschillende typen *dat*-zinnen mogelijk is. Zie voor materiaal Bloemhoff 2003. Meerdere van de daar genoemde constructies zullen wellicht ook vanouds in (delen van) het Drents mogelijk zijn geweest.

3. Vooropplaatsing van voorzetselgroepen

In grammaticale studies over het Nederlands worden zinnen als 'Bananen ben ik niet dol op' als fout afgewezen. Het moet immers zijn: 'Op bananen ben ik niet dol', of 'Ik ben niet dol op bananen'. Maar in het Drents en ander Nedersaksisch is de foute zin juist een prima zin. Men kan dus rustig zeggen, met vooropplaatsing van *zukke dingen* en achterlating van het voorzetsel *van*:

(8) *Zukke dingen hol ik niet van* 'Ik houd niet van zulke dingen'

Ook treedt wel verdubbeling op in dit soort gevallen, en ook daarvan vond ik indertijd voorbeelden in het materiaal voor het *Woordenboek van de Drentse Dialecten*:

(9) *Van zukke dingen hol ik niet van* 'Ik houd niet van zulke dingen'

Let wel, in het Nederlands kunnen de genoemde constructies niet, maar er zijn talen elders op de wereld waar het prima kan, net als in het Drents!

4. Werkwoordsvolgorde

In groepen van werkwoorden in de zin nemen streektalen niet zelden een andere volgorde dan het Nederlands. Is het *heuren kunnen* 'kunnen horen' of *kunnen heuren*? De eerste volgorde heet wel de groene volgorde, de tweede de rode, naar de kleuren op taalkaarten van weleer. Het Nederlands kiest in veel gevallen voor de rode volgorde, maar in Oost-Nederland zijn er nogal wat groene gebieden op de kaart. Op bijgaande afbeelding is de volgorde voor twee werkwoorden te zien. In Drenthe ligt het nogal gevarieerd, ook binnen een relatief kleiner dialectgebied zoals dat van het Zuidwest-Drents. Sassen 1953 bijvoorbeeld zegt dat van de door hem onderzochte bijzinnen ongeveer de helft aan het eind eerst het voltooid deelwoord laat zien, en dan de persoonsvorm. Bij bepaalde constructies met *heuren, zien, hebben* e.d. komt eerst de persoonsvorm, en bij modale hulpwerkwoorden is de rode volgorde vier keer zo sterk vertegenwoordigd als groen. Voorbeeldzinnen uit Sassen 1953 zijn in de volgende zinnen gegeven.

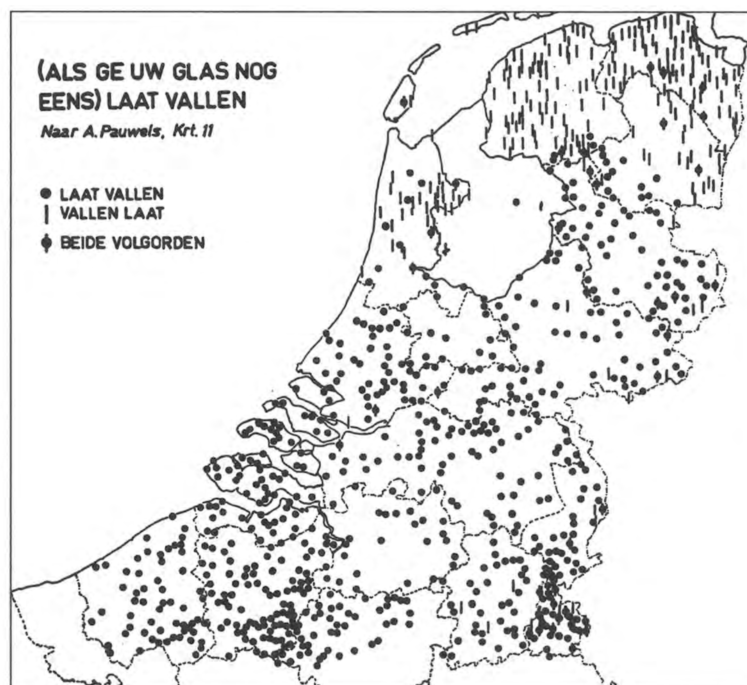
(10) (eerst het voltooid deelwoord, dan de persoonsvorm:) ...*een boel dingen die toch ook wel ebleven bint* 'een boel dingen die toch ook wel gebleven zijn'

(11) (met zien:) *Aj die ziet lopen...* 'Als je die persoon ziet lopen...'

(12) (met modaal hulpwerkwoord en rode volgorde:) *Aj dan ook maal kunnen kriegen* 'als je dan ook meel kon krijgen'

(13) (met modaal hulpwerkwoord en groene volgorde:) ...*dat die hazen, det die zo had lopen kunnen* 'dat die hazen, dat die zo hard konden lopen'

Als het volle werkwoord door *te* vooraf wordt gegaan, zijn in de bijzin, afhankelijk van het werkwoord, ook meer mogelijkheden aanwezig: *begunt te liegen* 'begint te liegen', *hoefden te doen* 'hoefden (te) doen', tegenover: ...*as der iene te*

12. Vallen laoten of laoten vallen naar de studie van A. Pauwels (Weijnen 1971)

overlieden kwaamp 'als er iemand kwam te overlijden'. Verschillen en overeenkomsten met het Stellingwerfs laten zich aflezen uit Bloemhoff 1977. De bijzondere 'rode' mogelijkheid van *heuren* en *zien* komt ook in het Stellingwerfs voor, waar overigens een sterke voorkeur is voor de groene volgorde. Pauwels 1953 is een uitvoerige studie naar de werkwoordsvolgorde in het Nederlandse taalgebied, met een aantal kaarten. Een voorbeeld zien we hier terug als illustratie 12.

5. Scheiding van persoonsvorm en onderwerp bij inversie

Vergeleken bij het Nederlands is de plaats van *der* 'er' niet vreemd in zin (14), in tegenstelling tot (15):

(14) *Ik hebbe der veur een paar dage nog ewest* 'ik ben er een paar dagen geleden nog geweest'

(15) *Ze wilt er oens niet bij hebben* 'ze willen ons er niet bij hebben'.

Bij inversie is er ook een zeer duidelijk verschil:

(16) *Was der Harm ook?* 'was Harm er ook?'

(17) *Dat zul toch Tijs doen* 'dat zou Tijs toch doen'

(18) *Wat kan oe die plaogen* 'wat kan die je plagen'

(19) *Kriegt het die jonge niet te warm?* 'krijgt die jongen het niet te warm?'

Meer zinnen en genuanceerde beschouwingen over deze bijzondere tegenstellingen met het Nederlands kan men lezen in Sassen 1953: 230 e.v.

6. Onverbonden bepalingen

Al voordat Sassen hoogleraar Nederlandse taalkunde werd aan de Rijksuniversiteit Groningen hadden de hoogleraren G.S. Overdiep en G.A. van Es belangstelling voor verschijnselen in het Nederlands, maar ook voor die in streektalen zoals het Drents, en zij legden daarvan getuigenis af in hun publicaties. In zijn *Stilistische Grammatica van het Moderne Nederlandsch* bijvoorbeeld zegt Overdiep van het Drents dat daarin onverbonden vormen gangbaar zijn bij allerlei gezegden met een werkwoord van beweging of een hulpwerkwoord (Overdiep 1949: 611 e.v.). Hij maakt gebruik van materiaal van J. Naarding, dat hij 'vernederlandste' qua klank en spelling:

(20) *We moeten naar de schuur, de koeien voeren*
(21) *Ik wou even komen, je helpen*

Op de plaats van de komma hoort een pauze, voorafgegaan door een toondaling. Na de komma is ook invoeging van 'en' mogelijk. Echter, als toondaling en pauze niet optreden, moet het werkwoord voorop. Dan krijgt men zinnen als (22) en (23).

(22) *We moeten naar de schuur en voeren de koeien.*

(23) *Ik wou even komen en helpen je.*

In (22) en (23) moeten we de gedeelten vanaf 'en' lezen als doelbepaling. We kunnen die steeds omschrijven met *om te*. In het Nederlands is het gebruik van *om te* de gewone, maar in het Sleens (van toen?) wordt voor vormen als in (22) en (23) gekozen, aldus Overdiep (met op de achtergrond Naarding).

7. Het werkwoord *doen* in bijzonder gebruik

In het tijdschrift *Onze Taaltuin*, jaargang 2 (1933-1934) publiceerde dezelfde Overdiep een artikel 'Dialectstudie en syntaxis'. Hij schrijft: 'Wanneer men het onvolprezen Groningsch Woordenboek van K. ter Laan opslaat bij het werkwoord "doun" (= doen), wordt men verrast door een schat van de meest verscheiden beteekenissen en syntactische gebruikswijzen'. Hij laat dat vervolgens zien aan de hand van een hele reeks voorbeelden uit het Gronings. Slaan we nu het *Woordenboek van de Drentse Dialecten* op bij *doen*, dan vinden we gelijksoortige bijzondere gebruiksmogelijkheden, waarvan we er twee laten zien. Het spreekt vanzelf dat er meer te vinden is, ook in andere streektaalwoordenboeken. Van de door Overdiep zo aangeduide 'variërende herhaling' vinden we een fraai Drents voorbeeld:

(24) *Ze mussen krabben en dooun um der te kommen* 'ze moesten hard werken om rond te komen'

Door als het ware te herhalen door middel van 'doen' krijgt men het effect van versterking.

In de voorbeelden van een ander bijzonder gebruik in (25) en (26) hebben we constructies met *daon* als voltooid deelwoord van *doen*. Het werkwoord waar het inhoudelijk vooral om gaat behoudt z'n vorm van het volle werkwoord, en krijgt op die manier als het ware extra effect.

(25) *Wat hew een lachen daon um dat kleine jonkien* 'wat hebben we gelachen om dat kleintje'

(26) *Hij hef hiel wat zoepen daon* 'hij heeft heel wat gezopen'

8. Voegwoordcongruentie

Zo'n twintig jaar geleden hoorde ik eens een oudere mevrouw uit de omgeving van het Drentse Diever, Dwingelo constructies gebruiken van het type *abm ze dat doen* 'als ze dat doen', *abm ze dat willen* 'als ze dat willen'. Dat was iets om te onthouden, omdat hier een heel bijzonder geval van 'congruentie' werd gebezigd. Congruentie, dat is eigenlijk de overeenkomst in 'getal' en 'persoon' tussen onderwerp en persoonsvorm, waarbij je die overeenkomst terugvindt in de uitgang van het werkwoord. Je zegt: 'ik loop, wij lopen'; is het onderwerp meervoud, dan zie je dat aan de persoonsvorm, hier 'lopen' dus, en ook bij het enkelvoud is er overeenstemming, 'congruentie' dus, tussen onderwerp en persoonsvorm. Maar in de Drentse voorbeelden van daarnet krijgen niet alleen *doen* en *willen* de uitgang die hoort bij *ze*, maar ook het voegwoord *as*, dat toevallig ook nog eens samensmelt, waarbij de *n* tot *m* assimileert.

Naderhand merkte ik dat oudere onderzoekers over dat verschijnsel van voegwoordcongruentie zo hier en daar al hadden gepubliceerd. De oudere, maar door zijn publicaties nog steeds zeer bekende Nederlandse taalkundige C.B. van Haeringen publiceerde al over 'Vervoegde voegwoorden in het Oosten' in *Driemaandelijkse Bladen* (jaargang 10, 1958). Hoewel hij zich vooral op Overijssel richt in dit artikel, heeft hij fraai voorbeeldmateriaal gevonden in Sassens studie over het Ruinens (Sassen 1953). Van Haeringen noemt:

(27) *zoazze wy 't hebt* 'zoals wij het hebben'

(28) *zoazze wy 't altied edaon hebt* 'zoals wij het altijd hebben gedaan'

(28) *'n aandere kiek op 't leven azze wy* 'een andere kijk op het leven dan wij'

Opmerkelijk is de uitgang *-e* van het voegwoord. Deze uitgang is niet een slot-*t* zoals in *wy hebt*, maar die van zogeheten inversie-vormen, vergelijk bijvoorbeeld *neme wy*, *lope wy*. Als we met die vormen een verband willen zien, is het niet vreemd dat het vooropgeplaatste voegwoord ook *-e* krijgt. Toch blijft het verband tussen voegwoord en persoonsvorm opmerkelijk. Maar vanuit de kijk van de generatieve grammatica, dus vanuit de denkrichting van Noam Chomsky en vele gelijkgestemde taalkundigen is die relatie juist interessant en logisch. In de hedendaagse generatieve visie immers denkt men dat heel veel

van de zinsstructuur juist als het ware gestuurd wordt vanuit de eerste posities in de zin. Voegwoordcongruentie geeft aanwijzingen in die richting.

Gelukkig is er de laatste tien, vijftien jaar veel meer belangstelling gekomen voor de syntaxis van de streektalen en dialecten. De Nederlandse streektalen en dialecten worden intensief en in modern grammaticaal kader bestudeerd in het Nederlands-Vlaamse SAND-project. Er is al vrij vroeg in het project een fraai overzicht gemaakt van de vele publicaties op het terrein van de syntaxis van streektalen en dialecten (zie ook op het internetadres www.meertens.knaw.nl/projecten/sand/bibliografie).

6. Houding tegenover het Drents

"Darum zingt wij aover Drenthe,
In het Dreints zingt wij oens lied.
En die taal wilt wij beholden,
Nee, die taal wilt wij nooit kwiet"

Met deze woorden uit het lied *Drentse taal* geeft het bekende zangersduo Karst uiting aan hun gehechtheid aan de streektaal. De waardering voor het Drents is langzaam gegroeid en het heeft dan ook lang geduurd voordat de Drenten zich openlijk over hun moedertaal uitten.

In 1792 meldt het tweedelige boek *Tegenwoordige Staat van het Landschap Drenthe* over de Drenten dat ze aan de grenzen iets weghebben van hun buren, in het bijzonder wat de taal betreft, die anders 'over 't geheel, zeer ruw en onbeschaafd luidt'. We hebben hier ongetwijfeld een indruk van een of meer lieden uit de hogere kringen, de gewone Drent kwam niet tot publicatie van zijn gevoelens over hoe hij sprak. Pas in de negentiende eeuw veranderde dit negatieve beeld dat in publicaties werd opgewekt. Men kreeg in de periode van de Romantiek juist grote belangstelling voor het Drents. In die tijd werd ook een begin gemaakt met het systematisch verzamelen van dialectwoorden. De predikant Alexander Lodewijk Lesturgeon (1815–1878) was een van de eerste verzamelaars van woorden en gezegden uit de Drentse volkstaal. Op het gebied van de dialectstudie lag voor hem een ruim terrein braak. Al vóór 1795

bestond er in Drenthe belangstelling voor de streektaal, maar de idealen van de Romantiek verbreedden deze interesse en gaven haar in veel gevallen ook wetenschappelijk prestige, al moeten we Lesturgeon toch meer als 'een liefhebber' beschouwen. Zijn belangstelling voor de volkstaal was wellicht in zijn studietijd gewekt door de Friese filoloog en doopsgezinde predikant Joost Hiddes Halbertsma (1789-1869), die Deventer als standplaats had toen Lesturgeon daar leerling van het Athenaeum werd. Van 1844 tot en met 1850 verschenen van Lesturgeon bijdragen in de *Drent(h)sche Volksalmanak*. Die bevatten materiaal voor een ooit uit te geven woordenboek. Hij vond de kennis van het Drents 'zoo als dit nog heden ten dage in den mond van de bewoners der zoogenaamde Landschap voortleeft, even gewichtig, als die der tongvallen, spraakvormen en taalbuigingen van andere gewesten.'

Aanvankelijk kreeg hij bij het aanleggen van zijn woordverzamelingen hulp van de Oosterhesseler onderwijzer Hendrik Rigterink (1786-1884), die 'den volks-tongval' kende. In zijn eerste artikel vroeg Lesturgeon ook de lezers om medewerking. In het tweede, dat verscheen als *Proeve van een woordenboekjen van den Drenthschen tongval en 't Drenthsche taaleigen*, stelde hij dit opnieuw aan de orde en deelde hij mee wat teleurgesteld te zijn over de reacties. Maar het had hem niet helemaal aan hulp ontbroken: dankzij zijn vriend R. Bennink Janssonius in Roderwolde konden woorden uit het noorden van de provincie aan de lijsten worden toegevoegd. De aflevering van 1846 was dan ook ondertekend door Janssonius en Lesturgeon samen. Of de woordenlijsten bij het lezerspubliek in de smaak vielen, valt te betwijfelen, gezien een opmerking van Lesturgeon in zijn laatste bijdrage van 1850. Maar in de inleiding ervan toonde hij zich nog een volhardend verzamelaar, die door wilde gaan tot er – zoals hij spottend opmerkte – zelfs petities zouden komen om het Drents tot hoftaal te verheffen. Later publiceerde Lesturgeon nog een lijst met woorden en zegswijzen in het *Weekblad van en voor Oostermoer en Zuidenveld* (1874-1875).

In de bloemlezing *Van de Schelde tot de Weichsel. Nederduitsche dialecten in dicht en ondicht*, die werd samengesteld door Joh. A. en L. Leopold en uitkwam in 1882, staan in het eerste deel bijdragen uit Drenthe van Lesturgeon, H. Ulehake, A. Steenbergen en J. van der Veen Az. Lesturgeons laatste bijdrage is te vinden in het *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon* van Johan Winkler (1840-1916), dat in twee delen in 1874 bij Martinus Nijhoff verscheen en waarin Lesturgeon in het eerste deel een Drentse vertaling geeft van

De gelijkenis van den verlorenen zoon in den tongval van het dorp Zweeloo. De hoofdonderwijzer H. Mulder gaf van dit bijbelverhaal een vertaling in de Meppeler tongval, die ook in dit boek staat. Dit zijn de eerste Drentse vertalingen van een bijbelgedeelte.

Al rond de eeuwwisseling leidde de toenemende belangstelling voor woordstudie tot grotere ondernemingen. Van de hand van de onderwijzer J. Bergsma verscheen een eerste gedeelte van zijn *Woordenboek, bevattende Drentsche woorden en spreekwijzen* (1906) en zijn Groninger collega H. Molema zette zich aan het schrijven van een 'Proeve van een Drents woordenboek', dat alleen in handschrift bewaard is gebleven. Meer over Drentse woordenboekprojecten behandelden we al in hoofdstuk 4.

Langzaam maar zeker kwam men ook tot afspraken over hoe het Drents geschreven moest worden. Dit getuigt van een groeiend besef dat het Drents verzorgd gebruikt moest worden. Doordat het maandblad *Drente* veel bijdragen in het Drents publiceerde, ontstond als het ware vanzelf de vraag naar uniformering en naar kleine of grote woordenlijsten. Zo verscheen in 1935 bijvoorbeeld een boekje met *Hoogeveensche woorden en uitdrukkingen* (1935). Meer bijzonderheden over de huidige Drentse spelling zijn te vinden in hoofdstuk 2.

Vanuit een oogpunt van taalhouding evenwel moet hier nog wel een bijzondere kwestie worden genoemd. In april 1955 organiseerde de eerste hoogleraar Nedersaksische taal- en letterkunde, K.H. Heeroma, met zijn instituut het eerste Nedersaksische symposium, dat gehouden werd op het conferentieoord Vosbergen. Het doel was een eenheidsspelling voor alle Nedersaksische streektalen te ontwerpen. Die kwam er, maar vond ook in Drenthe uiteindelijk geen ingang, al gebruikten sommige publicisten hem een tijdje. Het manco was, dat de gebruikte tekens en de woordbeelden te weinig aansloten bij de Drentse spellingtradities en de schrijfwijze van het Nederlands.

Zoiets als één Standaarddrents bestaat niet, en wordt ook door niemand wenselijk gevonden, al wordt er de laatste tijd over nagedacht om binnen de hoofdvariëteiten tot enige uniformering over te gaan. De Drentse streektaal bestaat uit een aantal geografische varianten, we vertelden hier al over in hoofdstuk 2. De Drenten uit de verschillende streken ervaren hun eigen taal (dus een variant) als een kenmerk van hun eigen identiteit. Dat speelt ook bij sommige schrijvers, mensen die bij uitstek een heel genuanceerd gevoel hebben over taal. De uit de Veenkoloniën afkomstige schrijver Beene Dubbelboer

schreef: *Jao, wie worrn der bie teld, maor wie worrn der nait bie rekend* 'ja, we worden erbij geteld, maar we worden er niet bij gerekend'. 'Zand-Drenten' vinden de veen-variant rauw klinken en zijn van mening dat hun eigen taal smeuiig en zangerig klinkt. Er is ook verschil in mentaliteit. De veen-Drenten weten het voorzichtige, de bijna-angst voor het directe van de 'zand-Drent' niet zo te waarderen. *Je waitn ja nooit of je ze bie 't kop of bie 't gat hebben* 'je weet nooit of je ze bij hun kop hebt of bij hun achterste', zeggen ze vaak. Maar degenen die aan hun eigen Drents hechten, doen dat naar onze indruk toch in dezelfde mate.

Een forse stap vooruit met de zorg voor het Drents kwam in 1980 met de oprichting van de stichting Het Drentse Boek. Een tweede belangrijk moment was de start van het project Culturele Educatie in 1987. Het was onderdeel van Het Drents Genootschap en werd gesubsidieerd door het Ministerie van CRM. Met dit project wilde men de Drentse taal en cultuur een stevige positie in de Drentse samenleving geven. Eind 1991 werd het project door de provincie verder gesubsidieerd en omgedoopt in *Drentse Taol*. Sinds september 2001 is *Drentse Taol, centrum veur taol en letterkunde*, een onafhankelijke stichting, die onderdak heeft bij de Provinciale Bibliotheekcentrale.

Dit Drentse streektaalinstituut heeft medewerkers in dienst die streektaalfunctionarissen worden genoemd. Tot nu toe waren het Albert Haar (1987-1988), Harry Slot (1987-1992), Jan Tissing (1987-1999), Egbert Meijers (1988-2001), Henk Nijkeuter (2000) en Bea Lunsche (2000; 2002-2003). Jan Germs en Abel Darwinkel zijn de huidige streektaalfunctionarissen. *Drentse Taol* is te zien als het dynamische centrum voor de meeste streektaalactiviteiten.

Voor het basisonderwijs heeft *Drentse Taol* lespakketten ontwikkeld met aansprekende titels als *Van kabouters, knienen en doezendpoten*; *Streektaal, Peter en de wolf*; *Drèentse les in vief en zes*; *Samen deur de tied*; *Drie keer Drèents*; *Weet jij wat een evertas is?*; *Speulen met poppen* en *Krummels, een Drèents kwartier*. Maar structureel gebeurt er in het basisonderwijs – en ook in het voortgezet onderwijs – te weinig aan streektaalonderwijs. Incidenteel besteden enthousiaste docenten die wel de voordelen zien van onderwijs in de eigen taal en cultuur aandacht aan het Drents, vaak in projectvorm. *Drentse Taol* verzorgt cursussen Drents en leidt cursusleiders op.

Op de pabo De Eekhorst te Assen bestaat de mogelijkheid streektaalspecialisatie te volgen. Behalve keuzecursussen Drents kunnen studenten ook afstuderen in een andere streektaal. Ten behoeve van de afstudeerrichting hebben

Gerard Nijenhuis, Stieneke Boerema en Rouke Broersma lesmateriaal ontwikkeld.

In 1994 werd door de Stichting Nederlandse Dialecten in Vlaanderen en Nederland (SND) een dialectenquête gehouden, naar onder meer de waardering voor cultuuruitingen in de streektaal. Heel opvallend waren de grote aantallen verschillende auteurs, boeken en streektaalartiesten die genoemd werden. In totaal werden voor Drenthe meer dan honderdtien auteurs en meer dan zestig streektaalartiesten genoemd. Bij de streektaalauteurs scoorde Marga Kool het hoogst, gevolgd door Bart Veenstra, Roel Reijntjes, Anne de Vries en Jans Polling. Als meest geliefde boeken werden genoemd: *Bartje* van Anne de Vries (maar niet een echt streektaalboek en bovendien al geschreven in 1935!), het Noordwest-Overijsselse *Garriet-Jan en Annechien* van HavanHa en *Hilde* van Anne de Vries. Bij de zangers en groepen scoorde de Groninger Ede Staal het hoogst. Daarna kwamen het Drentse Duo Karst, Harm en Roelof (eveneens een Drents duo) en de Achterhoekse groep Normaal. Uit het onderzoek kwam verder naar voren dat de waardering voor de streektaal in het algemeen groot was. Positieve reacties als 'het wij-gevoel', 'de streektaal moet blijven' en 'ik druk me het beste uit in het Drents' waren ver in de meerderheid.

Zestien lokale omroepen uit de vier noordelijke provincies stelden in 2003 een top 48 samen van streektaalmuziek, die in Drenthe, maar ook in de buurprovincies buitengewoon populair is. De eerste Drentse artiesten die we op deze lijst tegenkomen zijn het duo Janke & Tinie (plaats 4). Andere artiesten zijn Duo Karst (6), Egbert Meyers (7), Harm en Roelof (8) en Luuks Nijsingh (10).

Beleeft het Drents met dit alles een Renaissance? Dat zou je op grond van de bovenstaande uitingen wel zeggen, maar verschillende recente onderzoeken suggereren dat de toekomst wel eens minder rooskleurig kan zijn. Eind 2002 hielden het Nedersaksisch Instituut en de Nedersaksische streektaalorganisatie SONT een representatieve, telefonische enquête, uitgevoerd door 'Pricon Telservices BV' te Emmen, voor het hele Nedersaksische gebied. Daaruit kwam naar voren dat 76,6 % van de Drenten nog Drents kan spreken (ongeveer 356.000 personen). Daarvan spreekt 52.9% (225.000) het Drents daadwerkelijk thuis. Meer gegevens zijn te verwachten in enkele publicaties.

De vakgroep sociologie van de Groninger universiteit kwam na een onderzoek onder 400 representatieve Drenten in 2003 tot de slotsom dat het Drents als levende taal zal verdwijnen. De kennis neemt vooral af onder hoogopgelei-

den; al spreekt de helft van de Drenten Drents, dat zijn volgens dit onderzoek vooral ouderen en laagopgeleiden. Doordat het opleidingsniveau stijgt, zal het moeilijk worden het Drents levend te houden. Veel Drents sprekenden betreuren dit, want zij geven aan zich in de streektaal beter emotioneel te kunnen uiten. In de woorden van een Drentse vrouw: 'Als ik bijvoorbeeld zeg: ik ben *wies* met je. Hoe moet ik dat vertalen? Ik houd van je? Dat betekent gewoon niet hetzelfde.'

Ook de opiniepeiling van RTV Drenthe in februari 2003 laat zien dat de sprekers van het Drents het heel belangrijk vinden dat het Drents behouden blijft, maar liefst 74%. Maar met betrekking tot het actief onderwijzen van het Drents in de basisschool lijkt een andere mening de overhand te hebben: 70% van de Drents sprekende ondervraagden vond dat Drentse lessen niet thuishoren in de basisschool. Weer een ander onderzoek van de noordelijke regionale televisiestations heeft geleerd dat de Drenten niet veel verschillen van de Groningers en zelfs Friezen wat betreft hun wens het Drents op te nemen in het basisonderwijs, maar toch is er in het algemeen sprake van een opmerkelijke terughoudendheid. De oorzaak zit waarschijnlijk in het idee dat onderwijs in het Drents schadelijk kan zijn voor de beheersing van het Nederlands. Nu hebben inzichten in goed tweetalig onderwijs elders wel genoeg aannemelijk gemaakt dat dat niet het geval is, net zo min als het onderwijs in het Nederlands schadelijk is voor het leren van een andere belangrijke taal, het Engels, maar deze inzichten klinken kennelijk te weinig door in het onderwijsveld. Belangrijk is in dit verband ook de studie van Aimé van Reydt naar dialect en onderwijs in Emmen (1997). Uit zijn studie komt naar voren dat leerlingen en studenten die Drents spreken door docenten ongunstiger beoordeeld worden dan leerlingen die de standaardtaal spreken. Voorts stelde hij vast dat in een omgeving waar de positie van het Drents sterk is, alle leerlingen – ook zij die van huis uit geen streektaal spreken – interferentiefouten maken. We spreken van interferentie wannneer elementen uit de moedertaal (het Drents) doordringen in de standaardtaal, zonder dat de spreker zich dat bewust is. Een voorbeeld is *Waar kom je weg?* in plaats van *Waar kom je vandaan?* Veel docenten en pabo-studenten blijken niet of nauwelijks in staat deze interferentiefouten bij leerlingen te herkennen. Tweetalig onderwijs waarbij lesmateriaal ontwikkeld wordt dat zich op de taalverschijnselen van de eigen regio concentreert, is dus niet alleen belangrijk voor de leerlingen met een streek-

taalachtergrond, maar ook voor docenten die – opgegroeid in die regio – onzeker zijn in hun taalgebruik.

Omvang en kwaliteit van het onderwijs in het Drents staan tot nu toe niet in verhouding met het succes van het Drents op algemeen cultureel terrein en de aandacht in de media. Politici en bestuurderen hebben naar ons idee dan ook onder de maat gepresteerd als het erom gaat om de Drentse cultuur te integreren in het onderwijs. Voor zover ze zelf Drenten zijn, zijn zij net als veel ouders helaas niet toegekomen aan het inzicht dat meertalig onderwijs heel goed samen kan gaan met een goede taalverwerving van het Nederlands, en hebben ze nog steeds het zo aardig door Hans Heyting vertolkte gevoel:

Vanzölf, ik bin der véur
dat kinder Drents mot leren.
Behalve die van mij:
die gaot studeren.

Gelukkig staat ertegenover dat de Drentse provinciale overheid in 1995 met de andere Nedersaksische regio's bereikte dat het Nedersaksisch eindelijk werd erkend als regionale taal. Men probeert de landelijke overheid nu al weer een aantal jaren ertoe te bewegen om de volgende stap te zetten, namelijk een verdergaande erkenning onder deel III van het Europese handvest. Samen met een frisse, nieuwe wind moet het mogelijk zijn het Drents volop te laten leven. Ook te oordelen aan een brief van het Drentse provinciebestuur aan een aantal specialisten uit de Tweede Kamer, is dat bepaald de moeite waard:

Het Nedersaksisch beschouwen wij niet alleen als een belangrijk (niet materieel) onderdeel van het culturele erfgoed in deze streken. Het heeft ook een functie als het gaat om emancipatie en durf tot participatie, om toegang van grote groepen van de bevolking tot onderwijs, cultuur en andere facetten van de samenleving. Het is een taal die in de zorgsector wordt gebruikt en gerespecteerd en zelfs in het bestuurlijk, kerkelijk en juridisch verkeer (...). Waar wij naar streven is een eigen officieel erkende plaats in het Europese culturele erfgoed van talen. Die officiële, maar voor ons ook uit ideële overwegingen belangrijke erkenning hebben wij nodig om goed toegerust de toekomst in te gaan van het Europa der regio's.

7. Streektaal in literaire teksten

De Drentse literatuur is, anders dan sommige lezers misschien zouden denken, niet zomaar een verzameling van leuke, verspreide stukjes 'in dialect', in tegendeel. Er is in de negentiende eeuw zoiets als een Drentse literatuur ontstaan, waarin vrijwel alle genres aanwezig zijn en nog steeds worden beoefend, en waarin ook alle aspecten van het leven gereflecteerd worden. Zo vallen er heel gemakkelijk 'literaire bewegingen' waar te nemen, kunnen we duidelijke fasen aanwijzen en zien we opvallende ontwikkelingen optreden, binnen groepen schrijvers en lezers. Er zijn heel wat literaire oogmerken waar te nemen in de Drentse 'schrieverij', een term overigens waarmee men in Drenthe vaak in positieve zin lectuur en literatuur samenvat. We geven hieronder in vogelvlucht een overzicht, juist omdat dat voor Drenthe zo belangwekkend is en naar verhouding toch weinig bekend. De gebruiker van dit boek zal er bovendien veel gegevens over de Drentse literatuur en auteurs in aantreffen. We hopen dat het overzicht een handreiking is om nader met de Drentse literatuur kennis te maken.

Oudere Drentse literatuur

Al bij het begin van de Drentse literatuur – in de negentiende eeuw – werd er bescheiden gebruik gemaakt van de streektaal. Maar het Drents had meer de functie van een stijl- dan van een communicatiemiddel. Ook in de nationale

letterkunde gebruikten schrijvers streektalen, vaak om de lachers op hun hand te krijgen. Pas in het begin van de twintigste eeuw brak het Drents echt door als taal voor bellettristische werken.

Dat er in het tijdperk van de Romantiek voor het eerst Drentse literatuur in druk verscheen, betekent uiteraard niet dat er voor die tijd niet geschreven werd. Verscheidene huisarchieven van voorname families bevatten Nederlandstalige manuscripten van literair werk, vooral gelegenheidspoëzie. Het enige wat – voorzover bekend – op literair gebied gepubliceerd werd, is een drietal gedichten van Barbara Maria van Lier (1751-1778). Daarna stond de drukpers weer lange tijd stil, althans voor literaire teksten.

Een van de literaire genres die tijdens de Romantiek beoefend werden, was het reisverhaal. Daarin beschreef de auteur het landschap, de mensen, de middelen van bestaan, de geschiedenis, de bouw- en beeldhouwkunst enz. van de streek die hij bereisde. Dit algemeen-Europese genre stond aan de wieg van de Drentse literatuur, waarbij de aandacht al spoedig bijna uitsluitend uitging naar het verleden, in het bijzonder de oude zeden en gewoonten. Gaandeweg kwam daar de belangstelling voor de streektaal bij.

De Drentse literatuur heeft veel te danken gehad aan predikanten en onderwijzers. Ze behoorden tot de eersten die literaire en folkloristische werken schreven. Tot ver in de twintigste eeuw behielden deze typische dorpsintellectuelen hun invloed op de Drentse cultuur.

Voorzover bekend is de eerste publicatie in de streektaal het gedicht *Zaomensproak over 't Broabands opreur, tussen Baerent, Greet en Harrem*; het staat in de *Drenthsche Volksalmanak* (*DVA*) voor 1837 en werd geschreven door 'Een Drenther'.

In 1842 kwam de Drentse literatuur definitief van de grond met het verschijnen van de eerste twee afleveringen van het boek *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst, door drie Podagristen*. Het trio bestond uit de uitgever D.H. van der Scheer (1791-1859), de journalist Harm Boom (1810-1885) en de predikant Alexander Lodewijk Lesturgeon (1815-1878). Deze (vermeende?) lijders aan voetjicht (vandaar 'podagristen') zouden in (Bad) Bentheim gekuurd hebben en daarna te voet naar Assen getrokken zijn onder het verzamelen van volksverhalen, dialectwoorden en tal van aardrijkskundige wetenswaardigheden. Hun relaas is een Drentse variant van reisbeschrijvingen zoals E.J. Potgieter en J. van Lennep – om bij de Nederlanders te blijven – die al gegeven hadden. De Podagristen staan aan het begin van een constante

stroom letterkundige Drentse uitgaven in boekvorm, aanvankelijk vooral romans en novellen.

Samen schreven Boom en Lesturgeon nog *Een Drenthsch gemeente-assessor met zijne twee neven op reis naar Amsterdam, in 't voorjaar van 1843* (deel I 1845, deel II 1853). De brieven in het Drents zijn van de hand van Lesturgeon. Beide auteurs schreven ook afzonderlijk literair werk. Twee feuilletons van Boom werden bijzonder populair. Ze werden na publicatie in de *Provinciale Drentsche en Asser Courant* (*PDAC*) in 1950 herdrukt. Het waren *Berend Veltink oet 't Emmer Kerspel op reize noa Grönningen um 't peerdespul van Carré te zeen en wat hum daorbij overkwam, hen en weerum* (1878) en *Jaaije Veltink, geb. Rasing oet 't Emmer Karspel, op reize nao Assen om 't leste Landhuusholdkundig Congres bij te wonen en wat heur daorbij overkwam, hen en weerumme* (1880). Bovendien is Boom de anonieme auteur van *Drie dagen op reis of Bentheim en Steinfurt door een' Drentschen bril bekeken* (1843). Behalve medewerker van de *DVA*, was Boom ook redacteur van *Drenthina* (1853) en *De Heidebloem* (1860). In 1867 heeft hij nog geprobeerd een uitgave van de *DVA* voor het jaar 1868 te komen.

Lesturgeon was erg geïnteresseerd in het Drents idioom. Van 1844 tot en met 1850 verschenen van hem bijdragen in de *DVA* onder de titel *Proeve van een woordenboekjen van den Drenthschen tongval.* In 1874 en 1875 publiceerde hij in het *Weekblad van en voor Oostermoer en Zuidenveld* nog een lijst 'Drentsche woorden en spreekwijzen'. In enkele bloemlezingen, zoals *Germaniens Völkerstimmen. Sammlung der deutschen Mundarten in Dichtungen, Sagen, Märchen, Volksliedern u.s.w* (Band III, 1854), *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon* (1874) en *Van de Schelde tot de Weichsel. Nederduitsche dialecten in dicht en ondicht* (1882) is ook streektaal van hem te vinden.

Baanbrekend in een ander opzicht was toentertijd ook Cornelis van Schaick (1808-1874), predikant te Dwingeloo. Hij kan beschouwd worden als een pionier op het gebied van de dorpsnovelle in Nederland, daarmee J.J. Cremer de loef afstekend. Om te beginnen verdrentste hij een werk van zijn Zwitserse collega A. Bitzius, alias Jeremias Gotthelf, en noemde het *Geert* (1847). Zijn *Tafereelen uit het Drentsch Dorpsleven* (1848) is een oorspronkelijk werk en heeft in de Nederlandse letterkunde slechts enkele voorlopers, waaronder *Schetsen uit de Pastorij te Mastland* (1843) van C.E. van Koetsveld. Elders in Europa was de dorpsnovelle of boerenroman al populair, wat uit het Zwitserse voorbeeld blijkt. In Drenthe zou Van Schaick gedurende meer dan honderd

jaar nagevolgd worden, wat niet een louter positief verschijnsel is. Deze constante in de Drentse literatuur heeft mede zo lang bestaan dankzij een eigenaardig vervoermiddel voor proza: het feuilleton. Literaire producten in de vorm van een dorpsnovelle werden – na publicatie in de krant en bij gebleken waardering door de lezers – dikwijls in boekvorm uitgebracht.

In de tweede helft van de negentiende eeuw kregen ook de Hoogeveense schrijvers J. van der Veen Az. (1810-1885) en Albert Alidus Steenbergen (1814-1900) bekendheid. Beiden schreven een omvangrijk en gevarieerd oeuvre. Steenbergen was verzamelaar van streektaalidioom. Kleurrijk als hij was – hij vertaalde de *Faust* in het Nederlands en bracht een pseudo-historisch dagboek, *Clapper der Calkoens*, in omloop – zaaide Steenbergen ook verwarring met zijn dialectgedicht *De beuze jaeger*. De inhoud ervan – Sint-Nicolaas brengt drie vermoorde kinderen weer tot leven – zou uit de volksmond opgetekend zijn. De legende zou omstreeks 1700 in Drenthe opgedoken zijn, nadat zich in Dwingeloo hugenoten gevestigd hadden. Steenbergens gedicht is echter een parafrase van *La Complainte de Saint Nicolas* van Gérard de Nerval (1808-1855). Hij droeg het bij aan de bloemlezing *Van de Schelde tot de Weichsel*, evenals zeven andere teksten in het Drents.

Jan van der Veen Az. publiceerde drie delen *Drentsch Mos(z)aïk*, waarvan het eerste in 1844 verscheen (deel twee in 1848 en deel drie in 1878). Niet alleen hierin gaf hij volkskundige bijzonderheden, maar ook in andere publicaties. De Drentse taal gebruikte hij – net als veel van zijn tijdgenoten – in zijn pennenvruchten niet veel.

Hendrik Tillema (1829-1908) werd geboren in Groningen en ging als boerenknecht in De Wijk werken. In 1857 publiceerde hij bij J.A. Boom en Zoon te Meppel het boekje *Tillema's winteravond-uitspanningen. Drentsche volksvermaken ten platten lande.* Dit boek werd gevolgd door *Schetsen uit Drenthe* (1866). In 1868 verscheen *Folmers en zijne tijdgenooten. Drentsche novelle.* Dit verhaal over de jonge onderwijzer Hendrik Folmers is Nederlandstalig en heeft dialogen in het Drents.

Jans Pol (1842-1892) debuteerde in 1874 met *Harm en zien breur Luuks, Drentsche novelle.* Pol was, zoals veel tijdgenoten, een hartstochtelijk feuilletonist. Een bekend feuilleton van zijn hand is de typische dorpsnovelle *Hannegien. Drentsche Novelle.* Het werd in 1885-1886 in de *Nieuwe Provinciale Drentsche en Asser Courant* (*NPDAC*) geplaatst. In deze krant verschenen meer van zijn feuilletons. De Maatschappij van Weldadigheid, waarmee Pol als

onderwijzer nauw samenwerkte, gaf het jaarboekje *Erica* uit. Hierin bestreed hij in literaire vorm de heersende vooroordelen ten aanzien van de bewoners der vrije koloniën Frederiksoord, Wilhelminaoord en Willemsoord.

De in Namen geboren Willem Seymour Mulder (1820-1896) schreef geen groot oeuvre. Hij was werkzaam als klerk in Borger en werd het bekendst door zijn in de volksalmanak *Drenthina* (1853) geplaatste gedicht *Het hunnebed te Borger*. Jan Meeuwes Schiphorst (1835-1915) woonde en werkte in 'de' Oosterboer (gemeente Meppel). Aan de *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* (*NDVA*) leverde hij veel bijdragen, overwegend in het Nederlands met dialogen in het Drents. Johannes Egbertus Bloemen (1863-1941) gaf een vlotte weergave van het oude Drentse leven met zijn bijgeloof in zijn bundel *Uit het Land van Hei en Struiken. Drentsche Novellen en Vertellingen* (1896), waarin een enkel woordje Drents te lezen valt.

Toneelschrijvers

Op toneelgebied waren tussen 1850 en 1900 de rederijkerskamers toonaangevend. Zij floreerden in tal van Drentse plaatsen, mede doordat zij soms over een eigen toneelschrijver beschikten, die 'maatwerk' kon leveren. De bekendste huisschrijvers van toneelwerk waren P.C.J. Meys (1830-1915) en G. Broekhuizen (1844-1928, pseudoniem Uzipêtus). Soms bestond het repertoire van een kamer bijna geheel uit stukken die door een van de leden geschreven waren. Dit was het geval bij rederijkerskamer De Morgenstond te Koekange, waarvoor de veelzijdig begaafde Geert Broekhuizen meer dan veertig toneelstukken geschreven zou hebben. Het is bekend dat hij door al zijn liefhebberijen nauwelijks aan het werk op zijn boerderij toekwam. Hij interesseerde zich ook voor de lexicografie en werd een belangrijk medewerker aan het Drents woordenboek van dr. J. Bergsma, waarvan in 1906 het eerste en tevens laatste deel verscheen; zie hiervoor ook hoofdstuk 4. De meeste toneelstukken schreef Broekhuizen in het Nederlands. Bekende Drentstalige stukken van zijn hand zijn: *De professor van de heide*, *De Heksen Brouwketel* en *Het gespin bij Jan Berends*. Zijn bijdragen aan de *NDVA* bestaan uit Drents- en Nederlandstalige gedichten en verhalen met een romantisch karakter.

Jan Mulder (1854-1918) schreef slechts vier toneelstukken. Hij was bakker in zijn geboortedorp Vries. In 1888 verscheen bij uitgeverij H. Born te Assen zijn blijspel in het Drents *'t Kan al roar loopen of 'n Pries oet de Lotterij.*

Noastukkien met zang in ijn bedrief in druk. Een jaar later verscheen een Drentstalig stuk van Harm Tiesing (1853-1936), getiteld *Willem Fokkens Maarchien en Heur vrijers, of Elk is zuk zöls de noaste.* De betekenis van de rederijkerskamers voor Drenthe is geweest dat ze geprobeerd hebben de plaatselijke bevolking cultureel te ontwikkelen; daarnaast boden ze ontspanning en bevorderden ze de saamhorigheid.

Na de eeuwwisseling

Met het verdwijnen van de *DVA* na 1851 verloren de schrijvers een belangrijk medium. Om hun werk gedrukt te krijgen, waren schrijvers lange tijd aangewezen op krantenredacties en boekuitgevers. Pas in 1883 – een mislukte poging in 1868 niet meegerekend – kwam er weer een nieuwe publicatiemogelijkheid in de vorm van de *NDVA* onder redactie van H. Hartogh Heijs van Zouteveen.

Rond 1890, aan het eind van de landbouwcrisis, kwam Drenthe in een sociaal-economische stroomversnelling. Aan de modernisering van de agrarische sector werkten G.F. Crone (1849-1931) en Harm Tiesing van harte mee – in geschrifte. In hun artikelen over dit onderwerp gaven zij blijk van hun vernieuwingsgezindheid, maar daarmee schreven zij uiteraard nog geen literatuur. Wel liet Tiesing in zijn feuilletons en toneelstukken doorklinken dat nieuwe landbouwmethoden en coöperatie de boeren veel goeds konden brengen, maar zijn literaire werk is toch hoofdzakelijk een lofzang op het genoeglijke leven ten plattelande. Als schrijver is Harm Tiesing na zijn dood vooral beoordeeld aan de hand van zijn talrijke artikelen: journalistiek werk waarmee hij gedeeltelijk de kost verdiende. Iedere winter schreef hij een feuilleton, eerst voor de *NPDAC*, daarna voor de *PDAC*. Vooral drie – nagenoeg geheel – Drentstalige feuilletons kregen grote bekendheid, doordat ze na zijn dood in boekvorm werden uitgebracht. Het zijn: *Marthao Ledeng, de bloem van 't daarp, Over de Hunse [hoe Veenholtens volk d'r leefde] 'n vertelling veur 't Drèènsche volk* en *Zien broed verloren.* In zijn vertellingen is sprake van een harmonische (dorps)samenleving, waarin de boer een aangenaam leven leidt. Tiesing schreef ook poëzie, maar zijn verhalende publicaties zijn veruit in de meerderheid. Meer dan een halve eeuw heeft hij ook meegewerkt aan de *NDVA.*

Noch het einde van de landbouwcrisis, noch de eeuwwisseling betekende

een cesuur voor de Drentse literatuur. In juni 1929 werd het maandblad *Drente* opgericht, dat vooral in zijn eerste tien jaargangen veel literair werk opnam. Het werd een gewilde publicatieplaats voor bekende schrijvers en nieuwkomers op letterkundig gebied. Van laatstgenoemden had overigens een aanzienlijk deel pas na zijn pensionering gedebuteerd. Allen schreven nog steeds volgens de romantische traditie.

De jaren twintig en dertig

In de jaren twintig en dertig zien we de regionale roman tot bloei komen; ook neemt het gebruik van de streektaal in literaire geschriften toe. De banketbakker L. Jonker (1837-1948) had veel succes met *Harm Boer'nlèv'n an de Riest,* dat rond 1928 als feuilleton verscheen en daarna als boek werd uitgegeven. Dezelfde ontstaansgeschiedenis heeft het vervolg *Harm, de boer van 't Hoogelaand,* dat uiteindelijk in 1939 als boek op de markt kwam.

Ook andere schrijvers legden zich in die tijd toe op de boerenroman, zodat de jaren dertig door een relatieve bloei van dit genre gekenmerkt worden. Genoemd worden hier J.H. Bergmans-Beins (1879-1948) met *Het bloed kruipt waar 't niet gaan kan* (1933) en H. van Dijks (1879-1956) creatie *Luuks Hilbers jonges* (1935). Beide romans verschenen volgens de beproefde procedure, dus nadat ze eerst als feuilleton hun weg naar het lezerspubliek verkend hadden. De in Sleen geboren Albert Dening (1873-1949) begon na zijn pensionering in 1934 te schrijven; hij woonde toen in Amsterdam. Zijn verhaal *Um d'olde toren* verscheen aanvankelijk als feuilleton in het *Agrarisch Nieuwsblad,* en daarna, tijdens de oorlog, als boek. Een ander bekend verhaal uit het *Agrarisch Nieuwsblad,* getiteld *Steven Benting. Een Drentsch verhaal van D. Enniga,* werd in 1947 als *Oet 't olde darp* uitgegeven. Na Denings dood verscheen – nog in hetzelfde jaar – *Oet oes eigen Drenthe. Een bundel korte verhalen uit het land van hei en struiken.* Deze verhalen had hij geschreven voor zijn gelijknamige rubriek in de *PDAC.* Nostalgie naar het Drenthe uit zijn jeugd is het kenmerk van de meeste rijmsels die hij schreef. Jan Poortman (1897-1984) uit Meppel leverde vanaf 1935 gedichten in het Drents aan het maandblad *Drente.*

Jan Naarding (1903-1963) kreeg voor de oorlog bekendheid als medewerker van het maandblad *Drente.* In samenwerking met H. Bos liet hij de bundel *Wat waest hef. Schetsen in Drents dialect* (1939) verschijnen.

Een ongeëvenaard hoogtepunt in de Drentse literatuur was in 1935 het ver-

schijnen van de roman *Bartje* van Anne de Vries (1904-1964). Niet alleen veroverde het boek stormenderhand heel Nederland, maar ook introduceerde De Vries hiermee het voor Drenthe nieuwe genre van de kinderroman. Alleen de dialogen zijn in deze roman in het Drents geschreven.

In Drenthe werd tussen 1900 en 1940 meer proza dan poëzie geschreven. Een bekende dichter uit die tijd is Louis Albert Roessingh (1873-1951), die vooral schilder was. Van 1923 tot 1943 droeg hij een groot aantal Drentstalige gedichten aan de *NDVA* bij. Ze werden door Jan Naarding verzameld en in 1948 uitgegeven als 't *Diggelhoes. Gedichties van Louis A. Roessingh bij 'nkannerk gaard deur Jan Naarding. Met petret en eigenhandige illustraoties van de dichter.* Het is de eerste bundel die geheel uit Drentstalige gedichten bestaat. In dezelfde periode werd nog een enkel dialectgedicht geschreven door J.J. Westenbrink (1866-1947) en een handjevol in dezelfde taal door L. Koops (1877-1934).

Een literatuurprijsvraag van de *PDAC* in 1939 leidde tot de ontdekking van veelbelovende talenten. Prijswinnaars waren H. Bos (1878-1947), J.L. Thalen (1909-1960) en H.T. Buiskool (1881-1956). Een jaar later werd er weer een prijsvraag gehouden, waaruit Thalen en Bos opnieuw als winnaars tevoorschijn kwamen maar wel overtroefd werden door J. Hidding (1918-1976).

Al heerste er bedrijvigheid in de schrijverswereld, daarbuiten stonden de jaren dertig in het teken van de economische crisis. Een direct gevolg daarvan, de oprichting en het ageren van de Nationale Bond Landbouw en Maatschappij, inspireerde ook een aantal Drentse schrijvers. Zij schreven tendensliteratuur, waarvan de boerenactivisten dankbaar gebruik maakten. In hun pennenvruchten gebruikten ze weinig Drents. J.H. Holm (1898-1968), zelf boer, was de bekendste en productiefste vertolker van het 'gesunde Bauernempfinden'. In vele feuilletons verwoordde hij de sentimenten van zijn collega's en prees hij de nieuwe bond aan als redder in de nood. Ook schreef hij een openluchtspel dat op de landdag van 1938 voor de verzamelde aanhang van Landbouw en Maatschappij opgevoerd werd. A.W. Kamp (1879-1945) en J. Poortman schreven eveneens dergelijke propagandastukken om de landdagen luister bij te zetten.

De populaire feuilletonist Holm werd al voor de oorlog lid van de NSB en zou in 1940 resoluut partij kiezen voor de Duitse bezetter. Enige zwak getalenteerde schrijvers, die eveneens lid van de boerenbond geweest waren, volgden dit voorbeeld.

De bezetting

Tot de maatregelen waarmee de nazistische overheid greep op de Nederlandse cultuur probeerde te krijgen, behoorde het in werking stellen van de Nederlandsche Kultuurkamer in februari 1942. Aan het eind van dat jaar opende deze instelling in Groningen een Gewestelijk Bureau, dat in het gepensioneerde schoolhoofd Jan Jantinus Uilenberg (1881-1962) de juiste man gevonden meende te hebben om zich met de Drentse literatuur te bemoeien. Tot 1940 had hij vooral liedteksten, essays en verhalen in het Drents geschreven. In zijn dorpsschetsen, in de streektaal van zijn geboortedorp Zuidwolde, grijpt hij dikwijls terug op gebeurtenissen uit zijn jeugd. Zijn herinneringen verwerkte hij in de bundel *De olde jager*, die in 1939 verscheen. Ook droeg hij dikwijls voor uit eigen werk. Bijzonder populair werd zijn lied *Mijn Drenthe*, dat hij in 1928 schreef en dat in 1930 voor het eerst in het maandblad *Drente* gepubliceerd werd. Het lied kreeg de officieuze status van Drents volkslied, wat niet betekent dat er ook een officieel erkend volkslied bestaat. Tijdens de bezetting trad Uilenberg op als propagandist voor de Kultuurkamer, wat hem na de oorlog duur te staan kwam. Als 'gewestelijk correspondent' had hij de taak Drentse schrijvers te bewegen zich aan te melden bij de Kultuurkamer. Wie dat niet deed, mocht niet publiceren. Van de schrijvers die al naam gemaakt hadden, meldden weinigen zich aan. Zich afzijdig houden was voor de meesten niet moeilijk omdat zij niet van hun pen hoefden te leven, op Anne de Vries na. Maar die scheen nog te kunnen teren op de royalty's van zijn vooroorlogse successen. Groter was de animo onder de schrijflustigen van het tweede garnituur; van hen hadden enkelen zich al voor de bezetting in rechts-radicale kringen bewogen. Eindelijk kregen zij de kans zich literair te laten gelden; originaliteit was daarvoor geen vereiste.

Het restauratieve karakter van de nationaal-socialistische cultuurpolitiek viel in Drenthe niet eens op: tot dan toe was Drentse literatuur bijna synoniem geweest met de boerenroman. De bezetter kon dat alleen maar met welgevallen constateren, aangezien de boer – blijkens de Blut-und-Bodenleer – van grote propagandistische waarde was. Het is te betreuren dat de meeste Drentse schrijvers toen niet ingezien hebben dat hun favoriete genre langzamerhand misbruikt werd.

Na de oorlog

Kort na de bevrijding werd in de stad Groningen de Regionale Omroep Noord (RON) opgericht. In 1946 werd begonnen met het uitzenden van het zogeheten 'Drents kwartier', een gevarieerd programma over Drentse onderwerpen. Geleidelijk werd de zendtijd voor Drenthe uitgebreid en daarin kwam de cultuur volop aan bod. Er werden hoorspelen, kleinkunstprogramma's en literatuurkritieken uitgezonden. Bijzonder populair werd Max Douwes (1923-1998), die als *Mans Tierelier* allerlei amusante gebeurtenissen in een gefingeerd Drents dorp beschreef en zelf de hoofdrol voor de microfoon insprak.

Door deze programma's is de RON, vanaf 1955 RONO, van groot belang geweest voor het literaire klimaat in Drenthe. Het uitzenden van hoorspelen, verhalen en gedichten deed de vraag naar deze producten in gedrukte vorm ontstaan en wellicht ook naar ander werk van de auteurs. Jong schrijftalent kreeg een kans door de opdrachten die de omroep gaf, en ook oudere schrijvers waren welkom als leveranciers van teksten. Bij dit alles werd bijna uitsluitend gebruik gemaakt van de streektaal. Boekbesprekingen gingen over Drentse werken, wat bij de landelijke omroep maar zelden het geval was. Sinds de oprichting van de RON werden dus meer Drentse auteurs via de ether onder de aandacht van het publiek gebracht dan daarvoor.

Een volgende stimulans voor de Drentse literatuur – althans een poging daartoe – ging uit van Het Drents Genootschap (HDG), opgericht 12 maart 1947. Voorzitter H.J. Prakke wilde zelfs een 'Drents Réveil' bewerkstelligen, wat uiteindelijk resulteerde in een pr-campagne die niet meer primair op cultuur gericht was en zoveel showelementen bevatte, dat er onenigheid ontstond onder de oprichters van het genootschap. Voor de externe betrekkingen zette men de 'brugfunctie-auteurs' Ben van Eysselsteijn (1898-1973), Anne de Vries en Jan Fabricius (1871-1964) in. Binnen Drenthe hield men herdenkingen van reeds lang overleden auteurs en vooral huldigingen van min of meer gearriveerde schrijvers. De belangrijkste literaire 'daad' die HDG stelde – afgezien van de huldigingen – was het uitgeven van de dichtbundel *'t Diggelhoes* van L.A. Roessingh, ter gelegenheid van diens vijfenzeventigste verjaardag in 1948.

Na de bevrijding zweeg Uilenberg geruime tijd. Internering en publicatieverbod versperden zes jaar lang de weg naar het lezerspubliek. Op late leeftijd sloot hij zijn oeuvre af met de trilogie *Uit 't oude kabinet*, die bestaat uit

humoristische verhalen in het Nederlands met dialogen in het Drents. Bij het overlijden van Uilenberg in 1962 was Jan Naarding van mening dat er een tijdperk in de Drentse literatuurgeschiedenis was afgesloten.

Na 1945 debuteerde Marchien Eising (1904-1986). Haar overwegend Nederlandstalige werk kan hier niet genoemd worden, maar wel volledig Drentstalig waren haar bijdragen aan het tijdschrift *Oeze Volk.*

In 1956 werd de novelle *Wèrum naor 't darp* van Roel de Lange (1912-1959) bekroond met de prijs van het tijdschrift *'t Swieniegeltje.* Populair werd ook zijn serie *Verhalen over 't Zudenveld en heur bewoners*; delen daarvan werden in de *Emmer Courant* geplaatst. Zijn vroegtijdige overlijden betekende een zwaar verlies voor de streektaalliteratuur.

Johan Hidding schreef tot het midden van de jaren vijftig een aantal streekromans, maar niet in de streektaal. Hij schreef wel gedichten en verhalen in het Drents. Opvallend is dan weer dat zijn religieuze poëzie Nederlandstalig is. Hans Heyting (1918-1992) schreef in de jaren vijftig enkele Drentstalige toneelstukken (*De vrömde vögel, De kat in 't gaoren* en – samen met Gerard Nijenhuis – *Kribberij um 't kamnet*). In Drenthe werd hij erg bekend als radiospreker. Vooral zijn streektaalgedichten hebben Heyting tot een belangwekkende figuur in de Drentse letterkunde gemaakt.

Pas na 1945 werd er ook in het Drents van het Noordenveld gepubliceerd. Grietje Clewits (1883-1962) schreef na haar pensionering gedichten en verhalen in de taal van Roden en directe omgeving. In 1982 werden haar gedichten gebundeld onder de titel *Zummeraovend.* Lammert Braaksma (1891-1963) schreef in het Drents van Vries. Zijn gedichten en schetsen verschenen in de *PDAC*, het maandblad *Drenthe* en in *Oeze Volk.* Peter van der Velde (1918-2004) schreef columns, verhalen en gedichten, die in 1986 gebundeld werden in *Wilwaark, gedichten en verhalen.*

Herman Doedens (1906-1989) schreef in den vreemde onder het pseudoniem Harm Drent veel gedichten in de streektaal. Tijdens de oorlog was hij een van de belangrijkste literaire medewerkers van het maandblad *Drente.* Na 1945 verschenen zijn gedichten – door hemzelf rijmpjes genoemd – in verscheidene periodieken. Uit zijn gedichten spreekt heimwee naar de oude landschap en de in Gasselte doorgebrachte kinderjaren. Zijn werk verscheen niet in gebundelde vorm.

Onder het pseudoniem Bart van Oosteringh begon Lambertus van der Sleen (1912-1993) na de oorlog Drentstalige feuilletons en korte verhalen voor

de *Hoogeveensche Courant* te schrijven. Spoedig volgden publicaties in andere regionale kranten. Stichting Het Drentse Boek gaf in 1982 zijn bundel *Blossems in de lijte. Drentse gedichten* uit. Harm Koops (1914-1977) woonde in zijn jeugdjaren in Exloo; later woonde en werkte hij jarenlang in Den Haag. Zijn grootste productiviteit als dichter bereikte hij in de jaren vijftig. Hij schreef traditionele poëzie, die verdeeld kan worden in natuurgedichten en gedichten over personen. Het complete werk van Koops werd in 1983 uitgegeven.

De jaren vijftig

In de jaren vijftig probeerden streektaalactivisten in het Nedersaksische taalgebied tot een bundeling van krachten te komen. Vele conferenties werden gehouden en op een ervan besloot men een eenheidsspelling voor alle Nedersaksische streektalen te ontwerpen: de zogeheten Vosbergenspelling. Die kwam er, maar zij heeft de gunst van de doorsneelezer niet kunnen winnen. Geen wonder, want een aanzienlijk deel van de lettertekens was te abstract. In Groningen werd het literaire tijdschrift *'t Swieniegeltje* opgericht, dat zich spoedig daarna uitriep tot medium voor alle noordelijke en oostelijke dialecten. Het tijdschrift heeft niet lang bestaan.

De nieuwste stroming in de Nederlandse literatuur van toen, de Vijftigers, had invloed op de dichter Tonny van der Veen (1924-2004). Bij wijze van uitzondering betreft het hier vormtechnische invloed: het experimenteren met vrije versvormen. Later zouden Harm Drent, Johan Hidding en Hans Heyting dit ook doen. De laatste zou er tevens een voor Drenthe nieuwe inhoud aan toevoegen, namelijk erotiek.

Ook na de oorlog speelde het amateurtoneel – letterlijk – een belangrijke rol in het culturele leven in Drenthe. Er bestond behoefte aan vernieuwing van het Drentse toneel, maar de auteurs waagden zich niet aan experimenten. Inhoud en vorm van het naoorlogse toneel veranderden dan ook weinig. Bekende dialecttoneelschrijvers waren H. Frieling (1900-1958), A. Mulder (1906-1991), J. G. Duiven (1907-1989) en G. Broenink (1910-1978). Broenink, Frieling en G. Eding-Askes (1903-1977) schreven ook stukken voor de Drentse Vereniging 't Aol' Volk, die in 1948 in Emmen was opgericht.

In februari 1953 werd in Groningen de Drentse Schrieverskring opgericht. Gerriet Wilms (pseudoniem van J.R. Westerhuis, 1926-1999) werd voorzitter en Gerard Nijenhuis (1932) werd secretaris. De Schrieverskring zou zich ont-

wikkelen tot een bont gezelschap schrijvers, dichters, voordrachtskunstenaars, conferenciers, folkloristen en dialectliefhebbers. Op 29 mei 1996, ruim 43 jaar na zijn oprichting, werd in Borger de Drentse Schrieverskring ontbonden. Dit gebeurde nadat er de laatste jaren veel discussie over identiteit en samenstelling ervan geweest was.

In 1956 werd het Drentstalige tijdschrift *Oeze Volk* opgericht en dat was een belangrijk moment op de weg naar erkenning van de Drentse streektaalliteratuur. De oprichters waren Hans Heyting, Gerard Nijenhuis en Gerrit Kuipers (1918). Tot dan toe was er in Drenthe geen periodiek geweest die louter teksten in de streektaal opnam. Door dit wel te doen heeft *Oeze Volk* bijgedragen aan de acceptatie van het Drents als cultuurtaal.

Gerrit Kuipers schreef veel streektaalverhalen voor 'zijn' blad, maar hij publiceerde ook in tal van andere periodieken. Zijn eerste bundel, *Belevenissen van Luuks Battelings volk en aner verhalen*, werd in 1960 door Eerelman te Stadskanaal uitgegeven. In het Drents van Westerbork schreef hij teksten voor de RONO en verder ook toneelstukken en revues. Op verzoek van de erven Anne de Vries vertaalde hij in 1984 *Bartje* in het Midden-Drents. Bekende medewerkers van het tijdschrift zijn voorts A. Piel (1891-1977), R. Klunder (1909-1997), G. Smit (1910-1985), Alie Brals-Luinge (1920), Bart Veenstra (1921, pseudoniem van L.H. Hadderingh), Bonnie Veendorp (1923), Janny Alberts-Hofman (1929), Gré Seidell-Broekhuizen (1929), Anneke Mensen-Siegers (1940), Tjaard Imbos (1942), Geert Enting (1947) en Albert Timmer (1952).

Vernieuwende impulsen

Pas in de jaren zeventig waren er in de Drentse literatuur weer vernieuwende impulsen merkbaar. Hans Heyting was toen een van de eersten die de traditionele versvorm loslieten en persoonlijke thema's een plaats gaven in hun werk. Weer later gingen Marga Kool (1949) en Gerard Nijenhuis in dezelfde trant schrijven. Beiden werden ook bekend als streektaalactivisten. Gerard Nijenhuis begon na 1956 in het Drents te schrijven. Hij schreef aanvankelijk proza en poëzie onder zijn pseudoniem Harm Werners. Hij ontwikkelde zich tot een tweetalig dichter. Het belangrijkste thema in zijn werk is ambivalentie. Veel van zijn gedichten zijn sonnetten, een vorm van dichtkunst die in de Drentse literatuur zo goed als geheel ontbreekt.

Voorts zijn er schrijvers die zich niet aan een stroming of een groepering rond een tijdschrift binden. Zij schrijven een gevarieerd oeuvre, bestemd voor een breed publiek. Tot hen behoren J. Oostijen (1908-1991), J. Kuik (1915-2003) en Roelof Sieben (1919).

In 1979 verscheen het *Drents letterkundig Tiedschrift Roet.* Vanaf dat moment is er sprake van een heel andere koers in de Drentse literatuur. Het tijdschrift werd in Groningen opgericht door de studenten Martin Koster (1950) en Ton Kolkman (1950). Aanvankelijk was het tijdschrift satirisch van opzet, maar later werd de toonzetting van het tijdschrift serieuzer en ging men vrijmoediger over seks, psychosen en sociaal onrecht schrijven. Behalve enkele oudere schrijvers verzamelden zich rondom dit tijdschrift vooral jongeren, zoals Jannie Boerema (1946), Klaas Kleine (1940-2000), Gerard Stout (1950), Jan Veenstra (1951), Miny Hofsteenge (1946), Rieks Siebering (1941), Lukas Koops (1952), Suze Sanders (1953), Egbert Hovenkamp II (1953), Erik Harteveld (1955) en Grietje IJken (1962). Opvallende vertegenwoordiger van deze groep was Jan Zantinge (1927-1996), die over zijn ervaringen als soldaat in Indië schreef. Tien jaar na de oprichting van het tijdschrift werden in *Roet* ook Nederlandstalige bijdragen opgenomen.

In de jaren zeventig werd Herman van der A (1950) geïnspireerd door de absurdistische humor van de tv-serie *Monty Python's Flying Circus*, wat aan zijn vele kluchten en revues – hij schrijft er bijna ieder jaar een – te merken is. Ook Marga Kool en Ab Drijver (1944) vernieuwden het Drentse toneelrepertoire door in hun stukken eigentijdse onderwerpen aan de orde te stellen.

In de jaren tachtig werd er in het Drentse Zuidwolde een nieuwe uitgeverij opgericht: stichting Het Drentse Boek. Behalve Drentse klassieken geeft de stichting ook nieuw werk uit, zowel Nederlandstalig als Drents.

Vanaf 1989 worden ook Drentse wagenspelen geschreven en gespeeld. Het eerste stuk, *Dokter Schnabels Wonderwater*, werd geschreven door Jan Veenstra; Rob van der Ree voerde de regie. Na twee seizoenen werd in 1991 de Stichting Drèents Waogenspel in het leven geroepen. Dick Blancke (1952) schreef voor de nieuwe opzet het spel *Over mijn lijk.*

Kleine, Stout en Veenstra schreven in de jaren negentig Drentstalige novellen (*Een feestelijk starfgeval, Zwak ies* en *Zangeres van zulver*). Lukas Koops publiceerde in 2003 een eerste Drentstalige sleutelroman, getiteld *Schoeltied*

De Drentse literatuur heeft zich snel ontwikkeld. Het is nog maar de vraag of de ontwikkeling naar volwassenheid in de eenentwintigste eeuw door zal

gaan. Laten we het hopen, want het is niet alleen goed voor het Drents, maar de Drentse literatuur laat zich ook prettig lezen en is bovendien interessant. Dat kan men al ervaren bij een eerste kennismaking, bijvoorbeeld door te bladeren in de fraaie, pas verschenen bloemlezing *Scheupers van de taol. Bloemlezing van de Drèentse Schrieverij 1837-2003* (2003).

8. Teksten in het Drents

Een van de eerste almanakken die na 1800 in Drenthe verschenen, was de *Drent(h)sche Volksalmanak* (*DVA*). Hij verscheen voor het eerst in het najaar van 1836 en hield in 1851 op te bestaan. De almanak ontstond door het initiatief van de uitgever D.H. van der Scheer te Coevorden. Deze beschikte niet over een eigen drukkerij, dus liet hij de technische werkzaamheden in Groningen of Zwolle verrichten. Drenthe had tot dan toe geen almanak gekend waarin de traditionele inhoud, zoals kalenders, marktdagen, weerkundige en astrologische voorspellingen en vervoersmogelijkheden per trekschuit of diligence, bijzaak was. Behalve (literaire) bijdragen in de standaardtaal stonden er in de *DVA* ook Drentstalige stukken, meestal in de rubriek *Mengelwerk*. Voorzover bekend is de eerste publicatie in de streektaal het gedicht *Zaomensproak over 't Broabands opreur, tussen Baerent, Greet en Harrem* (*DVA* 1837), het werd geschreven door 'Een Drenther'. Wie schuilging achter dit pseudoniem is niet bekend. We geven de eerste strofen:

Baerent.

Doar komp geleuf mi Harrem an,
(Zegt Baerent tegen Greet,)
Den weet er wisewal wat van,
Ho 't nou in Broaband geet.

Greet.

Zoo, Harrem-oom, sin ij doar ook?
Ho geet jou volk en ou?
Kom heer en zet dij in den hook,
En zeg, ho geet 't er tou?

Harrem.

Ho! 'k bin Goddank nog vris en zond
En ook mien volk in 't hoes
Moar ij, ho vroag ij zo in 't rond,
En greent zo onbesoes?

Baerent.

Mien wief, dat za'k jou zeggen, Harm,
Is mangs bedreuft te pas;
Zij dut nou niks as onwies karm.
Ik wol dat 't anders was.

Gertjan, dat onze zeune is,
De hef zik vaste speuelt,
En is noa alle denkenis
In Broabant doar zoo heuelt.

Hij lig nog met sien garnizoon,
Zoo schriffe ons, in ons land,
En hueft nog anders niks te doon,
Als dreijen mit de hand.

Louis Albert Roessingh (1873-1951) werd geboren in Assen, maar maakte in Antwerpen naam als kunstschilder. Ook was hij actief als dichter; zijn gedichten zijn vaak kort, zij bestaan uit drie of vier kwatrijnen met een vast rijmschema. Ze kenmerken zich door een verkleinwoordencultus, maar daarmee wijkt Roessingh niet af van het regionale spraakgebruik. Kenmerk van de

inhoud is, dat de dichter vaak een motief uit de volkscultuur als uitgangspunt kiest voor zijn mijmeringen. In die zin zijn de gedichten representatief voor hun tijd, waarin de Drentse literatuur nog steeds een uitgesproken romantisch karakter had. Al met al spreekt er weemoed uit zijn gedichten; het voorbijgaan van de tijd en van het eigen leven, of de veranderingen in het Drentse landschap lopen als een rode draad door Roessinghs poëzie. Heel duidelijk wordt dit verwoord in het eerste gedicht van zijn bundel *'t Diggelhoes* (1948):

Veuroetgaank

Ja, krek ales weur hier offerd:
Brede wegen, heid' en heerd,
Strubben, wal en zaandverstoeving,
Ales weur verliekedeerd.

Daolkies wordt, mien golden iempies,
Hier het leste slaggien scheurd.
Veur deen sangen hoed, mien Drenthe,
Hebt deen kinder 't geld dan beurd.

Dwelend zuuk ik nog de ressies,
Dee men over luut veur oes,
En ik speul, as paartie kinder,
Stillijk met een diggelhoes...

Hans Heyting (1918-1992) is met name in zijn latere werk toonaangevend voor de moderne dichters in Drenthe. Aanvankelijk stond hij nog onder invloed van dichters als Roessingh en Naarding en schreef hij in een archaïsch Drents anekdotische verzen. Hij was een van de eersten die de wetten van de traditionele versleer negeerden. In dit opzicht leek hij de Vijftigers na te volgen, zij het dan pas na enige tijd. De inhoud geeft dikwijls uitdrukking aan zeer persoonlijke, intieme gevoelens, wat in de Drentse poëzie tot dan toe een zeldzaamheid was. In de bundel *Spiegelschrift* is de ontwikkeling naar dit type gedichten goed te volgen. Een goed voorbeeld daarvan vindt men in het titelgedicht van deze bundel.

Spiegelschrift

Wij wilt gaern nog lang
bij 'n kanner blieven
oeze haomele lieven tegen
mekaor drukken, stief en
toch zacht en naor de zang
van de wind en de regen
lustern en op de beslagen
roeten de woorden schrieven
'hier schoelt twee kinder: wezen'
opboeten is 't spiegelschrift
een ander huuft het niet lezen.

Max Douwes (1923-1998) creëerde voor de Regionale omroep Noord (RON) de figuur van de zwervende harmonicaspeler Mans Tierelier, die hij omringde met een aantal dorpstypes. Op die manier stichtte hij een soort radiodorp. Het trefpunt van deze dorpsbewoners met hun problemen, spanningen en conflicten is de kroeg van Jans Druppien. Mans Tierelier behoort tot de vaste groep kroegbezoekers; hij is notulist en neemt niet deel aan de gebeurtenissen. Klein Rieksie is het opgewonden standje, dat graag mag doorgaan voor de personificatie van het dorpsgeweten. Hij lijdt aan grenzeloze zelfoverschatting. Zijn antagonist is Ol' Domnee, die hem nooit totaal voor schut zet maar hem wel eens op de blaren laat zitten. Een kort fragment uit het verhaal 'In de kraant':

> Dat Ol'Domnee de deur van Jans Druppien zien kroeg plàtlöp, kan men bepaold niet zeggen. Wij keken dan ook een betien vrömd op, doe hij al vrog in de middag anzetten kwam. Domnee verklaorde dat hij wachde op de kraanten, die twee keer in de week met de bus ankomt. Zie wordt dan ofleverd bij Jans Druppien, en van daor oet deur de loper rondbracht. Doe Jans de pakken binnensleept had, dribbelde Ol'Domnee der op toe, of der taarties inzaten instee van kraanten. Met bibberige vingerties snee hij het touw deur, greep een kraant en vouwde die lös. "Hier!", zee hij gluierig, "hier stiet het."

Bij het verschijnen van het *Drents Letterkundig Tiedschrift Roet* (1979) is er sprake van een geheel andere koers. Dan pas wordt de vernieuwing waarmee

Heyting begon doorgezet. Men gaat vrijmoediger over lichamelijke liefde, psychische problemen en sociaal onrecht schrijven. Dichters gaan tevens een vrijere vorm hanteren. Een typische exponent van deze generatie is de dichter Rieks Siebering (1941), die voor zijn oeuvre onderscheiden werd met de Reyer Onno van Ettingenpries. In 1988 verscheen van hem zijn debuutbundel *In de varte giet de harmonie veurbij*, waarin Siebering een titelloos gedicht publiceerde dat duidelijk aangeeft dat het romantische stramien van de Drentse literatuur verlaten is:

in de varte
giet de harmonie veurbij
veurop de vaandelzweier
publiek
in riegen

en wij?
wij vrijt?

oen haanden
fluustert op mien vel
kriegt teugels

vonken vliegt
het zwiet van slopers prikt

roeten beslaot

aodem
en aodem
en warme daamp

Streektaalfunctionaris Jan Germs is een nieuw talent in de Drentse schrieverij. Jarenlang was hij werkzaam in het basisonderwijs. In 2004 verscheen zijn eerste bundel verhalen. In een van zijn columns – waaruit we een fragment nemen – verwerkte Germs zijn onderwijservaring.

Leren in adaptieve tolerantie

Directeur Jacques van Heemstede kek ies um zuch hen en as e zöt dat de mieste stoelen bezet bint, döt e de personeelsvergaodering van basisschoel "Kruidje-roer-me-niet" lös: "Waarde collega's, van harte welkom op deze midweek-meeting. Twee items zijn geagendeerd en ik wil graag meteen met het eerste beginnen. Zoals jullie weten heeft de Task-Force "Learning for life", daartoe gemandateerd door de board of supervisors, ons gevraagd pilot-school te zijn in het kader van 'leren in adaptieve tolerantie'. Deze eerste sessie zal louter een brainstormend karakter hebben. Wie wil het spits afbijten?"
Zoas altied is Roel de eerste die 't woord wal voeren wil. Jacques mag dan directeur weden, maor hij vuult zuch op underwieskundig gebied veroet de meerdere van zien baos.
"Dankjewel, Jacques. Ik vind dat de task-force een superbe planningsystematiek in elkaar geknutseld heeft. Leren is fun en in deze view op de future is dat excellent verwoord. Met name de ik-verbaliteit en de component van de master-learning zijn wat mij betreft echte eye-openers."
Sonja kan vanzölf niet achterblieven: "Je mag natuurlijk ook niet anders verwachten van de crème de la crème van onze lokale onderwijsscène. Babyboomers met een geweldige knowhow. Ik ben blij dat de vow of silence eindelijk verbroken is. En hoewel master-learning nou niet direct mijn ding is, moet ik Roel gelijk geven als hij zegt dat het hierbij gaat om een eye-opener."
"Ik zie jou zoeken naar de coffee-cream," richt Els zuch tot Klarie, "in de kitchenette is nog plenty, hoor."
Klarie giet staon en pakt het flessie kovviemelk van 't aanrecht.
"Sorry, voor de interruptie," zeg Els, "maar een beetje support voor een youngster, die haar bachelors degree nog niet heeft, is voor mij obligatoir. You don't have to thank me, dear. Ik heb nou eenmaal een geweldige will to please."

9. Lijst van Drentse woorden

Deze woorden zijn gekozen uit de uitvoerige en onvervangbare verzameling die vanaf 1969 tot in de jaren negentig tot stand kwam aan het Nedersaksisch Instituut der Rijksuniversiteit, dankzij de medewerking van vele Drentse informanten in zo'n honderd Drentse plaatsen. Op basis van deze verzameling schreven dr. G.H. Kocks e.a. het uitgebreide *Woordenboek van de Drentse Dialecten*, uitgegeven bij Van Gorcum te Assen, zie ook hoofdstuk 4. (Met dank aan Janna Withaar, voor haar voorselectie van de lijst.)

aargien – vooropgezette bedoeling
achtmakertie – schrijvertje, draaikever
albandig, *elbandig, helbandig* 1. heel gauw 2. geweldig 3. woelig, erg druk
anankern 1. een bezoek afleggen 2. terechtkomen, zich voegen bij
andruzen – overdrijvend zeggen
anhemmeln 1. opruimen 2. ervoor zorgen dat men z'n deel krijgt
anpietsen 1. aanjagen 2. strak aantrekken
aoverbloezend – met grote borsten
apedreet 1. eigenwijs klein iemand 2. bedilzieke persoon 3. een meisje met veel verbeelding 4. onbetekenend mannetje
arrekatters – wonderlijk, raar

balsturig 1. ongezeglijk, eigenzinnig 2. ruig, wild

bedibbern, *bedobbern* 1. bedriegen 2. uitmaken, regelen
bedukseln, *bedusseln*, *bedisseln* 1. regelen 2. duidelijk maken 3. bedriegen
begrobbeln – met de handen bevuilen
beis 1. trots, verwaand 2. nijdig, kwaad
bejegen 1. bejegenen, behandelen 2. te pakken nemen 3. ontmoeten 4. lukken
bellerig – haveloos
bereppen 1. klaar krijgen 2. verzorgen 3. hanteren, behandelen
beschonigen, *beschonen* 1. sparen, ontzien 2. bezuinigen, (be)sparen
betumig, *betunig*1. kalm 2. karig
beun, *beune*, *bön* 1. zoldering 2. ondoorlaatbare laag in de grond 3. plank in kast of kabinet 4. houten vloer 5. verhoging onder een kast 6. gehemelte 7. verhoging tussen de karresporen 8. galerij in de kerk
bienderd 1. iemand met lange benen 2. iemand die altijd op een draf loopt
bilderritsie – hardloper
birserd – druk, hardwerkend persoon
blaozer 1. blaasmuzikant 2. opschepper (dan ook *blaozerd*)
blebberd, *blabberd* 1. mond 2. tong 3. iemand met grote mond
blokslager – houten hamer om palen in de grond te slaan
bluisterig, *bluusterig* 1. winderig, meestal met stoten 2. gezegd van lucht, als er onweer dreigt 3. zwetsend 4. opgeblazen
boekslagen – kortademig hijgen of ademen
boetendes, *boetendien* – bovendien, buitendien
bokseln 1. met moeite voortgaan 2. presteren
bongelkont – dwarsligger
brabsig – modderig
brak – hol (gezegd van een paardenhoofd)
brinkebloempie – madeliefje
buusborrel 1. borrel in een fles die gemakkelijk in de zak kan worden meegenomen 2. platte zakflacon

dadderig – opgezwollen van gezicht door pijn of niet uitgeslapen zijn
daomelke – sullige persoon
dauwelderij 1. getreuzel 2. begin van verkering
diedel 1. klap 2. beweeglijk kind
doelaorig 1. ondeugend, wild, ongehoorzaam 2. nijdig, boos
doesterd 1. armetierig varken 2. sufferd

dolbotter – dol, driest persoon
dommedaosie – mening
donkermorgen – ochtendschemering
dórrelachtig, *dorrelig, durrelig* 1. suffig, vergeetachtig, verward door ouderdom 2. duizelig
dreinzeln – zenuwachtig drentelen
dreveln, *dreven* 1. drevelen, doorslaan 2. sneeuwen in fijne vlokken met hevige wind 3. nevelachtig 4. ineendrijven van planken 5. een klap geven
dwarrel, *dwirrel, dwarel* 1. kruin 2. wervelwind 3. ongedurig kind
dweelachtig – verstrooid

èerdaodig 1. betrouwbaar, oprecht 2. op zijn eer gesteld
eggekaant – rand, zelfkant
eigenbannig – op eigen houtje
eui, *euie* 1. vrouwelijk schaap 2. vrouwelijk konijn 3. damesfiets

fèenstern, *feinstern, fenstern, fentern* 1. ertegen lopen 2. ertegen werken, zijn uiterste best doen 3. snel gaan, gejaagd zijn
fieseltien – dun plakje, klein stukje
fleppen – met kracht neerkomen van de regen
flodderhopsem – meisje dat graag uitgaat
florten, *flurten* 1. met kracht vallen, spatten of vloeien 2. eruit flappen 3. klotsen
fokselgang – trage gang
fos, *fosse, fösse, fös* 1. (vaak verkleinwoord) pluk(je) 2. vod, rafelige strook 3. hoeveelheid 4. vrouwelijk schaamhaar 5. (verkleinwoord) kleine, gedrongen persoon 6. iemand die niet opschiet 7. (met voorzetsel) in de war 8. slordig of smerig vrouwspersoon
frongeln – in elkaar prutsen

galen, *gaolen, gaelen, halen, haolen* – bij vlagen pijn doen
gekuzel – priegelwerk
giesel. *gesel* 1. gesel 2. klap
girrelachtig, *girrelig, girrel, gurrelachtig, gorrelig* 1. korrelig en zeer droog, ook van korrelige sneeuw 2. van de hak op de tak springend
glèende, *glen, glennig, glèendig, gleinig* 1. gloeiend heet 2. boos 3. vurig, fel 4. glad

glinde, *gleinde*, *glin*, *glinne* 1. vet 2. zoet
gniezebieter(d), *kniezebieter*, *gniezepeter*, *kniezepieter*, *kniespieter* 1. vrekkig persoon 2. stiekemerd
gobbelig, *gubbelig*, *gobberig* 1. drabbig 2. bedorven
goezen 1. gonzen, suizen, met sterk geruis of lawaai gaan 2. moeilijk ademen 3. zeuren
greezaom, *greedzaom* – behulpzaam
gresboer – veehouder
griepwind – rukwind

haandwuppertien – klein meisje; ook een kleine, volwassen vrouw
hakkepielen – snel vertrekken
hakzakkerij – geduvel
hassebassen 1. voor elkaar maken 2. stoeien
hemmeln 1. schoonmaken 2. onder handen nemen 3. maken dat je weg komt
heuiwupper, *heuihupper* 1. sprinkhaan 2. aardvlo
hiddelbek – lachebek
hoenderfraans – onduidelijk gepraat
hofliende – spanlijn
hönnigzoeger – kamperfoelie
horrebedorrig – niet schoon, onopgeruimd
hugerd – iemand die van alles probeert te krijgen
huve, *huuf* 1. gevlochten mand 2. bijenkorf

iederworens, *ienderworens*, *innerworens*, *ienderwerens* (e.d.) – ergens anders, elders
ieper 1. tenger 2. driftig, kort aangebonden
indewiel, *inwiel* – ondertussen
inkleid – condoleantiebezoek

jandoedel, *sjandoedel* 1. sullig persooon 2. jenever, drank
jaustern 1. druk praten, kakelen, van vrouwen 2. krollen (van katten)
jentig, *jent* – flink, kwiek, dapper

keit, *keities* 1. netjes, keurig 2. kwiek, vlot
kellen, *killen* 1. tintelen van de kou 2. pijn doen

kellig 1. schrikachtig 2. driftig
keukelder, *keukeler* – goochelaar
keuperig – nogal duur
kibbern 1. trillen 2. plakken 3. inkorten, kortwieken, financieel plukken
kiekerig – schrikachtig
kikkeroogiespap – sagopap
kippeduuts – koeterwaals
klobbe 1. dik stuk hout, blok 2. brok 3. dik dier of persoon
klundern, *kondern* 1. lawaai maken 2. gooien 3. als nieuwtje door het dorp gaan
knapperd 1. een oud mens of dier 2. knorrepot, ontevreden mens
knarpeulie – smeerolie
kniepertien 1. knijpertje, knijpkoekje 2. onhoorbaar windje dat men laat
kniggeln 1. hard werken 2. knuffelen
knuppelweg – weg van boomstammetjes
koekangen, *kokangen* – vruchten van de hagedoorn
koetjewaai – muilpeer
kölperig – lodderig
komvort, *kevort, ko(n)vort, koevort* – enveloppe
kontèende – ondereind, achtereind
kopzerig – met hoofdpijn
krukkelachtig – sukkelend, ziekelijk
kruudkremer 1. kramer van kruidenierswaren 2. praatjesmaker
kubbing, *kupping* – afdak en ruimte onder het afdak
kuisachtig, *keusachtig* – sullig, stuntelig
kwaodens, *kwaoiens* – boosheid, slechtheid
kwèenseln, *kweinseln* – zeuren, leuteren

labbedoedas, *labiebes* – klap, draai om de oren
ladde, *larre* 1. laag, moerassig stuk land 2. dikke laag planten of plantenresten in of op het water; een dikke laag gras, dikke laag op de tong 3. smerige vlek op de huid
lebendig, *labendig, laobandig* 1. in hoge mate, vreselijk 2. groot, geweldig 3. hardhandig, stevig 4. onverschillig
liebiendern – met grote passen lopen
liekelatte – lineaal

liembeun – leemlaag in de grond
liemstrieker 1. lanterfanter 2. mooiprater
liggerij – slaapgelegenheid
lodde, *lorre, lotse, loetse* – fopspeen
loekerd, *loekemerd* 1. slim persoon 2. persoon, aardig en leuk om te zien
loeries, *loeris* 1. iemand die niet deugt, onverschillige vent 2. klap
loonzedel – loonstrookje
luibuizern – luieren, niets uitvoeren
lunsken, *lunschen* – rondlopen met iets op z'n geweten, of iets van zins is dat niet o.k. is
luttern 1. met kleine beetjes drinken of vloeien 2. traag scheppen met een lepel
luzeknappen – niksen

maltaepigheid – uitgelatenheid
manksmaol, *smanksmaol* – soms
maonknoppe – klaproos
mèeierspankoek, *mèeierspannekoek* – pannenkoek voor de maaier
mèerten, *mjeerten* 1. de boel luchten in maart 2. zeuren
menazie, *menaozie, menage* – 1. huishouding 2. voeding 3. rommeltje 4. santekraam
menning 1. weg van de straat naar huis 2. weg langs het land
mezzels, *meuzels* – mazelen
miegbukse – iemand die in de broek plast
miemeln 1. (zachte) geluidjes maken 2. zachtjes huilen 3. mompelen 4. zeuren 5. treuzelen met het eten
miggel 1. vlegelachtig persoon (of dier) 2. slechte koffie
mink – een beetje scheel
moelbaand, *muulbaand* 1. muilband 2. doek om het hoofd bij kiespijn
molbred, *molsbred* – molbord, plank om molshopen te slechten
moorhoes 1. gereedschap bij het vangen en vasthouden van een bijenkoningin 2. baarmoeder van een dier
mouwvoering de – spierkracht
muggenmiegerij, *muggenmieg, muggenpisserij, muggenpis(sie)* – licht regentje
murepieper, *muurpieper* – krekel

nakmus – wollen muts met nekstuk
naoberdingen – buurplichten
naoweg – ongeveer, naar schatting
neerswisser – toiletpapier
neierwetsigheid – het moderne
neilot, *neilaot* – een nieuwtje, iets nieuws
nerig, *nèrig*, *nerrig* 1. ijverig, vlijtig, gretig 2. gemakkelijk, rustig 3. mild
netzölfde 1. om het even, onverschillig 2. dezelfde
neugbrugge, *neugebrokkien* – boterham die men na lang aandringen nog neemt
neusprikkel – priklimonade
neutelig, *neutel*, *neutelijk*, *neutelaachtig*, *nöttels* 1. druk, gejaagd 2. verdrietig 3. slecht gehumeurd 4. dreinerig
nèvelkappe – vrouwenmuts
nieds, *niedske*, *niedskig*, *niedsem*, *niedsig* 1. vinnig, fel, vlug 2. bits
noodbosschop – noodgeval, het dringend verlegen zitten om iets
nörk, *nurk*, *nurkerd*, *nurkter* – opstopper, fikse duw
nusterij, ook *nösterij(e)* 1. trammelant 2. onzin, onbelangrijke zaak
nuver, *neuver*, *nuverties* 1. bekoorlijk 2. flink, behoorlijk 3. netjes, aardig 4. zonderling, niet goed wijs

obsluut – absoluut
oetaorder – buitenbeentje
oetboeren, *uutboerken* 1. uitmergelen 2. het bedrijf beëindigen
oetfiegeleren, *oetfiegelieren*, *oetfiegeln* – uitdokteren
oetfieneersel – verzinsel
oetglèren – uitglijden
oethorreln – slecht in elkaar sluiten door droogte
oetkubbing, *oetkupping* 1. uitbouw, verbreding van het schuurgedeelte 2. in: *een oetkubbing om de maag hebben* zwanger zijn
oetrien 1. kammen 2. uitrijden
oetzuvern 1. precies bekijken 2. uitpluizen, sorteren
ofbèenzeln 1. afmattten 2. afwerken
ofbuizen, *ofbuistern* – forceren
ofgaffeln – bijbenen
ofmaols – dikwijls

ofnachten, *ofnaggeln* 1. pak slaag geven 2. afscheid nemen
ofpluren – afkluiven
ofsnaoren – afhandig maken
oftoffeln – afdragen
okse – vrouw van lichte zeden
oldgeil – vruchtbaar door vroegere bemesting
onderdoems 1. in het geheim, stiekem 2. ondertussen
ongeld, *ongeldings*, *ongeldens* – onkosten
onneren, *onneiern* 1. overleggen 2. besluiten
ontied, *ontie* – ontij
onvoeg – onhandelbaar, ongeschikt, oninschikkelijk
onzuun, *onzeun*, *onzeuin*, *onzain* 1. smerig, goor, onverzorgd 2. ziekelijk, slap
opblakern 1. opknappen 2. verkwikken, koesteren
ophèurder 1. tipgever 2. persoon die bestellingen ophaalt bij de klanten
opkrummeln – aan de beterende hand zijn
opsippen – ophitsen
ortiesreeuw, *ortiesgerak*, *oortiesgoed* – wrak gereedschap, slecht spul
overdrager 1. koe die over de tijd draagt 2. verklikker
overklaaien – een nieuwe kleilaag aanbrengen
oververver, *oververveer* 1. ver weg 2. overhoop
overzengen – aanvriezen

paaien 1. flikflooien, mooipraten 2. in slaap schommelen van een kind
palderaksie, ook *palleraksie* 1. wildernis 2. rommel 3. slecht volk
palstern 1. spattend door het water lopen 2. knoeien met water
panbalg – zwaarlijvig
pandoer 1. kaartspel 2. oude kleren 3. lummel
paopekul, *papekul*, *popku* 1. kardinaalsmuts (plant) 2. overlangs doormidden geslagen metselsteen
parg 1. akelige, gierige kerel 2. dwarsligger
patjakker – gemeen persoon
pèerdeklaos – paardenliefhebber, iemand die alsmaar met paarden bezig is
pegastekaoker – scheldwoord
pelen, *peilen*, *pailen* 1. spelenderwijs met iets bezig zijn 2. niet opschieten 3. iemand naar de mond praten 4. met inspanning arbeiden, zich lang met iets bezig houden

permoter, *promoter* – wijsneus, opschepper
petaoter – wijsneus, opschepper
pettennegosie, *pettenegosie* – pettenhandel (vroeger op de markt)
pielder 1. bliksemschicht 2. pilaar
pienekakker 1. gierig en bekrompen persoon 2. kleinzerig persoon
pienekeutel 1. pietje precies 2. kleinzerig persoon, klager 3. erg zuinig en gierig persoon
pieuwerig – kieskeurig op het eten
pikpikkerties – luizen
pilte 1. vod 2. sloddervos
pitvinnig – overdreven bij de hand
plandekseln, *plandiksen* 1. tekeer gaan, razen 2. luchtkastelen bouwen
plasbakker – vervelend persoon
plaze, *plaas* – leuteraar, kletsmeier
plenterig 1. beroerd, misselijk 2. onbeholpen
plótsig, *plossig, plosterig, plótserig* 1. opgezet, gezwollen 2. gezond, welvarend
plunderbeun – rommelzolder
podde, *porre* – pukkel, zweer
poepenömmertien – kleine emmer
poeskasse – rietsigaar
pokkeln, poggeln – zwaar en hard werken, zwoegen
polterkont, *polterboks* – slordig (werkend) persoon
pongel, *pungel* 1. niet (helemaal) volle zak 2. pungel, bundel 3. zak met koren of meel 4. dikzak
praansel 1. door elkaar gemengd eten, prak 2. zeur
praokeln 1. rakelen 2. pulken
prekertie – praatziek kind
prevoost – gevangenis
prevoostig – kranig
proksien – schepseltje (klein gebleven persooon)
prootvolk – bezoek
prugel 1. vinnig, ondeugend en bijdehand kereltje 2. slag, klap 3. dikke stok
pullevaarder – vervoerder van melkbussen per boot
puut, *pute, pude* 1. zak van kleinere afmeting, geen vaste maat 2. papieren zak 3. geldbeurs 4. zak, scrotum 5. restant dat zich meestal in een zak bevindt 6. vreemde persoon 7. pus, kern van een gezwel

radde, *raddigheid* – diarree

raggeln 1. peuteren, roeren, poken 2. schoonmaken 3. rochelen, kwalsteren 4. knorren

rammelkörfien, *rammelmaande* – rammelaar van pitriet

rannies, *prannies* – deugniet

ratelschellig, *raekelschellig* 1. horendol 2. niet in orde, geschonden

rechtevoort 1. direct, dadelijk 2. precies 3. tegenwoordig, vandaag de dag, ook: *revoort*

redoerig – sterk ijzerhoudend

rèren, *reren* 1. huilen 2. geweldig schreeuwen 3. gieren (branden in de keel van te zout eten) 4. bepaalde huilende of schreeuwende geluiden maken 5. jammerend geluid maken van dieren

ribberd, *ripperd* 1. mager persoon of dier 2. geraamte, rif

riegel 1. rij 2. ril 3. regel 4. orde(ning)

riestern, *reestern* 1. schurkende bewegingen maken, trappelen, druk, opjagend en onrustig zijn 2. klauteren, stoeien

rieterd – snelle en harde werker

ritgaoren – druk vrouwspersoon

roboks, *rauwboksem*, *rowmoes* 1. enigszins ruigharige hond 2. wat ruw persoon 3. sloddervos

roegmoes – slordig, ruig persoon

roembeins – wijdbeens

roppen 1. rukken, (ver)scheuren 2. bewerken met de ploeg van oneffen veld voor de teelt van raapzaad 3. door stoeien vernielen 4. plukken van pluimvee 5. schrapen 6. slecht snijden 7. hard werken

sacherd – flinke hoeveelheid

sangblauwbont – pimpelpaars

schabbegien 1. klein stukje, schilfer 2. dunne koe

schaopekolde – koudeperiode in mei

schaorte – scherf

schèenskenbult – bult takkenbossen

schensenpreker – hulpprediker

schepersjong – jongen van ± 16 jaar

scheuperachtig – dom

schèuperdebon, *schèperdebaon* – op, totaal leeg

scheuvelloper, *scheuveljager*, *scheuvelder* 1. schaatsenrijder 2. zonderlinge persoon
schoer, *schoere* – regenbui, onweersbui
schoerzak, *sloerzak* – in *in de schoerzak raken* in de vergetelheid raken, vergeten worden
scholmaagd 1. kieskeurig bij het eten 2. overdreven bescheiden, bleu
schoorhakken – dralen
schörtebroek – iemand die met hoekige bewegingen en grote passen loopt
schraansen, *schransen* 1. schransen 2. piepen 3. zeuren
schrao 1. schraal 2. mager 3. nauwelijks zichtbaar 4. schuin
schraphakken 1. slecht schaatsen 2. hard werken en zuinig zijn
schrippen – haastig en hard werken
schrollen – in *schrollen in de kop kriegen* op hoge leeftijd nog aan trouwen denken
schrommig 1. licht bevroren 2. schor
schruwerd 1. schreeuwer 2. omroeper, koopman 3. mond
schuner – struiner, loerder
schuten – per schip vervoeren
seibeln – slungelig lopen
sielpertien – knijpkat, zaklantaarn
siep 1. minderwaardige hond 2. (verkleinwoord) mietje, zeurkous
singeleerd, *singeleer*, *singelier*, *singelierd* 1. merkwaardig, vreemd, bijzonder 2. gemakkelijk
slanen 1. soezen, sluimeren 2. krimpen, smelten van sneeuw 3. verzachten
slichtvol – helemaal vol, afgestreken vol
slikkerd 1. snoeper 2. tong 3. in *slikker um de bek* havermout
slistern 1. glijden 2. steentje scheren 3. lispelend praten, slissen
sloksen – traag zijn, uitstellen, er moeilijk toe kunnen komen
smaanderig – veranderlijk: van de lucht
smèerduus 1. doosje met zalf 2. smeerpoets
smeugel 1. kwajongen, rakker, ook gezegd van meisjes 2. booswicht, onaangenaam persoon 3. pijp
smietöpper – klein hoopje hooi
smokkel 1. stiekum, onopvallend 2. gestadig
sneidrevel – sneeuwjacht
snelpisser, *snelmieger* 1. gulp 2. mier 3. tweeslachtig varken

snipsnaoren, *snipsnaorderij(en)* – snuisterijen, prullen
snotdompe 1. neus 2. snotneus 3. snottebel 4. vervelend persoon
snuupien, *sneupien*, *snoepien* 1. snoepje 2. borrel
spaansen, *spaanseln* – moeizaam lopen
spats 1. drukte, heisa 2. plezier
spiekantig, *spiekaantig* 1. opstandig 2. afgunstig
spirreweren – gebaren, duidelijk maken
spirrieboer – keuterboer, ook gezegd van een slechte boer
spraanhak, *spranhakke* – spartelend kind
staovern – motregenen
stappigheid – koppigheid, eigenzinnigheid
stelvoor – eerste voor bij het ploegen
stèugien, *steugien* – ogenblikje
stiemerd, *stoemerd* – stugge, norse persoon
stiems – koppig, onwillig, weerbarstig
stiep, *stiepe* 1. stenen steun, fundament onder een gebint 2. onhandelbaar, eigenzinnig persoon 3. middenpaal tussen twee helften van de grote schuurdeur 4. hoekpaal in hok of stal
stikseltien, *stiksel*, *stiggeltien*, *stiggel* 1. overstap 2. paadje binnendoor, steegje
stoekriem, *stoekleer* – polsriem bij een verstuikte pols
stoeteten – een broodmaaltijd nuttigen
stomgèern, *stommegèern*, *stomgraag* – erg graag
stopreit – rietlaag onder de pannen
stötbalgen, *stutte(r)balgen* – zwaar hijgen
stouw, *stouwe* 1. stuw 2. dijk
strabantig, *strebantig*, *strabanterig*, *strebantachtig* – weerspannig
strèeiing 1. strooisel 2. verstrooiing
streks, *striks* – met tussenlaag
strempie – bretel
strepel, *strèpel*, *streppel* 1. smalle strook 2. streep, bies
striekmaot, *striekersmaot* – afgestreken maat
stroepduus – strooppot
stropgeld – een financiële strop
struupbroek – broek met gerimpeld elastiek in de taille
stuutsiekoor, *sietsiekoor* – ribkoord, manchester

tabbe 1. kern van een ettergezwel 2. ijspegel
taofelzwilk – tafelzeil
tate, *taete* – vader
teerstraot, *teerweg* – asfaltstraat
tegenprooties – tegenspraak
teljammerig – vol heimwee
tesselbek, *tesselkont* – kieskeurige eter
tiddeltop, *tiedeltop*, *tiezeltop* 1. tol 2. onrustig en ongedurig mens 3. heethoofd
tilber – tilbare spullen, roerend goed, inventaris
tjaantern – lamenteren, zeuren
toeholden 1. zich bevinden 2. omgaan met 3. toesteken, voorhouden
toerloos 1. aan één stuk, onafgebroken 2. af en toe
toeverdaans, *toeverdan(s)*, *toeverdam*, *toeverhaands* – langzamerhand, mettertijd
tolken 1. in stilte voor een spotprijs iets kopen, ook bijeenschrapen 2. lanterfanten
toogselbonne, *toogselbos* – bundel bijeengeharkt en samengebonden stro
trageiseln, *trageistern*, *trageisen*, *trageilen*, *tragaaien* – toetakelen, slaag geven
tweibakkenbrij – melk met beschuit
twiedonker, *twieduuster* – morgen- of avondschemering

ulkenstap, *ulkensnappe* – bunzingval
umhèer – te keer (gaand)
ummekant – omvang in de taille
underbos – minderwaardig volk
underjaorig – nog geen jaar oud
uterlings, *uutlijk* – rakelings

vadershoentje – lieveheersbeestje
vannei(s), *verneis*, *veurneis* – opnieuw
veenkloet, *veenluus*, *veenbonk*, *veenröt*, *veendogge*, *veentrapper*, *veentoete* 1. kluit veen 2. scheldnaam voor bewoner van de veenstreken
veerpèerdsboer – boer met vier paarden
velgespelde, *vegespelde* – veiligheidsspeld
verbeiern – doorbrengen
vergangendaags – onlangs

verhakseln 1. verhakselen 2. regelen
verkaffen – steeds kleiner maken, steeds opnieuw slijpen (van een potlood)
verleiern 1. in beschutting brengen door te verleggen, term uit schipperskringen 2. iemand zachtjes in de maling nemen
vermotten – bederven, verknoeien, verspillen
verschuchtern – verwaarlozen
verstrampeln 1. vertrappen door erdoorheen te lopen 2. verzwikken
verwèeien 1. verwaaien 2. overwaaien
veul(d)erwegens – op veel plaatsen
veurbeduudsel – voorteken
veurnuus – voorhuis; in het voorhuis
viefvörreljaors – $1\frac{1}{4}$ jaar
viezewazen – (hersen)spinsels
vlintenveld – veld waar veel keien liggen
vogelèende – lichtste eind van een voorwerp
vondern 1. moeizaam, voorzichtig of tastend lopen 2. veren, springen
vrindholdend, *vrendholdend* 1. vriendschaps- en familiebetrekkingen onderhoudend 2. vredelievend 3. met toegenegenheid
vrouwluhaand, *vrouwenhaand* – vrouwenhand

waarkzuchtig – bewerkelijk
wasroffel – gegolfd wasbord
weerachtig, *weers* – te zoet, waardoor iets tegenstaat
weerdegien – pienter kereltje
weerscheid – gelijke andere helft, bijpassend, bijbehorend voorwerp, ook: persoon of dier dat sprekend lijkt op een ander
welstaon – fatsoen
wemeslag – tot de pastorie behorend land
wèrig, *werig*, *weerderig* 1. druk 2. verward 3. te zoet
weunsie, *beunsie*, *buunsie*, *wuunsie*, *weusie* – klein weiland, hoekje grasland
wichterboek – meisjesboek
wiegekoppen – twijfelend met het hoofd schudden
wiekenvolk – eenvoudig volk langs de kanalen van het veen
wie(n)deldaore, *wienddaore* – wervelwind, kleine windhoos
wiernust 1. warboel 2. dwarsligger
wietelgoed – linnen lakens

wiezing – aanwijzing
winber, *winbaor*, *winbaar* – veel verdiensten brengend
winkelgebit, *winkeltanden* – kunstgebit
witsbold, *witsbuul* – grappenmaker
woeps 1. schok 2. kort moment, ogenblik
woepster(d) 1. groot, grof persoon of ding 2. persoon die zijn werk prima verstaat
wörg, *worg* – wilg, wilgenopslag, wilgentwijg
wörmmoedig, *wörmmoederig* – wormstekig
wosselijk, *wasselijk* – groeizaam, hard groeiend
wupper(d) 1. beweeglijk persoon 2. zwengel van het spinnewiel waarmee het wiel in beweging wordt gebracht 3. soort tol 4. flesopener 5. carbidlamp

zaandbei – bes van de kraaiheide, ook de struik zelf
zachtzand – metselzand
zakkebaand 1. oudewijvenkoek, ook anijskoek 2. grove pepernoten
zangershaor, *zinghaor* – taaie, oneetbare geelachtige pezen in het vlees
zasem, *zaosem*, *zadzaom* 1. voedzaam, goed vullend 2. verzadigd, genoeg gegeten hebbend
zengen 1. schroeien 2. bevriezen
zeupiesglas – borrelglas
ziedbaander – grote deur opzij van het huis
ziepekop – pot voor groene zeep
ziepenschaorte, ziepeschaorte 1. stuk aardewerk om zeep op te leggen 2. altijd klagende persoon 3. iemand die altijd ziek is
zitgat 1. zitgat in een wc 2. iemand die moeilijk in beweging is te krijgen
zoerenbrij – karnemelksepap
zolderschuut – grote klomp
zölfgered, *zölfred*, *zölfgereid* – zelf gesponnen, zelf gemaakt
zoltien – zoute snoep of zout koekje
zostond – meteen
zukswat – zoiets
zumen 1. talmen, uitstellen, wachten 2. verzuimen
zuurke, *zuurk* – zuring
zuvern 1. zuiveren, zuiver maken 2. zachten, beteren
zwaorigheid 1. benauwdheid 2. probleem 3. zware hypotheek

zwaorvoets – zwanger
zweinseln, *zweenseln* 1. over het erf lopen en naar bezigheden zoeken 2. zwaaien
zwiemelig – duizelig, onvast
zwienebakken, *zwienbakken* – slecht maaien
zwienenholt – vuilbomenhout
zwienepriester – iemand die smerig werk doet of een gemene streek uithaalt
zwienhorreltien – sukkeldraf
zwilorig – hardhorig, koppig

10. Literatuur over het Drents

Bergsma, J., 'Woordafleiding', in: *Driemaandelijkse Bladen* 1, 1901: 121-125.

Bergsma, J., *Woordenboek, bevattende Drentsche woorden en spreekwijzen*. Groningen, 1906.

Berns, J.B., 'Drente en de statenvertaling', in: *Driemaandelijkse Bladen* 53 (nieuwe serie), 2001: 129-137.

Bloemhoff, H., *Enkele volgordeverschijnselen in verband met V-raising*. Doctoraalscriptie RU Groningen, 1977.

Bloemhoff, H., 'Op weg naar een Woordenboek van de Drentse Dialekten', in: *Driemaandelijkse Bladen* 38, 1986: 1-41.

Bloemhoff, H., *Fonologie en morfologie van het Stellingwerfs.* [etc.]. *Nedersaksische studies* 15. Groningen, 1991.

Bloemhoff, H., 'The Times They Are A-Changin': ook in 't Drents en Stellingwerfs', in: Belemans, R. en H.H.A. van de Wijngaard (red.), *Het Dialectenboek 3. Dialect in beweging. 100 jaar na de enquête van Willems en Aardrijkskundig Genootschap*. Groesbeek, 1995: 81-96.

Bloemhoff, H., 'Et eigene in de Stellingwarver tael: geografisch en "psychologisch" ', in: (idem), *Op zoek naar de Stellingwarver identiteit. Een bundel lezingen*. Berkoop/Oldeberkoop, 1999: 63-77.

Bloemhoff, H., *Taal in stad en land. Stellingwerfs*. Den Haag, 2002.

Bloemhoff, H., 'Hoe hoor je Stellingwerfs en Drents?', in: Tier, V. De en R. Vandekerkckhove, *Het dialectenboek 7. Aan taal herkend*. Groesbeek, 2003: 113-124.

Bloemhoff, H., 'Ditties en datties over "dat" in et Stellingwarfs', in: *De Ovend* 31, 2003, 4: 26-28.

Bloemhoff, H. en G.H. Kocks, 'Drenthe en Stellingwerf', in: Crompvoets, H. en A. Dams (red.), *Het dialectenboek. Kroesels op de bozzem.* Waalre, 1991: 77-87.

Bloemhoff, H. en H. Niebaum, 'Nedersaksische lexicografie', in: Berns, J.B., D. Geeraerts en A. Moerdijk, *Dialectlexicografie. Taal en Tongval, Themanummer 4,* 1991: 39-57.

Boekholt, P.Th.F.M., Een Drentse dialectenquête uit 1838', in: *Driemaandelijkse Bladen* 80, 1980: 41-52.

Boekholt, P.Th.F.M., 'Drentse woorden en zegswijzen uit 1838', in: *Driemaandelijkse Bladen* 80, 1980: 53-82.

Bree, C. van, 'Syntactische Oost-West-tegenstellingen binnen het Nederlandse taalgebied', in: *Glot* 1, 1978: 267-282.

Bree, C. van, *Hebben-contructies en datiefconstructies binnen het Nederlandse taalgebied. Een taalgeografisch onderzoek.* Leiden, 1981.

Broersma, R., *Scheupers van de taol. Bloemlezing van de Drèentse Schrieverij 1837-2003.* Zuidwolde, 2003.

Daan, J., 'Naar aanleiding van "Een atlas van de Drentse dialecten"', in: *Driemaandelijkse Bladen* 39, 1987: 159-160.

Daan, J. en D.P. Blok, *Van randstad tot landrand.* Amsterdam, 1977.

Dellen, S. van, E. Koster en S. Reker, *Aansumme de plaat. Retrograde woordenlijst op Kocks' WDD annex Rijmwoordenboek.* Groningen, 2003.

Entjes, H., 'De schipper likte zijn lippen af', in: *Driemaandelijkse Bladen* 28, 1976: 55-69.

Entjes, H., 'Drents woordenboek en Nedersaksisch Instituut', in: Kocks, G.H. (red.), *Tien jaar Drents woordenboek.* Groningen, 1982.

Gerding, M.A.W., P. Brood, M. Hillenga en H. Nijkeuter, *Encyclopedie van Drenthe.* Assen, 2003.

Hadderingh, H., 'Momentopname van de aftakeling van "doe" in Zuidwest-Drente op grond van overwegend negentiende-eeuwse dialectteksten', in: *Driemaandelijkse Bladen* 79, 1979: 127-138.

Hadderingh, H. en B. Veenstra, *Drents woordenboek. Een verzameling van vrijwel uitsluitend idiomatische woorden, uitdrukkingen, zegswijzen en spreekwoorden... etc.,* Schiedam, 1979.

Haeringen, C.B. van, 'Vervoegde voegwoorden in het Oosten': in *Driemaandelijkse Bladen* 10, 1958: 115-123.

Halbertsma, H., *Frieslands oudheid. Het rijk van de Friese koningen, opkomst en ondergang. Bezorgd door E.H.P. Cordfunke en H. Sarfatij.* Utrecht, 2001.

Heeroma, K., 'Stratigrafie van de Oostnederlandse volkstaal', in: Heeroma en Naarding 1964: 39-69.

Heeroma, K. en J. Naarding (red.), *Oostnederlands. Bijdragen tot de geschiedenis en de streektaalkunde van Oost-Nederland.* 's-Hertogenbosch, 1964.

Heringa, H., D.P. Blok, M.G. Buist en H.T. Waterbolk (red.), *Geschiedenis van Drenthe.* Meppel/Amsterdam, 1985.

IJken, G., *Dialekt in beweging. Een onderzoek naar het lexicale verlies in het dialect van Emmen.* Doctoraalscriptie RUG. Groningen, 1989.

Kloeke, G.G., *Verzamelde opstellen.* Assen, 1952.

Kloeke, G.G., *Het taallandschap van onze noordoostelijke provinciën. Verhandelingen enz.* Amsterdam, 1955.

Kocks, G.H., 'Het Drents woordenboek', in: *Driemaandelijkse Bladen* 21, 1969: 194-208.

Kocks, G.H., *Die Dialekte von Südostdrente und anliegenden Gebieten. Eine strukturgeographische Untersuchung.* Groningen, 1970.

Kocks, G.H., 'De Drentse enquête van 1838 dialectgeografisch', in: *Driemaandelijkse Bladen* 80, 1980: 83-91.

Kocks, G.H. (red.), *Tien jaar Drents woordenboek.* Groningen, 1982.

Kocks, G.H., 'Naar een atlas van de Drentse dialecten, een voorstudie', in: *Driemaandelijkse Bladen* 39, 1987: 55-91.

Kocks, G.H., J.P. Vording, A. Beugels, H. Bloemhoff en vele anderen, *Woordenboek van de Drentse Dialecten.* Assen, 1996-1997. Registerdeel 2000.

Kool, M., Egbert Meijers, Anja Schuring, Harrie Slot en Jan Tissing, *Drenthecursus.* Assen. Oorspronkelijke uitgave 1991, verbeterde uitgave 1997 (in vijftien versies, anders naar gelang het streektaalgebied in Drenthe).

Kuik, J., *Klein Drents Woordenboek.* Assen, 1987.

Lockwood, W.B., *An informal history of the German language.* Londen, 1976.

Loon, J. van, *Historische fonologie van het Nederlands.* Leuven/Amersfoort, 1986.

Morshuis, H.H.A., 'Samenstellingen bestaande uit twee zelfstandige naamwoorden in Noord-Oost-Nederland', in: *Driemaandelijkse Bladen* 78, 1978: 1-19.

Naarding, J., 'Een opvallende glottis-explosie in het dialect van Roden', in: *Onze Taaltuin* 3, 1934-1935: 385-387.

Naarding, J., *Terreinverkenningen inzake de dialectgeografie van Drente.* Assen, 1947.

Nijenhuis, G., 'Het voorportaal van schrijverij tot literatuur in Drenthe', in: Kooi, J. van der (red.), *Dialectliteratuur. Balans en perspectief van de Moderne Streektaalletterkunde in Oostnederland en Nederduitsland.* Groningen, 1990: 32-40.

Nijen Twilhaar, J., *Taal in stad en land. Sallands, Twents en Achterhoeks.* Den Haag, 2003.

Nijkeuter, H., *Geschiedenis van de Drentse literatuur, 1816-1956.* Drentse Historische Reeks 11. Assen, 2003.

Overdiep, G.S., 'Dialectstudie en syntaxis', in: *Onze Taaltuin* 2, 1933-1934: 302-309.

Overdiep, G.S., *Stilistische grammatica van het moderne Nederlandsch.* Zwolle, 1949 (2de druk, verzorgd door G.A. van Es).

Pauwels, A., *De plaats van het hulpwerkwoord, verleden deelwoord en infinitief in de Nederlandse bijzin I-II.* Leuven, 1953.

Reker, S., 'Van hapjes, peertjes, tonnetjes en zo meer op een lijstje', in: *Drents woordenboek Medewerkerscontact* 13, 1985: 24-29.

Reker, S., *Taal in stad en land. Gronings.* Den Haag, 2002.

Reydt, A. van, *Dialect en onderwijs in Emmen.* Amsterdam, 1997.

Sassen, A., *Het Drents van Ruinen.* Assen, 1953.

Sassen, A., 'Fonologische onregelmatigheden in het dialect van Ruinen', in: *Driemaandelijkse Bladen* 23, 1971: 125-131.

Slot, H., P. v.d. Velde, G. Kocks e.a., *Drentse spelling. Een handleiding voor de schrijfwijze van de streektaal.* Assen/Zuidwolde, 1987.

Smit, R., *Woordenboek van het Drents van Dwingelo.* Meppel, 1996.

Tissing, J., *Zakwoordenboek Drents-Nederlands, Nederlands-Drents.* Assen, 1992.

Wal, M. van der, i.s.m. C. van Bree, *Geschiedenis van het Nederlands.* Utrecht, 1992.

Weijnen, A.A., *Schets van de geschiedenis van de Nederlandse syntaxis.* Assen, 1971.

Wat te doen met een *hugerd*?
Wat is er met je aan de hand als je op hoge leeftijd nog *schrollen in de kop* krijgt?
Wat is er bijzonder aan een *peerd met een brakke kop*?
En wat gebeurt er als je een *woeps deur de kont* krijgt, als je op een wagen rijdt?

Het Drents, dat is natuurlijk de aloude Drentse streektaal. Zoals niet-Drenten die vroeger kenden van Bartje, en zoals we die tegenwoordig horen van de muziekgroep Skik. Maar wanneer spreken we eigenlijk van Drents? Wat voor soorten Drents kunnen we onderscheiden? Zijn er typisch Drentse klanken en woorden? Bestaat er een Drentse literatuur, en wat doet de moderne Drent met zijn streektaal? Wat zijn de hedendaagse en toekomstige ontwikkelingen van het Drents? Op deze vragen wordt in dit boek ingegaan.

Dr. Henk Bloemhoff (Nijeberkoop, 1948) is werkzaam als streektaalfunctionaris voor het Stellingwerfs bij het Stellingwerfse streektaalinstituut in Oldeberkoop en geldt ook als kenner van het Drents.
Dr. Henk Nijkeuter (Gieten, 1956) is werkzaam als hoofd archieven van het Drents Archief in Assen. Hij is kenner van de Drentse literaire ontwikkelingen bij uitstek en is gepromoveerd op de Drentse literatuurgeschiedenis.

www.taalinstadenland.nl

UITGEVERS